

**İLETİŞİMSEL BİR PATOLOJİ
OLARAK YALAN: SOSYAL MEDYA VE
HABER SİTELERİ ÖRNEĞİ**

Özgül KILIÇ

**Yüksek Lisans Tezi
Gazetecilik Anabilim Dalı
Prof. Dr. Hüseyin KÖSE
2019**

Her Hakkı Saklıdır

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI**

Özgül KILIÇ

**İLETİŞİMSEL BİR PATOLOJİ OLARAK YALAN: SOSYAL
MEDYA VE HABER SİTELERİ ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Hüseyin KÖSE**

ERZURUM-2019

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ BEYAN FORMU

25/02/2019

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum “İLETİŞİMSEL BİR PATOLOJİ OLARAK YALAN: SOSYAL MEDYA VE HABER SİTELERİ ÖRNEĞİ” adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim *.

☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

☒ Tezimin/Raporumun makale için **altı ay**, patent için **iki yıl** süreyle erişiminin ertelenmesini istiyorum.

25.02.2019

Özgül Kılıç

* LİSANSÜSTÜ TEZLERİN ELEKTRONİK ORTAMDA TOPLANMASI, DÜZENLENMESİ VE ERİŞİME AÇILMASINA İLİŞKİN YÖNERGE

.....

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Çeşitli ve Son Hükümler

Lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesi MADDE 6– (1) Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.

(2) Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internette paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.

Gizlilik dereceli tezler MADDE 7– (1) Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

(2) Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

F-83/00/22.12.2016

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Hüseyin KÖSE'nin danışmanlığında, Özgül Kılıç tarafından hazırlanan bu çalışma 25/02/2019 tarihinde aşağıda isimleri yazılı jüri tarafından Genel Gazetecilik Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Hüseyin KÖSE

İmza:

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Hakan TEMİZTÜRK

İmza:

Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Murat Sinan LAÇİNER

İmza:

Prof. Dr. Sait UYLAŞ

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	III
ABSTRACT	IV
GÖRSELLER DİZİNİ.....	V
TEŞEKKÜR	VII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

YALAN KAVRAMI VE ARKEOLOJİSİ

1.1. YALAN KAVRAM ALANI	6
1.1.1. Tanım ve Kapsam.....	7
1.1.2. Yalanın İcadı: Kısa Bir Tarih	12
1.1.3. Yalan-Hakikat İlişkisi ve “Post Truth” Kavramı.....	14
1.2. “İLK YALAN” VE ANLAMI	20
1.3. GÖZDE YALAN TÜRLERİ.....	22
1.3.1. Beyaz Yalanlar	23
1.3.2. Kara Yalanlar	24
1.3.3. Patolojik Yalanlar.....	26
1.3.4. Totaliter Yalan.....	27
1.4. YALANIN KÜLTÜREL TEMELLERİ: DEYİMLER, ATASÖZLERİ, TÜRKÜLER VE MASALLARDA YALAN.....	29
1.5. TARİHTE SÖYLENMIŞ BÜYÜK YALANLAR, YALANCILAR VE NEDEN OLDUKLARI SONUÇLAR.....	36
1.6. DAVRANIŞ PSİKOLOJİSİ AÇISINDAN “YALAN SÖYLEMEK” NE ANLAMA GELİR?	38
1.7. SİYASET BİLİMİ AÇISINDAN YALAN SÖYLEMEK NE ANLAMA GELİR?.....	41
1.7.1. Yalan Propagandalar	46
1.7.2. Yalan ve Lobicilik	51
1.7.3. Örtmece ve Yalan İlişkisi	53
1.8. DİNSEL İNANÇ AÇISINDAN YALAN SÖYLEMEK NE ANLAMA GELİR?.....	55

İKİNCİ BÖLÜM

YALANIN MEDYATİK TÜREVLERİ, SOSYAL MEDYA VE İNTERNET

HABER SİTELERİNDE YALAN

2.1. YALAN VE PATOLOJİSİ YA DA YALAN SÖYLEMEK BİR HASTALIK

MIDIR? 60

2.2. YALAN VE MEDYATİK TÜREVLERİ..... 62

2.2.1. Dezenformasyon (Haber Çarpıtma) 64

2.2.2. Misenformasyon (Haber Gizleme)..... 71

2.2.3. Doctoring/Klonlama Uygulaması..... 73

2.2.4. Araştırmacı Gazetecilik ve “Yalancılara Yalan Söylemek”..... 76

2.2.5. Halkla İlişkiler ve Spin Denetimi Uygulaması 81

2.2.6. Örtmece Kullanımı ve Gerçeğin Çarpıtılması..... 84

2.2.7. Asparagas Habercilik 88

2.2.8. Görüntü Manipülasyonu..... 92

2.3. SOSYAL MEDYA VE GERÇEK DIŞI İÇERİKLERİN

DENETLENEMEZ BOYUTLARI..... 97

2.4. SOSYAL MEDYA İÇERİKLERİNDE YALAN HABER ÖRNEKLERİ..... 100

2.5. İNTERNET HABER SİTELERİNDE YALAN HABER ÖRNEKLERİ 105

2.5.1. Siyaset Kurumuyla İlgili Yalan Haber Örnekleri..... 109

2.5.2. Kamusal Meselelerle İlgili Yalan Haber Örnekleri..... 112

2.5.3. Özel Yaşamla İlgili Yalan Haber Örnekleri 114

SONUÇ..... 118

KAYNAKÇA 123

ÖZGEÇMİŞ..... 138

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İLETİŞİMSEL BİR PATOLOJİ OLARAK YALAN: SOSYAL MEDYA VE
HABER SİTELERİ ÖRNEĞİ

Özgül KILIÇ

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hüseyin KÖSE

2019, 138 sayfa

Jüri: Prof. Dr. Hüseyin KÖSE

Doç. Dr. Hakan TEMİZTÜRK

Dr. Öğr. Üyesi Murat Sinan LAÇİNER

Kavram alanı hayli geniş olan yalan ve türevleri, günümüzde medya alanında farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Medya çalışanları haber bulmak veya ilgi çekici haber içerikleri üretmek amacıyla yalanın medyatik türevleri dediğimiz; haberi çarpıtma, gizleme, örtmece, manipülasyon gibi birçok yöneme başvurarak gündemde kalıcı olacak içeriklerde haberler üretmektedirler. Medya çalışanları dışında sosyal medya kullanıcıları da dâhil olmak üzere birçok yalan haber üretilen mecra bulunmaktadır. Günümüzde özellikle sosyal medya kanallarının haber kaynağı olarak gösterilmesinin bir sonucu olarak, her internet kullanıcısı, yalan haberin kaynağı olabilmektedir. Bu tez çalışması iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde yalanın kavram alanı, ilk yalan ve anlamı, beyaz yalan, kara yalan gibi gözde yalan türleri, masallar, atasözleri, deyimler ve türküler üzerinden yalanın kültürel temelleri incelenmiştir. Tarihte söylenmiş büyük yalanlar ve sebep oldukları sonuçlar, yalanın psikolojik, dinsel ve siyasi alanlardaki işleyişi üzerinde durularak bu alanlarla ilgili örnekler verilmiştir.

İkinci bölümde ise, iletişimsel bir patoloji olarak yalan konusu işlenirken öncelikle patolojik nitelikli yalancılıktan bahsedilmiştir. Yalanın medyatik türevleri hakkında detaylı bilgilendirmeler yapılarak, temelde alanyazın taraması ve içerik çözümlemesi yöntemine başvurulmuştur. Örneklem olarak ise kolayda örnekleme yöntemine başvurularak yalan içerikli haberlerin yer aldığı sosyal medya kanalları ve haber sitelerine odaklanılmıştır. Yalanın, haber siteleri üzerindeki örnekleri incelenirken özellikle özel yaşam, siyaset alanı, kamusal meseleler ile ilgili yalan haber içerikleri dikkate alınmıştır. Çalışmada yalan türleri ve yalanın medyatik türevleri arasında bağıntılar kurularak, yalanın medya içeriklerindeki yansımaları incelenmiştir. Yalanın medyadaki yansımaları dikkate alınırken de gündemi uzun süre meşgul eden yalan haber içerikleri; sosyal medya ve bazı haber siteleri üzerinden incelenmiştir. Çalışmada, yalan içerikli haberlerin imalı açısından sosyal medya içeriklerinin ve her internet kullanıcısının yalan haber içeriği üretebileceği varsayımı sınanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yalan ve Türleri, Dezenformasyon, Misenformasyon, Görüntü Manipülasyonu, Yalan ve Patolojisi.

ABSTRACT**MASTER THESIS****LIE AS A COMMUNICATIONAL PATHOLOGY: CASE OF SOCIAL MEDIA
AND NEWS SITES****Özgül KILIÇ****Advisor: Prof. Dr. Hüseyin KÖSE****2019, page: 138****Jury: Prof. Dr. Hüseyin KÖSE****Doç. Dr. Hakan TEMİZTÜRK****Dr. Öğr. Üyesi Sinan LAÇİNER**

The lies and derivatives, which are quite broad in concept area, appear in different ways in the field of media today. In order to find news or produce interesting news content, media professionals produce news in content that will be permanent on the agenda by referring to various methods such as distorting, hiding, obscuring, manipulating the news. There are media outlets that produce many false news, including social media users, other than media workers. Today, especially as a result of showing social media channels as news sources, every internet user can be the source of false news. This thesis study consists of two parts. In the first part, the concept area of lie, the first lie and its meaning, white lie, black lie, fairy tales, proverbs, idioms and cultural foundations of lie are studied. The great lies and the results, which are told in the history, are given examples by focusing on the functioning of the lie in psychological, religious and political fields.

In the second part, the subject of lying as a communicative pathology is first mentioned as a pathological lie. Detailed information about the mediatic variants of the lie is made and the methodology of scanning the literature and analysis of the content is applied. As a sample, we focused on social media channels and news sites where lie-related news is applied to the sampling method. While examining the examples of the lie on the news sites, the contents of the lie are taken into consideration, especially in relation to private life, politics, public issues. While the reflections of the lie in the media are taken into consideration, the content of the lie that kept the agenda busy for a long time is examined through the social media and some news sites. In this study, we try to test the assumption that social media content and every internet user can produce false news content in terms of false news.

Keywords: Lies and types, disinformation, misenformation, image manipulation, lie and pathology.

GÖRSELLER DİZİNİ

Görsel 1. Cihan Özgür adlı Twitter kullanıcısının “Türk Silahlı Kuvvetlerinin bölgedeki sivil halka zarar verdiği” yönündeki yalan haberi.	67
Görsel 2. Sivil halkın bombalandığının yalan olduğunu gösteren 2017 yılına ait fotoğraf.	67
Görsel 3. “Konya’da oruç tutmayan adamın dövüldüğünü” iddia eden yalan haber. ...	69
Görsel 4. “Konya’da oruç tutmayan adamın dövüldüğü” iddiasıyla servis edilen fotoğrafın gerçeği	70
Görsel 5. Muharrem İnce’nin Samsun mitingine ait olduğunu iddia eden yalan haber fotoğrafı.	73
Görsel 6. Muharrem İnce’nin Samsun mitingine ait olduğu iddiasıyla servis edilen fotoğrafın gerçeği.	74
Görsel 7. Kayak yapan kadının ayı tarafından kovalandığını iddia eden görüntü.	75
Görsel 8. Haberler.com sitesinin 2 Şubat 2017 yılında yaptığı haberin fotoğrafı.	89
Görsel 9. “Hava değişimine gönderilen asker sokakta kaldı” başlıklı haberin yalan çıktığını anlatan haber fotoğrafı	90
Görsel 10. AKP Genel Başkanı’na ait olduğu söylenilen konvoyun fotoğrafı.	91
Görsel 11. ABD başkanı George W. Bush ve eşine eşlik eden konvoyu ait fotoğraf. ...	92
Görsel 12. “Afrin’de soykırım yapılıyor” iddiası ile oluşturulan görüntü manipülasyonu örneği.	95
Görsel 13. “Gezi Parkı Kıtaları aştı, on binler Köprü’ye akın etti!” adlı yalan haber örneği.....	97
Görsel 14. “Allah’ın Yerini Tespit Ettik” adlı yalan haber örneği.....	98
Görsel 15. “Camiye bisikletle girdi” başlıklı yalan haber örneği.....	99
Görsel 16. “Camiye bisikletle girdi” başlıklı haberin montaj olduğunu anlatan fotoğraf.....	100
Görsel 17. “Denizli tamam dedi. Muharrem İnce’ye büyük destek” adlı yalan haber örneği.....	102
Görsel 18. “Cumhurbaşkanı Erdoğan Almanya’dan siyasi sığınma talep etti” başlıklı yalan haberi açıklayan örnek.	103
Görsel 19. “Sapanca’da bacakları kesilen köpek Suriyeli çocuklar tarafından işkenceye uğradı” başlıklı yalan haber örneği.....	104

Görsel 20. “Zilli Meral, Kemal’in Eteklisi” adlı yalan haber örneği.	106
Görsel 21. İzmirserbestfirka.com haber sitesinin yalan haber örneği.	107
Görsel 22. “Hurriyet.com.tr sitesinin askerlik uzatıldı” adlı yalan haber örneği.	108
Görsel 23. Akgazete.com sitesinin “askerlik uzatıldı” adlı haberinin yalan olduğunu açıklayan fotoğraf.	109
Görsel 24. “Recep Tayyip Erdoğan, Bingöl’deki Kalabalığa Diyarbakır Diye Seslendi” başlıklı yalan haber örneği.	111
Görsel 25. “Kızılay üzerinden her ay 930 TL maaş ödendi” başlıklı yalan haber örneği.	112
Görsel 26. “İthal edilen etlerde deli dana hastalığı olduğu” iddiası ile paylaşılan haber örneği.	113
Görsel 27. “Özel hayata müdahale” başlığını taşıyan haber örneği.	115
Görsel 28. “Hasta haklarının ihlal” edildiğini iddia eden haber örneği.	116
Görsel 29. Özel yaşamın gizliliğinin ihlaline ilişkin örnek.	117

TEŞEKKÜR

Tez konusunun belirlenmesinde, sorunun tanımlanmasında ve genel kavramsal çerçevenin kurulmasında kıymetli katkılarından dolayı sayın Prof. Dr. Hüseyin KÖSE'ye teşekkürlerimi sunuyorum.

Erzurum 2019

Özgül KILIÇ

GİRİŞ

Medya tarihi boyunca üretilen haber içeriklerinin önemli bir bölümünde yalan ve türevleri karşımıza çıkmaktadır. Yapılan haberler, yürütülen propagandalar ve çarpıtma haberler, yalanın medyatik boyutlarını ortaya koyarak, yalan ve medya ilişkisini ifşa etmektedir. Medyanın gerek yapısal gerekse içerik düzeyinde genel bir analizi, iletişimsel bir patoloji olarak yalan konusuyla da doğrudan ilişkilidir. Dolayısıyla bilimsel nitelikli bir çalışmada medya ve yalan ilişkisi incelenirken, sosyal medyada paylaşılan yalan haberler ve haber siteleri üzerinden yayınlanan haber örnekleri önemli bir ipucu sunabilir.

Çalışmada iletişimsel bir patoloji olarak yalan konusu, haber siteleri ve sosyal medya örnekleri üzerinden incelenmiştir. İlk olarak, yalan ve anlamı, yalan ve hakikat ilişkisine değinilerek, öncelikle yalan kavram alanı, yalan kavramının türevleri olan beyaz yalan, kara yalan, totaliter yalan ve patolojik yalan gibi yalan türleri gözde yalanlar başlığında incelenmiştir. Sonrasında yalan kavramının bağlantılı olduğu alanlar olan psikoloji, siyaset ve özellikle de din ile ilgili teorik bilgiler verilerek örneklerle açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca yalanın kültürel temelleri olarak görülen masallar, deyimler ve atasözleri üzerinden yalan konusu incelenerek örnekler verilmiştir. Tarihte dile getirilmiş büyük yalanlar ve bu yalanların etkilerine değinilmiştir. Tarihte söylenen ve büyük yalanlar olarak gösterilen örneklerin, savaşların kaybedilmesinde veya kazanılmasında nasıl etkili olduğu, iktidarı kazanma ve kaybetme üzerindeki etkisinin ileri derecede yönlendirici olduğu gözlemlenmiştir.

Siyaset alanı söz konusu olduğunda yalanın ilk başvuru yöntemi olduğu bilinmektedir. Siyasetçilerin kendi konumlarını kaybetmemek adına her türlü yalana başvurdukları bilinse de, bu durum medya tarafından pek ortaya çıkartılmamıştır. Çıkan haberlerin siyasal aktörler tarafından çabucak yalanlandığı ve eleştirilere kapatılması medyaya yapılan baskıyı da ortaya çıkarmaktadır. Gerek siyasal, gerekse kültürel ve toplumsal nitelikli yalanlar açısından Twitter ve Facebook gibi sosyal medya kanalları ve haber siteleri üzerinden yalanın medyatik türevlerine ilişkin örneklerin incelenmesi önemlidir. Bu nedenle çalışmanın ana başlığı her ne kadar “*İletişimsel Bir Patoloji Olarak Yalan*” şeklinde belirlenmişse de, aslında “*Sosyal Medya ve Türkçe İnternet Haber Siteleri Örneği*” alt başlığıyla birlikte okunması daha isabetli olacaktır. Örneğin,

bir Türkçe haber sitesinde yayınlanan bir haberin yabancı dildeki bir haber sitesinde de doğru olup olmadığı kıyaslamalı biçimde incelenebilir ve yalan haber olup olmadığı bu bağlamda ortaya konulabilir. Buna ek olarak, sosyal medya mecraları da irdeleme için dikkate alınan ikinci içerik kategorisini oluşturmaktadır. Medya kanalları, sahip oldukları maddi imkânsızlıklar sebebiyle her yerde muhabir veya kamera bulunduramamaktadır. Bu nedenle de haber kaynağı olarak farklı kanallar kullanılmaktadır. Ne var ki, bu kanallar bazen sosyal medya kullanıcılarının bireysel hesapları olabilmektedir. Gerçekten de günümüzde her internet kullanıcısı, haber içeriği üretebilmektedir. Bu nedenle çalışmada, üretilen yalan içerikli haberler Türkçe haber siteleri ve sosyal medya kanalları üzerinden irdelenmeye çalışılmıştır.

İncelenen örneklerden yola çıktığımızda, haber kaynağı olarak her türlü kanalın kullanıldığı gözlemlenmiştir. Bireysel sosyal medya hesaplarında paylaşılan haberlerin, çoğu zaman ilk elden kaynak olarak haber sitelerinde kullanılması, sosyal medya içeriklerinin denetlenemez boyutlarını da gözler önüne sermektedir.

Çalışmanın ana problemi, yalanın medyatik türevlerine ilişkin bilgiler ışığında, sosyal medya ve internet haber siteleri üzerinden yayılan yalan haberlerin nasıl bir kamusal algı ve hakikat düzeni tesis ettiği problemidir. Yalanın kabul edilebilir bir yöntem ve strateji haline gelme riskinin haber medyasına duyulan güveni sarsıcı niteliği de bir diğer kaygı noktasıdır. Bu bağlamda, çalışmanın temel varsayımı, hızlı bir yayılım özelliği göstermesinden dolayı ve yeterli denetimin sağlanamadığı internet medyasının ve internet kullanıcılarının yalan içerik üretiminin başlıca failleri oldukları yargısıdır. Bu bağlamda, haberler incelenirken verilen örneklerin yalan olduğunu anlamak amacıyla karşılaştırmalar yapılmış, her internet kullanıcısının haber kaynağı olabilmesinden dolayı yalanın medyada geniş yer tutmasının sonuçları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın kavramsal tartışmanın yürütüldüğü birinci bölümünde temelde alan yazın taraması yöntemine başvurulmuş olup, ikinci bölümünde kolayda örneklem yöntemiyle dikkate alınan bazı sosyal medya mecraları ve internet haber sitelerinin içerik çözümlemeleri yapılmıştır. İçerik çözümlemesi, bilindiği gibi toplumbilimlerin her alanında kullanılmaktadır. Kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması ve her alanda etkili olması nedeniyle araştırmada içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi

yöntemi, araştırmada medya haberlerinden çıkarımlar elde edilerek uygulanmıştır. İçerik çözümlemesi yöntemi ilk olarak Berelson'un çalışmalarında kullanılmıştır (Yıldırım, 2015:119). Bu çalışmada ise medyada yayınlanan yalan metin ve fotoğrafların incelenmesi yoluyla içerik çözümlemesi yöntemi kullanılmıştır. Kolayda örnekleme yöntemi adı ile bilinen diğer taraftan da uygunluk örnekleme, kolay ulaşılabilir durum örnekleme olarak da adlandırılan bu yöntemin araştırmada kullanılmasının sebebi, kolay ulaşılabilen internet haberleri ve sosyal medya haberlerinin içerik olarak kullanılmasıdır. Bu tekniğin en belirgin özelliği araştırma konusuna “en uygun olan, en kolay ulaşabileceği, çoğunlukla çevresinde yer alan birimleri örneklem olarak belirlemesidir” (Yıldırım, 2015: 75). Araştırmaya hız kazandıran kolayda örnekleme yöntemi, yakın ve erişilmesi kolay bir durumu ifade eder (Kılıç, 2013: 44).

Yalan kavramının, Türkçe haber siteleri ve sosyal medya (Twitter ve Facebook) kanalları üzerinden yayınlanan yalan haber örneklerinden yola çıkılarak açıklanması ise, araştırmanın ana konusunu oluşturmaktadır.

Çalışmanın amacı, bir patoloji olarak incelenen yalan konusunun haber siteleri ve sosyal medya örnekleri üzerinden yalanın medyatik türevlerini incelemek ve ortaya çıkarmaktır. Söz konusu inceleme, bize medyaya duyulan güven ile yalan haber üretimi arasındaki ilişkiler konusunda da önemli bilgiler verecektir.

Çalışmanın önemine gelince; yalanın bir patoloji olarak incelenmesi her şeyden önce yalan konusunun medya ile ilişkilendirilmesi açısından özgün bir değer taşımaktadır. Zira yalan ile ilgili şimdiye dek yapılmış çalışmaların daha ziyade psikoloji alanında gerçekleştirildiği görülmektedir. Medya alanıyla ilgili yapılan tezlerde genel olarak yalan konusu dezenformasyon ve misenformasyon kavramları etrafında şekillenmiştir. Örneğin, “*İnternet Gazeteciliğinde Haber Etiği, Misenformasyon ve Dezenformasyon*” adlı yüksek lisans tezinde, internet gazeteciği üzerinden misenformasyon ve dezenformasyon kavramları haber etiği kapsamında incelenmiştir. Birçok farklı disiplinlerin ilgi alanına giren yalan konusu, “*Cinsiyet, Yalan Söyleme ve Çıkar Elde Etmenin Yalana İlişkin Yüklemelere Etkisi*” adlı doktora tezinde ise yalanın kim tarafından söylendiği, kime söylendiği ve çıkar elde etme durumunun yalana yapılan yüklemelerde bir fark yaratıp yaratmayacağı araştırılmıştır.

Ayrıca bu doktora tezinde yalan söyleyen kişinin cinsiyetinin yapılan yüklemelerdeki boyutları ve yaratacağı fark incelenmiştir.

Çalışmanın temel olgusal ve kavramsal çerçevesini oluşturan yalanın medyatik türevleri olarak da adlandırılan dezenformasyon, misenformasyon, doctoring uygulaması, araştırmacı gazetecilik, asparagas habercilik ve görüntü manipülasyonu gibi kavramların, yalan kavramıyla olan ilişkisi dikkate alınmaya çalışılmış olup, konuyla ilgili somut haber örnekleri verilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde yalan kavramının alanı ve kavramın diğer sosyal bilim alanlarıyla ilişkisi teorik olarak incelendikten sonra yalanın kültürel temelleri olarak görülen deyimler, atasözleri ve masallar üzerinden örnekler verilmiştir. Masallar incelendiğinde, bu metinlerin anlatıldığı gibi mutlu sonla bitmediğine dair örnekler mevcuttur. Kurmaca nitelikli bu metinlerin gerçek olmadığı bilinse de gerçeküstü birçok öğeyle dolu olmaları, masalların yalana yatkın niteliklerini gözler önüne sermektedir. İkinci olarak, bu bölümde yalan ve propaganda ilişkisi tarihten örnekler verilerek açıklanırken, tarihte söylenen büyük yalanlar sonuçlarıyla birlikte değerlendirilmeye çalışılmıştır. Üçüncü olarak ise, din ve siyaset ile yalan arasındaki olası ilişkisi değerlendirilmiştir. Dini alanda yalan söylenerek insanların kandırıldığı ve özellikle değişik dönemlerde toplanan sosyal ve ekonomik yardımların farklı amaçlar için kullanılması, insanların sömürülerek onlara yalan söylendiğini göstermektedir. Şu halde, özellikle yalanı yasaklamış olan dinin kendisinin de çoğu kez yalana karşı bir bariyer işlevi göremediği ortadadır. Kuşkusuz bu saptamanın ampirik bir çalışmayla da doğrulanması gerekir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, bir yandan yalanın medyatik türevleri ve diğer alanlarla ilişkileri incelenirken diğer yandan internet haber siteleri ve sosyal medya mecralarında paylaşılan haber örneklerine odaklanılmıştır. Böyle bir irdelemenin, yalan haber içeriklerinin medyaya duyulan güven ve kamusal algının tesisi gibi konularda ciddi ipuçları vermesi aşîkârdır. Çalışmada, bir haber doğrulama sitesi olan teyit.org ile yaygın Türkçe internet haber sitelerinden www.sabah.com.tr, www.milliyet.com.tr ve benzeri geleneksel haber sitelerine ek olarak, Facebook ve Twitter gibi en popüler sosyal medya siteleri dikkate alınmıştır. Çalışmada temel olarak haber içerikleri ve yalan konusu ele alınmış olsa da, çalışma genel kapsamı itibarıyla siyaset, din, medya,

medya-kamuoyu ilişkisi ve siyasal iletişim gibi alanlara yansıyan yalan kavramı etrafında şekillenmiştir.

Günlük haber taleplerini karşılamak adına çarpıtma ve uydurma haberlerin yapılması, normal olarak okuyuculara yalan içerikler karşısında ne tür önlemlere başvurmamız gerektiği konusunda önemli düşünceler esinlemektedir. Dolayısıyla çalışmanın üreteceği katma değerlerden birisi de okuyucu/izleyiciye yönelik bu türden etik bir uyarı mahiyetinde olmasıdır. Öte yandan, haberlerin büyük ölçüde aktif kullanıcıların talepleri doğrultusunda şekillenmesi ve özellikle de haber sitelerinin hemen alıp kullanabilecekleri nitelikteki denetimsiz haberleri hiçbir doğrulamadan geçirmeksizin yayınlamaları, haber-güvenilir kaynak ilişkisi konusunda haber editörlerine yönelik de ikinci uyarı düzlemini oluşturmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

YALAN KAVRAMI VE ARKEOLOJİSİ

1.1. YALAN KAVRAM ALANI

Kapitalist sistem içerisinde sıkışan insanlar için bir nevi afyon işlevi gören yalan, medya tarafından değişik amaçlarla ve kolaylıkla kullanılmaktadır. Diğer taraftan, bireysel amaçlar için kullanılan yalan kavramının alanı da oldukça geniştir. Bu nedenle Žižek, hangi yalan veya kurmaca olursa olsun her fantezinin, gerçekliğin içerisinde geçtiğini söyler (Žižek’den akt. İşlek, 2018: 38).

Siyaset alanına baktığımızda Arendt (2018: 69-74) siyaset ile yalan arasında sıkı ve kurucu bir ilişki olduğundan bahseder. Ona göre siyasi eylemin doğasında yalan söyleme vardır ve yalan, siyasi eylem alanına bağlıdır. Bu nedenle yalan söyleyen kişi eylem insanıdır.

Örtmece sözlerle kullanılan yalan kavramı, din, siyaset, psikoloji ve iletişim gibi birçok alanı kapsamaktadır. Medya ve yalan ilişkisinin büyük ölçüde din ve siyaset eksenini etrafında şekillendiğini söylemek mümkündür.

Alpay (2018:7) gazetecilik tarihinin; pre-modernlik, modernlik ve post-modernlik olarak adlandırılan üç temel dönem yaşadığını belirtir. Alpay’a göre şu an içinde yaşadığımız post-modern dönem olarak adlandırılan bu dönemde haber yazımında sansasyonellik hakikatin önüne geçmeye başlamıştır. Post-modern dönemde gerçeklik, sahte haberler ile çarpıtılmaktadır. Bu nedenle çalışmada yalanın kavram alanı, medya olarak seçilmiştir.

Yalan kavram alanı oldukça geniştir ve herkes tarafından bilinmektedir. Örneğin, Alemdar (2018: 19)’a göre herkes yalanın ne olduğunu bilir ve mutlaka yalan söylemiştir. Din alanına baktığımızda yalan söylenilmesi ayıp ve günah olarak görülmektedir. Siyaset söz konusu olduğunda ise yalan söylemek meşru sayılmaktadır. Yapılan yanlış uygulamalar siyaset söz konusu olunca yalanlar söylenerek üzeri kapatılmaktadır. Yalanı meşrulaştıran ise medyadır. Yalanın medya eliyle ve gazeteciler aracılığıyla büyüdüğünü söyleyen Mehmet Özkan Şüküran (2018: 25)’a göre bu tarz yalanlar zaman geçtikçe rafa kalkmaktadır. Ancak masum olmayan ve medya eliyle

üretilen bu yalanlar hiçbir zaman köşede kalmayacaktır İnsanoğlu ile birlikte varlığını sürdüren yalan, insanlara hastır ve insanların doğuşuyla birlikte gelmiştir (Alemdar, 2018: 19). Bu nedenle yalan ebedi olarak insanoğlu ile birlikte varlığını sürdürecektir ölümsüz bir kavram olarak nitelendirilebilir.

Adorno (2005: 41)'ya göre ise “yanlış hayat doğru yaşanmaz”. Yalanlar üzerine kurulu olan hayatımızı anlatan bu söz hayatın yalansız yaşanmayacağını ve doğru bir şekilde sürdürülemeyeceğini bize anlatmaktadır.

1.1.1. Tanım ve Kapsam

Yalan kavramının çerçevesini incelediğimizde birçok alanı kapsadığını ve birçok anlama geldiğini görmekteyiz. Bu anlamlara baktığımızda Charles Ford, yalanın terminolojisini açıklarken yalan söylemekle birlikte kullanılabilecek fiilleri ve yalancı ile aynı anlama gelen sıfatları açıklamıştır. “Düzenbaz, ikiyüzlü, sahtekâr, dolandırıcı” vs. gibi sözcükleri yalancı ile aynı anlama gelen sıfatlar olarak açıklarken, yalan söylemekle aynı anlama gelen fiillere ise; “kandırmak, uydurmak, dolap çevirmek, dolandırmak, asılsız haber yapmak” şeklinde birçok örnek vermiştir (Ford, 1997: 23).

Yalanın terminolojisiyle ilgili olarak kavramın ne anlama geldiğine baktığımızda; ilk olarak akla doğrunun tam tersi olan şey, olan bir şeyi ya da olmayan bir şeyi farklı aktarmak ve göstermek gelmektedir. Benlioğlu (2017: 22)'na göre yalan söylemek, bilerek bilgiyi saklamak veya yanlış bilgi vermektir. Yalan, gerçeğin bilinçli olarak bir amaç için değiştirilmesidir. Bazen bilinçsizce de söylenebilen yalan hastalıklı kişilerce gerçekleştirilmektedir (Arslan ve Evlice, 1995: 69).

Sartre (2011:101)'ye göre yalan, olumsuz ve yadsıyıcı bir tavidir. Bunun yanında yalanı söyleyenin de sürekli bilinçli olmasını gerektirmektedir. Ona göre bir “yalancının ideali, hakikati kendine olumlarken, onu kullandığı sözlerde olumsuzlayan ve bu olumsuzlamayı da kendisi için olumsuzlayan kinik bir bilinçtir”. Pek çok kılığa bürünen yalan, iletişim içerisinde bulunduğumuz kişileri kasıtlı olarak yanlış yönlendirmektir (Harris, 2014: 16). Kısaca, gerçeğin tam karşıtıdır. Gerçeğin söylenmemesi ya da farklı aktarılmasıdır. Diğer taraftan “yalan, söyleyeni ve dinleyeni ilgilendirir” (Alemdar, 2017: 74). Söylenen yalan karşı cinsler arası veya aile içi ya da arkadaş ortamında söyleniyorsa o zaman söyleyen ve dinleyeni ilgilendirmektedir.

Ancak bir kral ya da iktidarın söylediği yalan sıradan bir yalan olmaktan çıkar ve tüm halkı ilgilendirir, dolayısıyla sonuçları itibariyle daha tahripkârdır. Yönetilenlere söylenen yalan ise medya sayesinde yayılmaktadır.

Olumlu olmayan bir tavır olarak görülse de yalan söyleme durumu, Pierre Caville (2009: 87-94)'e göre gerçeği ihlal ediyorsa reddedilmelidir. Ancak yalanın hoş görüldüğü durumlar da söz konusudur. Örneğin devlet sırları gizlenirken, ekonomik casusluk durumları ve özel hayatın gizliliği durumlarında yalan meşrulaşmaktadır. Siyaset başta olmak üzere, her alanı kapsayan yalan söyleme durumu olumsuz ahlaki durumlar içermeyen sözcüklerle de kullanılabilir.

Kurulan her tür iletişimde bilinçli veya bilinçsiz olarak seçilen yalan, bir eylem olarak görülmektedir. Dürüstlüğü ortadan kaldıran bu eylem günümüzde kaçınmak, öksürmek gibi bilinçsiz olarak yaptığımız eylemler gibi sıradan hale gelmiştir. Herkesin yalan söylediğini düşünmek dürüstlüğü tamamen ortadan kaldırmaktadır. Günümüzün en güçlü manipülasyon aracı medyadır ve medyayı manipüle edenler ise yalancılarıdır. Bir motivasyon aracı olan yalan, en çok da tanıdık olmayan yüzlerde işe yarar. Doğruluk ve dürüstlük gibi durumlar tanıdıklar arasında yaşarken; yalan, tanıdık olmayan yüzler arasında yaşar. Bu nedenle yabancılarla yapılan konuşmaların yüzde yetmişi yalan ifadelerden oluşmaktadır. Bununla birlikte tanıdık olmayan insanlar arasındaki yalanın amacı iyi bir izlenim bırakmaktır (Keyes, 2017: 10-60).

Her ne kadar bir eylem olarak gösterilse de yalan söylemede amaç kendini olduğundan büyük ve önemli göstermektir. Yalancılar amaçlarına ulaşabilmek için insanlar üzerinde egemenlik kurmaya çalışırlar ve bunun için de oldukça yüksekte atarlar ve davranış biçimlerini değiştirirler. Amaçlarına ulaşmak için bazen de zavallı gözükerek ses tonlarını yumuşatıp boyunlarını bükerek, sahtecilik ölçülerinde başarılı olduklarına inanırlar (Behramoğlu, 2014: 196).

Amaçlarını gerçekleştirmek için bireyin iletişime ve iletişim içinde bulunacağı insanlara ihtiyacı vardır. Pessoa'ya göre bireylerin birbirlerini anlamaları için yalan ve kurguya ihtiyaçları vardır. Ona göre yalan ruhun ideal dilidir. Bu nedenle saf gerçeklik ile insanların birbirini anlaması imkânsız olarak görülmektedir (Fernando Pessoa'dan akt. "Metis Ajanda 2018", 2017: 157).

Yalan, gerçeği saklamak, söylememek ya da gerçeği çarpıtmak, bilinçli veya bilinçsizce olsun çocuklarda da yetişkinlerde de görülmektedir. Hem yetişkinlerde hem de çocuklarda görülen yalanın arkasında yatan şey, Ekman'a göre motivasyondur. Bu motivasyon kaynakları ise popülerlik, utancı engellemek, cezadan kaçmak, gizliliği korumak şeklinde açıklanmaktadır (Ekman'dan akt. Demir, 2017:143). Bu motivasyon kaynakları yalanın da amaçları olarak görülmektedir.

Frey'e göre yalan, kasıtlı çarpıtılmış gerçekliktir. Ona göre yalan, bilinçli olarak söylenen kandırma ve yanıltmadır. Eğer gerçeklik bilindiği halde çarpıtılıyorsa o ortamda yalanla iç içeyizdir. Yalanın birçok tanımı yapılırken, yalanı betimleyerek tanımlayan kişilerden biri de Warren Shibles olmuştur. Warren'e göre yalan bir rüzgâr gibidir ve yalan, yazın esen bir meltem iken kışın esen sert bir rüzgârdır. Kısacası yalan, öznel gerçekliğin kasıtlı olarak yanlış şekilde aktarılmasıdır (Dağabakan, 2012: 21-26).

Yalanın motivasyon kaynağı olduğunu söyleyen Ekman'a göre, yalan söylemenin birçok amacı vardır. İlk olarak yalan en çok cezadan kurtulmak için söylenmektedir. Bunun dışında, ikinci sebep olarak ise çıkar elde etmek, üçüncü sırada fedakârlık amacıyla en çok yalan söylenildiği açıklanmaktadır. Mayer (2008: 30-33)'e göre ise yalan eğlence amaçlıdır. Keyif almak için söylenmektedir. Mayer, "Bir Nisan" şakasını örnek vererek bu günde sebepsiz yere yalan söylendiğini, amacın popülerlik veya güç kazanmak olmadığı, sadece eğlenmek amaçlı yalan söylendiğini belirtmektedir. Bir Nisan şakası öyle ki alay etmek için söylenen yalandan daha fazlasıdır. Çünkü Nisan ayı aynı zamanda kışın bitişini de belirtir. Ancak sıradan bir gün olmaktan çıkan Bir Nisan, yalan söylemek için de bir bahane günü olmuştur.

Hakikatin eğretisi olarak görülen yalan, olguların eğreti şekilde uydurulmasıdır. Eğretileme olarak görülen yalan söylemek, aslında insanları manipüle etme yeteneğidir. Doğru olmasa bile insanlara tanıdık gelen bilgiler de yalan olabilmektedir. İnsanlar doğru olmadığını bildikleri halde dünya görüşleriyle uyuşan ve duymak istedikleri yalanlara daha çabuk kabullenip inanmaktadır. Bu nedenle en iyi eğreti yalandır ("Metis Ajanda 2018", 2017: 20-22).

Ford'a göre yalan insan beyninin evrimleşmesi sonucunda oluşan bilişsel becerilerden kaynaklanan baskı tarafından ortaya çıkabilmektedir. Öyle ki, yalan, sosyal

grup baskısı ve hayatta kalabilme avantajını yakalama içgüdüğü nedeniyle oluşmaktadır (1997: 59).

Bacon (1998: 45-48)'a göre ise, insan zihninin dibine çöken yalanlar zihinden geçen yalanlardan daha zararlıdır. Kant'a göre de yalan, amaçlanmış bir doğru olmayan bildirimdir. Ona göre doğruluk ise bir ödevdir, ancak kişi doğruluk üzerinde hakkı olan karşısında olduğunda doğruyu söylemek bir ödevdir.

Candansayar (2017: 47) yalan söylemeyi bir "ahlak konusu" olarak görmektedir. Yalan söyleyen kişi gerçeği söylemeyi değil de yalan söylemeyi seçerek ahlaki bir seçim yapmış olur. Ona göre yalan söylemek gerçeği çarpıtmak ya da olan bir şeyi farklı bir şekilde aktarmaktır. Yalan söyleyen kişi, yalan söylediği konuyla ilgili olarak ya olmayan bir şeyi yoktan var eder ya da gerçek bir olayı değiştirir ve maskeleyerek yalan söyler. Değiştirilerek söylenen yalan daha hızlı zihinlere yerleşerek kendini kabul ettirir. Ayrıca bu tarz yalanları insanlar daha kolay kabul etmektedirler. Montaigne (2011:123-125)'e göre "yalan söylemek, nefret edilecek kötü bir alışkanlıktır." Olmayan bir olayı aktaran yalancının yalanı kabul edilir ise, yalancı yalan hikâyelerine tekrar devam edecektir.

Yalanı ahlak konusu olarak gören Candansayar'dan farklı olarak, kimilerine göre "en ahlaksız" nitelendirmesi için yalanın belli bir amaç için söylenmesi gerekmektedir. Yalan en çok söyleyen kişinin işine yarar. Dunne'a göre; "Belli bir amaç için söylenen yalan, en ahlaksız yalan biçimidir ama en çok da bu yalan işe yarar" (Yazgan, 2001: 177). En çok yalan da güç kazanmak için söylenmektedir. Bu nedenle güç kazanmak için söylenen yalan en kolay yalandır. Asimov'a göre ise en iyi yalan gerçeğe en yakın olan yalandır. Bu nedenle Edgar Allan Poe'ya göre duyduklarımızın hiçbirisine inanmamamız gerekir ve gördüklerimizin ise bir kısmına ("Metis Ajanda 2018", 2017: 20-24).

Yalanın, iki kişi arasında gerçekleştiği bilinmektedir. Bu nedenle yalan söylemek ikili ilişkilerde sıkça başvurulan bir araç işlevi görmektedir. Yalan daha çok gerçeği saklamak adına bir gerekçe bulma işlevidir. Gerekçe bulma işlevi dışında yalanın sonsuz sayıda işlevi ve biçimleri bulunmaktadır (Üretmen, 2008:3). Kandırma işlevi, aldatma işlevi ve benzeri şekillerde yalanın birçok işlevi bulunmaktadır.

Yalan bir insanlık durumudur ve kişilere eylem olanağı sunar. Yalana ihtiyaç duyarız, çünkü yalan bireylere dayanma gücü verir. Aytaç’a göre yalan “gerçekliği kendi arzumuza uygun bir biçimde dönüştürme gücüdür. Yalan arzular doğrultusunda dünyaya çekidüzen vererek müdahalede bulunuruz” (Demirkent, 2017: 72-74).

Yalan, doğru olamayandır. İyi söylenmemiş bir doğru olan yalan, en az iki kişiye söylenmektedir. Bunun yanında bulunulan ortamdan dolayı, kalabalığa daha kolay yalan söylenmektedir. Gelişim sürecinin bir parçası olarak görülen yalan konuşmak, koşmak gibi bir çaba gerektiren, özel çabanın yanında zekâ da gerektirmektedir.

Yalanın iki kişi arasında ve iletişim yoluyla söylendiğini belirtmiştik. Ancak konuşmadan da yalan söylenebilmektedir. Yalan söylemek sadece sözel bir davranış biçimi değildir. Bir şeyi saklayarak (sırlar gibi) ya da bir şeyleri inkâr ederek veya bir şeyleri değiştirerek aktarmak, yanlış bilgi vermek de yalan söylemektir. Bunun yanında yalan, jest ve mimiklerle de söylenebilmektedir. Korktuğu halde kişinin soğukkanlı davranması, duygularının şiddetini aşırı derecede abartması ya da tepkisiz kalması şeklindeki yüz ifadesiyle de yalan söylenilebilmektedir. Sıkıntı, kaygı, kızgınlık, hoşnutsuzluk, yalan gülümseme ifadeleriyle de yalan söylenebilmektedir (Ford, 1997: 30). Ya da karşımızdaki kişiye bir şey sorduğumuzda kafasıyla olumsuz bir yanıt vermesi de yalan söylemek olarak adlandırılmaktadır.

Jest ve mimiklerle söylenen yalanlara baktığımızda ise, Mayer (2008:113)’in “parmaklar üst üste” örneğine bakabiliriz. Örneğin parmakları üst üste büküp kolumuzu arkaya saklamamız ya da sağ ayağın kaldırılarak yemin edilmesi yalan söylenildiğini gösteren jestler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Öte yandan, evrensel bir yasa ve yaşamın içindeki yolun kendisi olarak görülen sırları saklamak da bir yalan çeşididir. Çaresizlik ve sessizlik içinde yaşamak ve sırları gizlemek de bir çeşit yalan söylemektir. Hogan (2010: 11)’a göre ise, gerçek bir adım ilerimizdedir. İnsanlar sürekli gizlenecek bir düşüncenin peşindedirler, ancak gerçek bir adım öteden sürekli kovalanmaktadır. Sürekli bir şeyleri gizleyecek kadar gerçeğin bir adım ilerimizde olması insanların gizemli olma istekleri ile de alakalıdır.

Yalan kavramıyla ilgili farklı tanımlardan yola çıkılarak aldatmayla ilgili olarak da birçok farklı tanımlar yapıldığını görmekteyiz. Zayıf bireylerin kendilerini ayakta tutmalarının bir aracı olarak görülen aldatmanın amacı, hayatta var olmak ve varlığını

sürdürebilmektir. Nietzsche'nin de dediği gibi, "var olmak için ve ayakta durabilmek için bireyler zihinlerini aldatma amacıyla kullanmaktadırlar" (1998: 55-57).

Sırları saklamak yalanın bir çeşidi iken aldatma yalanın en önemli özelliği olarak görülmektedir. Aynı zamanda aldatma yalanın bir amacı ve işlevidir. Birçok kaynakta yalanın tanımı farklı şekillerde yapılmıştır. Simone Dietz'in de belirttiği gibi, aldatma, yalanın bir tanımı yapıldığında ilk sırada yer alır ve aldatma yoluyla bir amaca ulaşmak için yalan söylenir. Bu nedenle aldatma yalanın bir amacı ve aynı zamanda da bir özelliğidir. Yalanın amacı olan aldatma iyi ya da kötü amaçlar için söylenir. Yalanın diğer bir özelliği de gerçeğe aykırılıktır. Yalanın iyi veya kötü sonuçlar doğurması yalanın amacına bağlıdır. Önemli olan, yalanla ne yapıldığıdır. Yalanın sonucu iyi ya da kötü olsun, yalan, yalan olarak görülür. Genel olarak kötü bir eylem olarak görülen yalan bazı durumlarda zorunlu ve faydalıdır. Bu nedenle Nietzsche'ye göre, "ayva tüysüz, hayat da yalansız olmaz" (Dağabakan, 2012: 19-27). Nietzsche, yalanı şu şekilde tanımlamaktadır: Kişinin gördüğü bir şeyi görmemiş olmayı istemesi (Nietzsche'den akt. Çakın, 2017:3). Kısacası bir şeyi gördüğünü gizlemek ya da görülen şeyi görmediğini söyleyeceğinden dolayı görmüş olmayı istememektir.

Yapılan araştırmalara göre, insanlar her gün yalan söylemektedir. Günde kaç kez yalan söylendiği araştırmalara göre farklılık göstermektedir. Günde iki yüz defa yalan söylenilebilmektedir. Bu sayı, rollere göre de değişmektedir. Mayer'e göre yalan söylemeyi belirleyen şey rollerdir. Buna göre, rollerimize göre yalan söylemekteyiz. Rollerimize göre bir şeyler saklar ya da gizleriz (2008: 9-40).

Yalanla ilgili verdiğimiz bu tanım ve görüşlerden sonra şimdi de bir olgu olarak yalanın icadıyla ilgili kısa bir tarihsel bilgi vermek kavramın bütüncül kavranışı açısından faydalı olacaktır.

1.1.2. Yalanın İcadı: Kısa Bir Tarih

Entelektüel bir etkinlik olarak görülen yalan insanın doğaya karşı verdiği mücadelelerde olmayan şeyleri uydurmak olarak görülmektedir (Tutal, 2017: 70). Bu tanımda da görüldüğü üzere, yalan entelektüel bir etkinlik olarak görülür ve kökeni doğaya karşı verilen mücadelelere dek dayanmaktadır. Yalan söylemeye; yaşam mücadelesinde verilen bir gerçek olarak baktığımızda, yalanın icadının da bu mücadele

ile başladığı görülmektedir. Her ne kadar entelektüel bir etkinlik olarak görülse de yalanın tarihinin mülkiyetin tarihiyle başladığı söylenmektedir (Başat, 2017: 62).

Ralph Keyes (2017: 31-34), tarih boyunca yalan söylediğimizi kabul eder. İlkel insanların avlanma esnasında başlarına gelen olaylar onların ilk yalanları olarak bilinmektedir. Avlanma esnasında başlarına gelen kazalarla ilgili ya da avlanamadıklarında söyledikleri yalanlar yalanın ilk kanıtlarıdır. Aldatmaca da ilkel insanın ilk yalanlarından birisidir. Ona göre, ilkel insan avını kaçırmamak için yaptığı aldatmacalar sayesinde avını yakaladığı için bu insanların aldatma becerisi gelişmiştir.

Yalan ile karmaşık ilişkimiz insan olmanın bir parçası olarak görülmektedir. Bu nedenle yalanın icadı da insanla başlamaktadır. Modern insan için bir sığınak olarak görülen yalanın tarihi, insanlık tarihiyle birdir. Sadece insanların değil, diğer varlıkların da yalan söylediği bilinmektedir. Yalan söyleme kategorisine bütün canlılar girmektedir ve her canlı yalan söylemektedir. Candansayar (2017: 46)'a göre yalanı sadece insanlar değil bütün canlılar kullanmaktadır. Görüntüsünü, cinsiyetini, rengini değiştiren canlıların amacı hayatta kalmaktır ve söyledikleri yalan genetik olarak görülmektedir. Örneğin bukalemunların, bulundukları ortama göre renk değiştirmeleri düşmanı olan hayvanları aldatmak için kullandığı bu özellik bir aldatmadır.

Her canlının yalan söylediğine örnek olarak; horoz ağzında bir yem parçası varmış gibi yaparak tavuğu kandırabilmektedir; kurbağalar çıkardıkları sese göre daha büyük görünürler; bir kurbağa daha çok ses çıkartarak kendisinin rakibine göre daha büyük olduğuna inandırmak isteyebilir. Ya da aynı şekilde, tilki tavukları avlayabilmek için kendine çok iyi gizlenme yolları bularak avlanmasını kolaylaştırabilir. Ancak yalan söyleme zihnin bir üst başarısıdır. Hayvanlarda olan kandırma eylemleri güdüseldir. Kandırma eylemi de yalan söylemenin bir parçası olarak görüldüğünden, hayvanların da yalana başvurdukları söylenebilmektedir (Mayer, 2008:123-126).

Bazı araştırmacılara göre yalanın icadı, dilin kullanılmaya başlamasıyla birlikte gerçekleşmiştir. Dilin kullanılmaya başlanmasıyla ortaya çıkan yalan günümüzde ise yeni teknolojik boyutlara ulaşarak çeşitli aldatmaca kapıları açmıştır. İnsanlardaki o sınırsız güven ihtiyacı da yalanların fark edilmesini zorlaştırmaktadır. Hâlbuki çoğu insan herkesin yalan söylediğini ve yalan kapasitesine sahip birçok insan tanımamıza rağmen güvenme ihtiyacı yalanı yakalamayı zorlaştırmaktadır. Bu nedenle bize yalan

söylenip söylenmediğiyle ilgili araştırmalar yapmıyoruz ve sadece duymak istediklerimizi duymaktayız (“Metis Ajanda 2018”, 2017: 23-25).

Uluk (2018: 9)’a göre ilk iletişim kurma çabalarına dayanan yalan söyleme durumu, dilin gelişimi ile birlikte ortaya çıkmıştır. Dilin gelişimi ile birlikte yalan söyleme; hayatta kalma mücadelesi içinde olan insanlara avantajlar sağlamıştır.

Gilbert’e göre yalan söylemek “gerekli ve kaçınılmazdır” (Gilbert’ten akt. Bolt, 2017: 25). Yalan söylemek çoğu zaman kötü bir huy olarak görülmektedir. Yalan söylemek sadece içgüdüsel bir huy değil, söylenmesi gerekli görülen kaçınılmaz bir durumdur. Bu nedenle insanlar eski çağlardan beri yalan söylemektedirler. Sadece tek değişen, yalan söyleme yöntemleridir. Bolt’a göre “yalanın ve aldatmanın olmadığı bir toplum asla var olmamıştır” (2017: 25). Aldatmalar sayesinde bazı toplumlar varlıklarını koruyabilmişlerdir.

Yalan söylemenin pek çok amacı vardır. Bu amaçlara baktığımızda kişisel çıkar, ülke için söylenen yalan, eğlendirme, stratejik avantaj, hikâye yazmak, yükselmek, kimlik hırsızlığı, para için ve benzeri şekillerde yalan söylemenin pek çok amacı vardır. Bu amaçlar çoğu zaman filmlere bile konu olmuştur. Örneğin, gazeteci Jayson Blair, yükselmek amacı ile başkalarının yalanlarını ortaya çıkarmaya çalışan bir muhabir olarak bilinmektedir. Ancak sonrasında bu muhabir yalan söyleyenin kendisi olduğunu anlayacaktır. Ünlü poker oyuncusu Danile Negreanu’ya göre kazanmak için stratejik yalanlar söylemek gereklidir (National Geographic Türkiye, 2017: 56-70). Yalının ne amaçla söylendiğinin yanında, bireyler ilk varlıklarından itibaren var olmak ya da hayatta kalabilmek için yalan söyleme ihtiyacı hissetmektedirler. Bu nedenle yalan bir ihtiyaç olarak görüldüğünde ilk insanla birlikte ortaya çıkıp gelişmiştir denilebilir.

Yalının toplumsal bir kültür olduğu söylenebilir. Şöyle ki, toplumlar barbarlıktan kurtulmak için kurnazlıklara başvurmuştur. Savaşçı ve avcı kabilelerde zorunlu olarak kavranan; barbarlıktan ve cinayet işleme suçundan kurtulmak için yalan söylenmesi teşvik edilmiştir (Karaköse, 2014:163).

1.1.3. Yalan-Hakikat İlişkisi ve “Post Truth” Kavramı

Yalan gibi hakikatin de birçok tanımı vardır. Yalının, hakikati taklit ederek onun yerini almaya çalıştığı söylenmektedir. Hakikatin statüsü çok yüksektir; çünkü önünde

sonunda ortaya çıkan gerçek yani hakikatin ta kendisi devrimci bir özellik taşır. Bu nedenle yalan, “hakikatin örtülmesi, çarpıtılması ve kirletilmesidir” (Demirkent, 2017: 66).

Gerçeklik, hakikatin ne eksik ne de fazla söylenmesi olarak görülürken, yalan hakikatin eksik, hatalı veya aldatma amacıyla kullanılmasıdır (Benlioğlu, 2017: 22). Francis Bacon’a göre de hakikat “açık havada gün ışığı gibidir” (1998: 44). Bauman’a göre “gerçeklik ise içten gelen isteklerimize karşı olan dirençlere taktığımız addır” (2013: 27).

Hakikat apaçık ortada olan veya “gerçek olan” anlamına gelmektedir. Richard Wilbur’a göre hakikat mazlumdur ve müphem bir terimdir. Hakikat, doğru ibaresinin yönlendiricisi olarak kullanılmaktadır. Hakikat, “dolambaçlı ve müphem olanın zıddıdır” (Sartwell, 2015: 49-51).

Hakikat sonsuz iken yalan sürelidir. Yalanın tarihi varken, hakikatin tarihi yoktur, çünkü hakikat tarih dışıdır. Yalanın tarihi vardır, çünkü tarihin de yalanları vardır. Aytaç’a göre; “en büyük yalan hakikatin tarih dışı olduğunu söylemektir” Yalan, hakikat kadar güçlüdür, çünkü yalan bir arzuyu temsil eder (Demirkent 2017: 75).

Albert Camus’a göre hakikat, aydınlık gibi kördür. Yalan ise hayran olunacak bir alacakaranlıktır. Eğer yalan hakikate yakalanırsa, bu, yalan söyleyen kişinin yaşamını tehdit etmeye başlar ve yalanı söyleyenin yakalanmasıyla, gerçekle pazarlığı başlar (Tutal, 2017: 71).

Doğrulukla aynı anlamda kullanılan hakikat, Keyes (2017: 34-60)’e göre bağlılıkla alakalıdır. İnsan ancak birilerine ya da bir topluluğa bağlı olduğunda dürüst davranabilir. Dürüstlüğü doğuran bağlılık hakikatin temelini oluşturmaktadır. Topluluklar ya da yakın ilişki içinde olan insanlar arasındaki hakikati gösteren şey onların birbirlerine olan bağlılıklarıdır. Bu bağlılık olgusu toplumların hakikatini gösterir. Ona göre toplumları günümüze getiren bu bağlılık olgusu, aynı zamanda toplulukların dürüstlüğü verdikleri önemi de gösterir. Tıpkı yalan tanımlarında olduğu gibi, toplumların devamını sağlayan şey de yalan olarak görülür. Diğer taraftan, hakikatin de toplumların devamını sağlamada önemli olduğunu görmekteyiz.

Hakikat, gerçeğin özü iken; yalan hakikatin kılık değiştirmiş halidir. Çıplaklık için en iyi maske kıyafetken; yalanı örtmek için en iyi maske hakikattir (“Metis Ajanda

2018”, 2017: 28). Bu nedenle yalan ve hakikat birbirinin zıddı olan kavramları teşkil eder.

Yalan ve hakikat arasında ince bir çizgi vardır. Çünkü bazı yalanlar önünde sonunda gerçek olur. Şöyle ki; Platon’un da dediği gibi, “en tehlikeli yalan, gerçek yalandır”, yani gerçek olan yalandır. Eğer yalan söyleyen kişi söylediği şeyi düşünmeden ve bilmeden söylüyor ise ve söylediği şeyin gerçek olduğunu düşünüp buna inanıyorsa, bu yalan gerçek olur ve en tehlikeli yalan halini alır. Burada yalan ve hakikat arasındaki ince çizgi de ortaya çıkmaktadır (Dağabakan, 2012: 12).

Hakikat, gerçeğin ta kendisi iken; gerçek ya da gerçeklik ise Sartwell’e göre korkaklıktır. Bu korkaklığı sağlayan ya da hayatta bize gerçeği kuran şey ise Santayana’a göre “şok deneyimlerdir” (Santayana’dan akt. Sartwell, 2015: 15). Gerçeği, gerçekliği şok deneyimlerle öğrenip anlarız. Yaşadığımız şok deneyimler sayesinde gerçekliğin karşısında savunmasız kalarak gerçekliğe çağrılmaktayız. Yaşadığımız acılar, matemler, hastalıklar ve ölüm hissine yaklaşarak, yaşadığımız bu deneyimler sayesinde gerçeğin gerçekliğini öğreniriz.

Sartwell’e göre “gerçeklik pervasızdır, aman vermez ve kaçış yolu bırakmaz.” Hatta öyle ki; “gerçeklik acı kaynağıdır.” Yalanın tam tersini anlatan yalanın zıddı olan hakikat ya da gerçeklik bireylere acı verirken, yalan insanları eğlendiren bir araç gibi kullanılmaktadır. Telaffuz edilen herhangi bir yalanın ortaya çıkacağı korkusu gerçekle yüzleşme korkusuna benzemektedir. His olarak derinlere işleyen gerçeklikle yüzleşme korkusu insanların gözlerini kendileriyle ilgili en çıplak olgulara dahi kapatmaktadır (2015: 16).

Yazar Ursula Le Guin’e göre, hakikatin yolu yalanlardan ve rüyalardan geçmektedir. Le Guin’in bakış açısı çarpıcıdır. Ona göre uykusuzların ve rüya görmeyenlerin hakikate ulaşmaları imkânsızdır. Bu nedenle hakikate ulaşmanın yolu rüyalardan ve yalanlardan geçmektedir. Rüyalı olanlar ve bu rüyaları anlatacak boş zamanlar yalanları ve ardından hakikati doğurmaktadır. Hakikati ortaya çıkaran şey yaratılan boş zamanlardır (“Metis Ajanda 2018”, 2017: 41). Yalan ve hakikat birbirinin tersi olan durumları açıklasa da hakikate ulaşmanın yolu yalanlardan geçmektedir. Ancak hakikat ve gerçeklik birbirine benzer iki kavram olarak görülmektedir.

Nietzsche'ye göre de yalan ve hakikat ikilisi yaşamı zenginleştirmektedirler. Bu ikilinin tek başlarına anlamı yoktur. Ona göre güçlü insanlar kendi fikirlerinin peşinden gitmektedirler, bu nedenle güçlülerin yalanları zayıfların hakikatlerinden daha iyidir. Diğer taraftan Nietzsche'ye göre mutlak hakikat yoktur ve yalan da kötü bir şey değildir. Ona göre daha ziyade yalanın hangi amaç için söylendiği önemlidir (Çakın, 2017: 5-7).

Her ne kadar yalan ve hakikat kavramları birbirlerinin yerine kullanılsa da ikisi de birbirlerinden farklı anlamlar içermektedir. Yalanların savaş zamanlarında arttığı bilinmektedir. Bunun sebebi, yalanın taktiksel ya da propaganda içerikli olmasıdır. Amaç savaşı kazanmaktır. Churchill'e göre savaş zamanlarında bir grup yalancılar ordusu hakikate eşlik eder. Zira bir yalanı koruyabilmek için onun muhafızlara ihtiyacı vardır (Gültekin, 2017: 27).

Hakikatin önemsizleşmesi durumundan bahsetmek gerekirse, Alpay'a göre hakikatin önemsizleşmesi durumu, yalan söyleyen ile yani siyasetçi ile halkın bir bölümünün birleşmesi sonucu ortaya çıkmaktadır. Diğer sebep ise haberlerin, yalanların ve dedikodunun hızla yayıldığı yeni medyadır. Online paylaşılan yalanlar hızla yayılıp hakikat görünümüne bürünmektedir (2017: 41-77).

Hakikat sonrası olarak adlandırılan "Post Truth" kavramına bakmak gerekirse, Keyes (2017: 22)'e göre yalanlar kaygıyla, suçlulukla, mahcubiyetle tereddüt edilerek söylenirken, zeki insanların suçluluk duymadan paçayı kurtarmak adına söyledikleri şey hakikat sonrası olarak adlandırılmaktadır. Gerçeği örtbas etmek adına gerekçeler bulma durumu hakikat sonrası olarak nitelendirilmektedir.

"Post Truth", yani hakikat sonrası kavramı 2016 yılında yılın sözcüğü seçilmiştir. Laçiner (2018: 23)'e göre hakikat sonrası kavramı daha çok sosyo-politik alanlarda gerçekliğin önemini yitirmesi olarak bilinmektedir. Yine Laçiner'e göre "ara çağda" yaşamaktayız, çünkü eskilerin yok olduğu ve yenilerin doğmadığı bu çağ hakikat sonrası bir çağdır.

Hakikat sonrası üzerine en derli toplu bilgileri veren Keyes (2017: 34), dürüstlükten bahsederken Charles Darwin'in "bağlılık" kavramından yola çıkmıştır. Darwin'e göre insanın doğasında dürüst olmaya dair bir istenç bulunmamaktadır. Ancak bu durum türümüze duyduğumuz bağlılıkla halledilebilir. Şöyle ki, insanların hayatta

kalmasını sağlayacak şey bağlılık ve kendi türümüze sadık olmaktır. Hakikati doğuran dürüstlüktür ve dürüstlüğü gerektiren şey ise bağlılıktır.

Keyes (2017: 35)’e göre, true/trouthe sözcüğü sadakate dayalı bir tür doğruluğa işaret ederken, diğer taraftan da güvenilir ve olgusal kesinlik anlamlarına gelmektedir. “Sana bağlılık (troth) yemini ediyorum” cümlesinden yola çıkarsak bu kavram güçlü bir toplumsal bağ olan evlilik anlamına bile gelmektedir. Kısacası true kavramında olduğu gibi hakikat kavramı zamanla doğrulukla eş anlamlı olarak kullanılmaya başlanmıştır.

2016 yılında yaygınlaşan “post truth” kavramı, Karaca ve Paktin (2018:123)’e göre ise, ABD Başkan adayları Trump ve Brexit arasında yaşanan tartışmalardan sonra popülerleşmiştir. Karaca ve Paktin (2018:123), “post truth” kavramının ruhunu en iyi yansıtan kişinin Donald Trump olduğunu söylemektedirler.

Karaca ve Paktin (2018:122), esnek hakikat veya hakikat- ötesi olarak çevrilen “post truth” kavramı; sosyal, siyasal ve kültürel dinamikleri adlandırmak adına medya, iktidar ve gerçeklik ilişkisinin, sosyal gerçekliği nasıl şekillendirdiğini bu kavramın bize anlattığından bahsetmektedirler.

Karaca ve Paktin (2018:124)’ e göre “post truth” kavramı incelenirken; karşımıza göçmenler/azınlıklar/yabancılar, işsizlik, medyaya güvensizlik, terör, düşmanlar ve ekonomik güvensizlik gibi konular çıkmaktadır. Karaca ve Paktin (2018:131), “post truth” kavramının, fenomen hale gelmesinin “yalan haberin ortaya çıkışına” eş değer tutulmasından ziyade daha fazlasını anlatan bir kavram olduğundan bahsetmektedirler.

Yalanın tarih yazımı ile ilintisi ve komplo teorileri ile olan bağlantısı, sistematik yalanın inşasında temel olarak kabul edilir. Tarih yazımı ve komplo teorileri eskiden devletler tarafından yapılırken, bunu artık şirketler devletin elinden almıştır. Karaca ve Paktin (2018:151-152)’e göre artık şirketler “gerçeklik üretme” gücünü devletin elinden almışlardır. Yeni medya olarak adlandırdığımız (Facebook, Twitter ve Instagram gibi) alanlar merkezi yönetimin olmadığı özgür ortamlar sunmaktadır. Sosyal paylaşım ağlarına ait kullanıcı sözleşmelerinin imzalandığı bu alanlar özel alanlardır. Ancak günümüzde bu sosyal paylaşım ağları “kamusal alan” olarak işlev görmektedirler.

Karaca ve Paktin (2018:152)’e göre medya önceden devletler tarafından yönetiliyordu ancak şu anda medya organları şirketlerce yönetilen bir güç konumundadır. “Post truth” kavramı da devletlerin, medya gücünü eline geçiren

şirketlere açtığı savaşın dışı vurumu olarak görünmektedir. Karaca ve Paktin (2018:153)'e göre geleneksel gücünü kaybeden ulus devletler ve siyasi iktidarlar için çıkış kapısı olan “post truth” dönemi aynı zamanda gücü elinde bulunduranlar için de kazanç kapısıdır.

Karaca ve Paktin (2018:152)' e göre “post truth” kavramı bu ismi almadan önce devletlerin sıkıştığı zamanlarda işlerine yarayan bir şeydi. Türk basının propaganda tarihinde önemli bir yer tutan 6-7 Eylül olayları, medya tarafından Atatürk'ün evinin bombalanmasıyla ilgili yalan haberlerin yapılmasından sonra çıkmıştı. Yine Amerika'da yaygınlaşan UFO hikâyeleri Soğuk Savaş yıllarında devlet eliyle medya tarafından uydurulmasının sebebi siyasi sıkışmışlık olarak bilinmektedir. Siyasi sıkışmışlığın sonucunda birçok komplo teorisi devlet eliyle medya tarafından üretilmektedir. Hakikat sonrasının “post truth” kavramı olarak adlandırılmasından sonra “yenidünya” düzeni yaratmada konusunda uzman olan kıtalar ötesi yenedünya şirketleri ile ulus-devletlerin güç mücadelesi olarak okuyabiliriz” (Karaca ve Paktin, 2018:154).

Laçiner (2018: 26)'e göre özellikle de seçim dönemlerinde muhalefet tarafından Suriyeliler ile ilgili Türk vatandaşlığı durumu kullanılmıştır. Komplo teorilerine popüler bir örnek olan Suriyelilere Türk vatandaşlığı verilip sonrasında iktidar partisi için oy amacıyla kullanılmıştır.

Başka bir komplo teorisi örneği ise 2001 yılında ikiz kulelere yapılan 11 Eylül saldırıları ile alakalıdır. Olaydan sonra yapılan açıklamaların yeterli olmadığı bilinmektedir. İkiz kulelere çarpan uçakların nasıl olurda alt katlarda da patlamaya sebep olduğu açıklanamamaktadır. Alt kattaki patlamalar ile ilgili olarak görgü tanıklarının konuşmaları diğer taraftan çarpan uçaklarda kulelerdeki çeliği eritebilecek yakıtın bulunmamasıdır. Çarpmadan önce hostesin yaptığı telefon görüşmesinde sakın bir tavır sergilemesi, çarpma anıyla alakalı videonun bulunmaması çarpmadan sonra medya tarafından kurgulanmış videolar ve kulelerin yıkılış şeklinin “kontrollü patlama” tarzında olması, üretilen bir komplo teorisi olduğunu göstermektedir (<https://www.mynet.com>, 22.02.2019).

Yalan-gerçek-hakikat ilişkisinin ve “post truth” kavramının ardından, “ilk yalan” metaforuna ilişkin de bir şeyler söylemek gerekmektedir.

1.2. “İLK YALAN” VE ANLAMI

Şeytanın yasak elmayı yedirmesiyle başladığı söylenen ilk yalanın insanlığın varoluşuyla ortaya çıktığı bilinmektedir. Rivayete göre, şeytanın yasak elmayı Hz. Havva ve Hz. Âdem’e yedirmesiyle başlayan ilk yalan, yıllardır varlığını sürdürmektedir. Bu yaradılış hikâyesiyle birlikte, yalan insan doğasının ve insanlığın bir parçası haline gelmiştir denebilir. Kötü bir davranış olarak görülen yalan, insani bir eylem olarak karşımıza çıkar ve insanın olduğu her yerde veya insanla ilgili her alanda varlığını devam ettirir. Yalanla ilgili birçok araştırma olduğu gibi, yalanla ilgili tartışmaların kökeni eski Yunan’a kadar gitmektedir (Lawin’dan akt. Dağabakan, 2012: 10-12).

Yalan, çeşitli şekillerde söylenirken tespitleri de farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır. Hz. Süleyman dönemine ait bir olaya baktığımızda, bu olayda ilk psikolojik yalan tespiti yapılmıştır. Bu olayda oğlunun başının kesilmesini istemeyen bir anne yalan söylemektedir. Benlioğlu, kitabında bu olayla ilgili bilgi verirken bu olayı ilk yalan olarak açıklamaktadır (Benlioğlu, 2017: 38-40).

İlk yalanla birlikte dünyaya gelen atalarımız ilk gerçekliği de yaşayan kişiler olmuşlardır. Dünyaya gelmenin gerçeğiyle uyanan atalarımız ilk acı hissi gerçeğini de yaşamışlardır. İlk yalanı söyleyen bireyler gerçeği şok deneyimlerle öğrenmişlerdir. Tıpkı ayağına bowling topu düştüğünde hissedilen gerçek acı hissi gibi... Sartwell (2015: 24-26)’e göre şoklar bireyleri gerçeğe uyandırarak onları düşler âleminden çıkarıp almaktadır.

Gündüz Vassaf (1998:182)’a göre bir insanın dünyaya geldikten sonra gözlerini açtığında ilk gördüğü insan, yani annesi ona ilk yalan söyleyen kişi olarak bilinmektedir. Her ne kadar kişi yalan söylemeyi şok deneyimlerle öğrense de, bir bireyin ilk yalancısı onu dünyaya getiren kişi olan annesi olarak bilinmektedir. Bir annenin çocuğuna güvenmeyip de söylediği şeylerin yalan olabileceği şüphesine kapılması çocuğuna yalan söylemeyi öğretmesi anlamına gelmektedir.

İlk yalanın aşk ile başladığı da söylenmektedir. Âdem’le Havva’yı Cennet’ten kovduran yasak elmanın aslı nedir? Bu sır belki de aşktır. Bu nedenle, Tunç’a göre yalanı aramak ahmaklık işidir. Ancak hakikat de zekâ işidir. Bazı konular söz konusu olduğunda özellikle de aşk söz konusu olduğunda, gizli olması istenir. Gizli olan aşk

duygusu konusunda pek çok yalan söylenmektedir. İlk yalan da aşkla başlamıştır. Ancak aşk söz konusu olduğunda, tarihte bu konuyla ilgili somut bir belgeye rastlanmamaktadır. Mitolojilerde de bilindiği üzere aşk için tanrılar bile kavgalar etmişlerdir (Tunç, 1995: 21-23).

İlk çağlara gidildiğinde yalanla ilgili düşünürlerin neler belirttiklerine baktığımızda; yalan, kimi durumlarda farklı şekillerde adlandırılarak düzenin devamı için gerekli olarak görülmüştür. Örneğin Platon'un yalana karşı hoş bir tavır takınmadığı ancak bazı durumlarda "soylu yalan" olarak adlandırdığı yalan türünün gerekli olduğundan bahsettiğini görmekteyiz (Carmola, 2003: 40).

Platon(2005, 362:459d)'a göre "soylu yalanlar" zehirli durumlarda tıpkı bir ilaç gibi kullanılabilir. Soylu yalanlar hakikati destekler ve hakikate karşı çıkanlara karşı kullanılarak yarar sağlar. Platon, soylu yalanı hoş görür ve ona göre bu yalan türünü kullanabilecek olan kişiler genellikle yönetici kesimden kişilerdir. Soylu yalan söylemenin amacı bir düzen kurmak ya da düzenin devamını sağlamaktır. Platon, soylu yalan düşüncesini "topraktan geldik, toprağa gideceğiz" tarzında bir mitosa dayandırarak güvenlik için düzenin bozulmasını engellemek için soylu yalanlar söylenebileceğini belirtir (2005, 273:415a). Soylu yalandaki diğer amaç da halkın eşitsizlikleri ve farklılıkları kolaylıkla kabullenmelerini ve eşitsizliğe karşı çıkmalarını engellemektir. Soylu yalan ilk çağ insanlarını da hakikatten uzaklaştıran bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Soylu yalanların söylenme amacı düzeni bozacak kişilerin var olmasıdır. Leo Strauss'a göre ise soylu yalanlar kitlelerin rızasını almak için söylenmektedir. Platon'un düzenin devamı için zorunlu gördüğü soylu yalanları Strauss, devlet yönetiminde başvurulan bir yöntem olarak görmektedir (Strauss'dan akt. Kulak, 2017: 35-48).

İlk yalanın ilk insanla başladığını, ancak sonrasında daha başka fikirlerin de ortaya atıldığından bahsettik. Bu fikirlerden biri de Nietzsche'ye aittir. Nietzsche, Platon'un yalanı kamusal açıdan hoş görme fikrinin tersine bireylerin yaşamlarıyla ilgili olan kısımlarına vurgu yaparak soylu yalanlara karşı çıkmaktadır. Platon, soylu yalanlardan bahseder ve bu soylu yalanların kamu yararı için söylenebileceğini *Devlet* adlı eserinde belirtir. Bu soylu yalanları söyleyenler ise filozof yöneticiler olacaktır. Platon'un tam aksine Nietzsche ise, insanları hasta edecek yalanlara ve yaşamın

hakikatlerinin üzerini örtecek yalanlara karşı çıkmaktadır. Yalanı varoluşsal açıdan değerlendiren Nietzsche'ye göre yalan, insanların kendilerini güvende hissetmeleri ve hayatta kalabilmeleri için ihtiyaçları olan bir durum olarak görülmektedir. Bu nedenle ona göre yalan zihnin üstün bir becerisidir. Hayatın olmazsa olmaz koşulu olan yalan sayesinde insanlar hayatta kalabilmektedirler. Hakikate katlanmanın da bir yolu olan yalan, aynı zamanda insanların öteki dünyaya duydukları bir inançtır (akt. Çakın, 2017: 1-14).

3.300 yıl öncesine dayanan ve tarihte bilinen ilk yalan haber, Hitit ve Mısır Krallıkları arasında gerçekleşen Kadeş Savaşında ortaya atılmıştır. Savaşta yenilen II. Ramses'in savaşı kazandığını abartarak anlatması ve tapınak duvarlarına savaşı kazandığını yazdırması sonucu ilk yalan haber ortaya çıkmıştır (Parlaktan akt., Uluk, 2018: 60). Yalanın ilk ne zaman söylendiği, yalan söyleme durumuna karşı tavırlar şöyle dursun birçok yalan türü bulunmaktadır.

1.3. GÖZDE YALAN TÜRLERİ

Birçok yalan tanımı olduğu gibi birçok da yalan türü de vardır. Ancak bu bölümde daha çok gözde yalan türleri üzerinde durulmuştur. Saint-Augustinus (1998: 39-43) "Yalan Üzerine" başlıklı yazısında birçok yalan türünden bahseder ve en önemli yalan türünün "dini öğretilerde söylenen" yalan olduğunu belirtir; bu yalan türünü ölümcül olarak niteler. Söyleyen ve dinleyeni zarara uğratan ve birini haksız biçimde inciten yalanı ise ikinci sıraya koyar. Yalan türlerini yediye ayırarak sıraya koyan Augustinus, üçüncü sıraya, birine zarar verirken, diğerine yarar sağlayan ve "fiziksel bir bozulmaya" neden olan yalanı koymaktadır. Dördüncü yalan türü ise gerçek yalandır, bu sadece haz için eğlence amaçlı söylenen yalandır. Beşincisi ise karşıdaki kişiyi memnun etmek amacıyla söylenirken; altıncı yalan türü karşıdaki kişiye fayda sağlamak amacıyla söylenen yalandır. Yedinci yalan ise kimseye zarar vermeyip birisine yarar sağlayan yalandır. Birçok yerde farklı birçok yalan türünü bulabiliriz. Bacon'a göre de asıl önemli olan, zihnimizden geçen yalan değil, zihnimizin içine yerleşen yalandır (1998: 43-45).

Sadece eğlence ve haz amacıyla söylenen yalanı, modern yalan olarak da adlandırabiliriz. Modern özne olarak adlandırılan bir bilinçlilik durumundan

bahsedersek, modern özne dünyanın bilgisini kendisinin kurduğuna yönelik bir bilinçlilik durumudur. Modern yalanı da üreten bu bilinç durumudur. Yalanın ilk insanla başladığını, yıllar geçtikçe yalan söyleme ve yalanın türlerinin de değiştiğini bilmekteyiz. Romanın ve sinemanın icadıyla da böyle bir değişimin yaşandığını söyleyebiliriz. Bu nedenle Pascal Bonitzer, modern yalanı sinema ve romanın yalanı olarak tanımlar. Kısacası modern yalan sinema ve roman sonucunda ortaya çıkmıştır diyebiliriz. Bonitzer’e göre “modern yalanın babası Dostoyevski’dir.” Ona göre modern yalan kendimize rağmen ve kendi kendimize söylediğimiz yalandır. Modern yalan gündelik bir yalan türü olarak da görülür ve öylesine söylenen bir yalandır (Bonitzer’den akt. Acar, 2017: 15-34).

Yalanlar birçok türe ayrılırlar da genellikle büyük yalanlar, küçük yalanlar, komik, ciddi ya da kara yalanlar, beyaz yalanlar ve patolojik yalanlar şeklinde adlandırılmaktadır. Yalanları iyi kötü gibi türlere ayırsak da Kant’a göre bütün yalan türleri kötüdür (Mayer, 2008: 24).

Yalanın türleri olsa da yalanın büyüğü küçüğü olmaz, zira yalan yalandır denilmektedir. En büyük yalanların yanında bir de “adi yalanlar” vardır ki, bu yalanlar daima iz bırakır (Alpay, 2017: 23).

Şu halde, buraya kadar ontik doğası betimlenmeye çalışılan yalanın farklı türlerine ilişkin de bir şeyler söylemek gerekir.

1.3.1. Beyaz Yalanlar

Beyaz yalanlar aklımızı en sık çelen ve iyilik edildiği düşünülerek söylenen yalanlardır. Bu yalan türünde kişi merhametinden dolayı karşısındaki kişinin gerçeğe ulaşip üzülmesini engellemek için yalan söyler. Her ne kadar merhametten dolayı söylense de gerçekliğe ulaşılması engellendiği için bu yalan türünün zararlı olmadığı söylenemez (Harris, 2014: 28). Kendimiz hakkında söylediğimiz beyaz yalanların ortaya çıkması ise çoğunlukla mümkün değildir (Keyes, 2017: 119).

Yalan, söyleyen kişi için sebebi olması gereken bir durum değildir, bazen sebepsiz yere de yalan söylenilmektedir. Örneğin “Nasılsın?” sorusuna verilen “iyiyim” cevabı bir beyaz yalandır. Beyaz yalanlar genellikle sebepsiz yere söylense de genellikle bir motivasyon aracı olarak kullanılmaktadır. Sürekli yalan söylenen konular arasında

insanların yaşlarını küçültmeleri, kilolarını az söylemeleri, boylarını uzun göstermeye çalışmaları, özgeçmişleriyle ilgili söyledikleri yalanlar ya da kimlik bilgilerini gizlemeleri şeklinde söylenen bu yalanlar aslında beyaz yalanlar kapsamına girmektedir. Keyes (2017: 81-88)'e göre beyaz yalanlar bize “psşik gerçekler” sağlar. Böylece gerçek olandan farklı olduğumuzu hissettiren veya kendimizi iyi hissettiren bir motivasyon aracı olarak karşımıza çıkar. Sebepsiz bir aldatmaca olan beyaz yalan türü yalan söyleyen iyi gösteren bir aldatmaca türü olarak bizi olduğumuzdan fazla gösteren bir makyajdır.

Beyaz yalanların söylenme amacı genellikle sosyal ilişkileri iyi tutmaktır. Bu nedenle beyaz yalanlar tasarlanmadan söylenmektedir. Saçlarının nasıl olduğunun umurumuzda olmadığı birine “bugün saçların ne güzel olmuş” şeklinde söylenen bir beyaz yalanda herhangi bir fayda yoktur. Amaç karşıdaki kişiyi mutlu etmek olsa da bu yalan türü ahlaki değerlere ters olarak görülmektedir (Ford, 1997: 26).

Masum olduğu söylenen beyaz yalanların günü geldiğinde gerçeğin yerini almaktadır. Söylenen temiz bir yalan, ağızdan ağza dolaşarak büyür ve günü geldiğinde gerçek olur. Beyaz yalanların sebebi genellikle karşıdaki kişinin iyiliğini düşündürmektir. Ancak buradaki amaç kişinin gerçekle yüzleşmesini engellemektir. Beyaz yalanlar birini üzmemek için söylenen masum yalanlardır (Gillies, 2013). Beyaz yalanlarda önemli olan niyettir. Beyaz yalanlar çoğu zaman iyi niyetle söylenir, ancak beyaz yalanların bazen istenmedik kara sonuçları da olabilmektedir. Örneğin doktorun hastasına iyi olmadığını söyleyemeyip hastayı başka bir tedaviye ikna etmesi ve tedavi sonucunda hastanın iyileşmemesi hastanın hayatında kötü sonuçlara yol açabilmektedir. Bu nedenle bazı beyaz yalanlar olduğundan kara sonuçlar doğurmaktadır (Mayer, 2008: 19).

Yalan söylenmesini kabul etmediğimiz sürece kimse bize yalan söyleyemez. Yalanın gücü ve başarısı, ona inanılmasına bağlıdır. Beyaz yalanlar buna çok iyi örnek oluşturmaktadır. Elbisenin üzerine çok yakıştığını söyleyen yalancıya inanan kişi yalanı kabul etmiş sayılır (Meyer, 2012: 44).

1.3.2. Kara Yalanlar

Bu yalan türünde beyaz yalanda olduğu gibi bir iyilik yapıldığı düşünülmez, amaç insanları kandırmaktır. Kişi yeni bir senaryo oluşturarak içeriği saptırır. Bu yalan

türünde, olmayan bir şey varmış gibi sunularak kişiler kandırılır. Benlioğlu (2017: 26) bu yalan türüne 11 Eylül olaylarından sonra yapılan bir haberi örnek olarak vermiştir. Yapılan habere göre Filistin halkı, 11 Eylül saldırısından dolayı ölen kişiler için mutlu olmuştu. Oysa sanılanın aksine, haberi yapan gazeteciler Filistin halkına sevinç gösterilerinde bulunmaları için çıkarıcı tekliflerde bulunmuşlardır. Medya tarafından yayılan yalanları hiç sorgulamadan kabul etmek büyük bir yanlış olarak görülmektedir.

Medya yaptığı haberler ile doğmalar üretmektedir. Stewart Lansey, zenginlerin daha da zenginleşerek topluma katkı sağladıkları yönündeki dogmanın yalan olduğunu söyler. Wilkinson ve Pickett, zenginlere daha fazla maaş verilmesi yalanını canımız pahasına yuttuğumuzu söylerler. Bauman (2013: 18-23) bu dogmaların bize zorla kabul ettirildiğini, “bir avuç zenginin” hepimizin çıkarına olmadığını belirterek medya tarafından yayılan bu dogmanın yalan olduğunu söylemektedir.

Kara yalana başka bir örnek ise 6-7 Eylül olaylarıdır. İstanbul Ekspres gazetesinin, Atatürk’ün evinin bombalandığı şeklindeki yalan haberi yüzünden birçok kişi ölmüş ve ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Atatürk’ün evinin bombalanması haberi ile başlayan 6-7 Eylül olayları yalanın yıkıcılığını bize gösteren bir kara yalan haber örneğidir (Küçükparlak, 2017: 84).

Vietnam savaşının, Vietnam ordusunun bir Amerikan gemisine saldırması sonucu çıktığı bilinmektedir. Vietnam savaşının çıkma sebebi olarak bu olayı gösteren tarih kitapları da kara yalan söylemektedirler. Asıl amacın sömürgecilik olduğu ve Vietnam’ın Amerika’ya tehdit olmasını engellemek için çıktığını söyleyen Gezgin (2017: 65) bu yalanın elli yıl sonra ortaya çıktığını da anlatmaktadır. Bir yalan üzerine çıkan bir savaş olarak Vietnam savaşı kara yalana örnek oluşturmaktadır. Vietnam savaşında olduğu gibi devletlerin vatandaşlara söylediği bazı yalanlar milli bazıları ise uluslararası yalanlar olarak adlandırılmaktadır.

Kara yalanlar medya tarafından üretilerek dolaşıma sokulmaktadır. Medyada yayınlanan haberler çoğu zaman sorgulanmadan doğru olarak kabul edilir. Medya haberleri çoğu zaman gerçeği yansıtmamaktadır, bu haberler gerçeğin yansıması olarak görülmelidir. Medya bilgileri, gerçekliğin yansımalarını çoğaltarak yaymaktadır; başka bir deyişle, gerçeklik temsil edilirken ciddi biçimde anlamsal ve göstergesel kırılmalara uğramaktadır (Köse, 2006: 31).

1.3.3. Patolojik Yalanlar

Patolojik yalan türünün yarar sağlayıp sağlamadığı bilinmemekle birlikte kişilere zarar verdiği aşikârdır. Öylesine hiç düşünülmeden söylenen patolojik yalanlar genellikle kişiye yarar sağlamamaktadır. Ancak bu yalan türü kişinin kendisine zarar vermektedir. Olmadık hikâyeler uyduran patolojik yalancılar, kendilerini zor durumda bıraktıkları için zararlı çıkmaktadırlar. En yaygın yalan türü olan patolojik yalan, kişinin kendisine söylediği yalandır. Kişi yalan söylerken diğer taraftan da kendini kandırmakta, aynı zamanda çevresindeki kişilere de yalan söylemeleri için ortamlar hazırlamaktadır. Gelişim sürecindeki birey yalan söylemeyi öğrenirken aynı zamanda yalanın nasıl söyleneceği, hangi ortamda hangi yalanın söylenemeyeceğini de öğrenmektedir. Bireyler yalan türlerini genellikle olumsuz sonuçlar almak için değil, kişisel varlıklarını ispat etmek ve üstün tutmak için söylemektedirler (Ford, 1997: 17-28).

Yalan söyleme durumu çocukluk yaşlarında ortaya çıkmaya başlamaktadır. Çocukluk çağında birey, gerçeğe kurgusal olanı birbirinden ayıramamaktadır. Sözelimi, Örümcek Adam ya da Süpermen kostümü giyerek kendini onlar gibi hissedebilmektedir. Çocuğun gerçeğe düşlemsel olanı ayırt edecek yaşa geldiğinde artık eskisi gibi olmaması gerekmektedir. Eğer hala gerçeğe kurgusal olanı ayırt edemiyor ise patolojik yalan ortaya çıkmaktadır (Candansayar, 2017: 48).

Yanılığ Fantezisi olarak adlandırılan yalan türüne gelince; bu, Ford tarafından patolojik yalanlar sınıfına dâhil edilmiştir. Yanılığ Fantezisi olarak adlandırılan bu yalan türünde, yalan söyleyen kişi geçmiş, gelecek ve bugünle ilgili yalanlar söylemektedir. Yalancı gerçeğe fanteziyi o kadar iyi birleştirir ki, uydurduğu yalan hikâyeler anlattığı kişilere inandırıcı gelir. Üstünden zaman geçtikçe ve tutarsızlıklar ortaya çıktıkça bu hikâyelerin yalan olduğu anlaşılır. Bu yalancılar anlattıkları hikâyelerin yalan olduğu ortaya çıktığında hiç itiraz etmeden yalan söylediklerini kabul etmektedirler. Hastalık aşamasına ulaşmış bu yalan türünde yalancılar hasta olduklarını kabul etmezler (1997: 28). Örneğin gelecek ile ilgili olarak Noah adlı kişi, sosyal medya hesabından 2030 yılına zaman yolculuğu yaptığını anlatmaktadır. Bu kişiye göre 2021 yılına kadar yapay zekâ önemli bir yere sahip olacak, insanlar saatte 900 kilometre hızlara ulaşan elektrikli araçlar üretecek, 2028 yılında insanlar Marsa ulaşacak gibisinden hikâyeler anlatmıştır.

Noah adlı kişi yalan makinesinden de geçmiş ancak sonrasında da psikolojik rahatsızlığı bulunduğu ve tür bireylerin zaman makinelerini de aldatabileceği ortaya çıkmıştır (<https://www.ntv.com.tr>, 11.01.2019).

Düşlemsel yalan olarak da adlandırılan bu yalan türü çocuklarda görüldüğünde katlanılması güç gerçekleri yok saymak, çocuğun yaptığı bir eylemi inkâr etmesi, yapmadığını ve görmediğini söylemesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Erişkinlerde görülen düşlemsel yalan ise genellikle “borderline ve antisosyal kişilik bozukluklarının” bir belirtisi sayılmaktadır (Arslan ve Evlice, 1995: 69). Bu yalan türünde gerçek tamamen değiştirilir ve yeni bir sistem üzerine kurulur. Kişi, kısaca varlığını sürdürmek için yalan söyler.

Yanılış fantezisinde bilinçli bir şekilde yalan söylenirken bu yalan türünün tam karşısında yer alan organik yalancılık ise yalan söyleme bilinç düzeyinde değil, izlenimler ve hisler aşamasında oluşmaktadır. Kısacası organik yalancılık, deneyim sonucu söylenen bir yalan türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Eğer kişinin zihni kendi çıkarları ve güduları doğrultusunda hareket eden izlenimleri kabulleniyor ise organik yalancılık durumu ortaya çıkmaktadır. “Yanılışı organikleştirmiş” bir bilincin izlenim ve hisleri onu artık bilinçli tutacak ve bilincini kullanmasına gerek kalmadan hisleri ve izlenimleri tarafından otomatik olarak yönlendirecektir (Max Scheler’den akt. Zafer, 2017: 51).

1.3.4. Totaliter Yalan

İdeolojiler çağıyla başlayan bu yalan türü günümüz koşullarında siyasal yapıyı göz önüne aldığımızda bize gerçekte yalan arasındaki belirsizliğin giderek çoğaldığını göstermektedir. Bu yalan türü hiçbir olguyu gizlemeye gerek duyulmadan inandırıcılığı yüksek olan bir yalan türü olarak görülmektedir. Hatta öyle ki, hiçbir bilimsel gerçek ve kanıt bu yalan türünü engelleyememektedir. Bu yalan türünde ideolojik propaganda çok iyi işlediği için kimse neyin doğru neyin yanlış olduğunu anlayamamaktadır. Özellikle de totaliter rejimli toplumlarda egemen grup veya kişiye hiçbir şekilde güven sarsılmamaktadır. Totaliter rejimler yaptıkları ideolojik propagandalar ile kitlelerin beynini sürekli yıkadıkları için kitleler sürekli yalnız kalmaktadırlar. Bu nedenle de hiç kimse bu tarz toplumlarda gerçeğin peşine düşmemektedir. Sürekli manipülasyon

araçları ile kitleler yönlendirilmektedir. Bu nedenle bu yalan türünde gerçekleri arayanlar bulunmamaktadır. İnsanların yeterince bilgilendirilmediği toplumlarda herkes yalan söyleyebilmekte ve bu yalanlara genellikle inanılmaktadır (Gambetti'den akt. "Metis Ajanda 2018", 2017: 31).

Bu yalan türünde kimse gerçeği aramamaktadır. Çünkü yeni toplum projesi sayesinde eski rejimlerin bütün doğruları yıkılır ve gelecek yeni iktidarla birlikte inşa edileceği için totaliter yalan inandırıcılığını korumayı sürdürür. 1984 adlı romanda da olduğu gibi totaliter rejimlerde yürütülen ideolojik propagandalar ile iktidar abartılı şekillerde görülmektedir (<https://baslangicdergi.org>, 12.02.2018).

Özellikle savaşlar söz konusu olduğunda ideolojik propaganda medya tarafından çok iyi işlemektedir. Michel Collon'a göre Körfez Savaşında medya, ABD'yi haklı çıkarma adına şişirme ve abartılı haberler yapmıştı. Collon (2007:121) medya tarafından yaratılan "Sovyet Tehlikesi"nden ve medya tarafından yapılan haberlerde bu tehlikeden bahsederek Amerika'nın askeri harcamasının meşrulaştırıldığını anlatmaktadır.

Medyanın yaşanan sorunları haberleştirirken meşrulaştırması veya önemsizmiş gibi gösterilmesi bir kenarda dursun, medya için önemli olan sansasyonelliktir. Michael Parenti (2007: 47)'ye göre medya için önemli olan sansasyonel bildirimlerdir. Bu nedenle totaliter yalan türünde hiç kimse gerçeği aramamaktadır. Çünkü medya yarattığı sansasyonel etkiler ile bireylerin gerçeği aramasına izin vermemektedir.

Modern yalanın tarihine baktığımızda; Arendt, modern yalanın tarihinden bahsederken İkinci Dünya Savaşı'ndan örnek vermektedir. Gerçeklikten kopmanın tarihi olarak İkinci Dünya Savaşı'nı göstermektedir. Savaşta gizli amaçlar uğruna eylemin gerçek sonuçları ihmal edildiği için birçok insan hayatını kaybetmişti. Bu nedenle Arendt, modern yalanın tarihini İkinci Dünya Savaşı olarak göstermektedir (2018: 87).

Laçiner (2018: 23), medya okuryazarlığı derslerinde öğretilen "nefret suçu" veya "nefret söylemi" gibi kavramların aslında bize ırkçılığı anlattığını söylemektedir. Laçiner'e göre ırkçılık ve göçmen düşmanlığı otoriter yönetimlerin yaygınlaşması ile yükselişe geçmiştir. Ona göre 2008 Ekonomik Krizi, Arap Baharı, darbeler, iç savaşlar gibi olgular otoriter yönetimlerin yaygınlaşmasına neden olmuştur.

Laçiner (2018: 24)'e göre, tıpkı Irak Savaşında olduğu gibi halk çoğu zaman komplo teorileri ile yönlendirilmektedir. Medya eliyle üretilen komplo teorilerinin arkasında devletin yönlendirmesi de bulunmaktadır. Laçiner'e göre siyasetçiler, iş adamları, medya, polis ve benzeri tarafından kurulan komplo teorilerinin arkasında milliyetçilik ve ırkçılık düşünceleri yer almaktadır. Milliyetçilik ve ırkçılık düşünceleri konusunda yürütülen komplo teorileri tarihte birçok yerde karşımıza çıkmaktadır. Örneğin İkinci Dünya Savaşı yıllarında belirginleşen Yahudi düşmanlığı, Batı'da yaşanan İslam düşmanlığı veya Ermeni, Kürt ve Rumlar ile ilgili yürütülen ırkçı hareketler karşımıza çıkmaktadır. Laçiner (2018: 25)'e göre komplo teorileri, çarpıtılarak dolaşıma sokulan enformasyonlar aracılığıyla yürütülmektedir. Ayrıca komplo teorilerinin "post truth" adıyla kısaca sistematik yalan siyaseti ile de bağı bulunmaktadır.

Komplo teorileri özellikle de devletler tarafından tarih yazımı açısından son derece önemlidir. Fawcett (2011:125), tarih kitaplarının büyük ölçüde politikacılar tarafından yazıldığını söylemektedir. Ona göre tarih kitapları milliyetçi tarafsızlıklarla yazılmaktadır. Bu nedenle tarih kitapları da yalan söyler ve komplo teorilerinin ürünleridir.

1.4. YALANIN KÜLTÜREL TEMELLERİ: DEYİMLER, ATASÖZLERİ, TÜRKÜLER VE MASALLARDA YALAN

Yalanın icadı ilk insanla başlamıştır. Bu nedenle gerçeğin çarpıtılmasının kültürel temellerine baktığımızda oldukça kapsamlı içerikler ortaya çıkmaktadır. Öncelikle masallara baktığımızda masallar çocuklara uyku öncesinde anlatılarak onların hayal güçlerini besleyerek uyumalarını sağlayan fantastik metinlerdir. Bu, sadece masalların görünen yüzüdür. Masallarla birlikte çocukluk döneminden başlayarak insanlar gerçeklikten koparılıp bazı değerler ve alışkanlıklar konusunda bir rıza üretimi sürecine itilmektedirler. Kurmaca birer yalan üzerine kurulu olan masallar bize gerçeği yalanlarla öğreten metinler olduğu gibi, aynı zamanda bilinçaltı düzeyde ciddi koşullamalar da içerir. Deyimler ise söylenen sözün tam tersini ifade eden, gerçek anlamından farklı bir anlam taşıyan, anlatımı ilgi çekici hale getirmek için kullanılan metinlerdir, tıpkı atasözlerinde olduğu gibi.

Toplumsal ve kültürel olarak toplumsal tarihin izlerini taşıyan masallar tamamen kurmaca bir gerçekliği anlatmaktadır. Yazanı veya söyleyeni belli olmayan, yeri ve zamanı muhayyel biçimde kodlanan, tamamen fantastik nitelikli olan masallar, insanları gerçeklikten koparan, ama aynı zamanda yetişkinlere çocukların diliyle yalan söyleyen bir araç olarak görülmektedir. “Bir varmış bir yokmuş” ifadesi ile başlayan masallar, zaten olmayan bir şeyi ya da kurmaca bir gerçekliği barındırdığı için yalanın ve yanılsamaların kültürel temeli olarak da görülebilir. Masallar, çocukları ve masal okuyan bütün kişileri yerli yersiz umutlandırarak onları gerçeklikten kopararak gerçek dışı bir dünyanın içine atmaktadır. Arzu etme ve dileme motiflerini barındıran masallar insanların bilinçaltına hitap ederek fark edilmeyecek bir etki bırakmaktadır (Köse, 2015: 15-17).

Bir varmış, bir yokmuş... Şeklinde başlayan ve uydurma hikâyeler olarak da adlandırılan masallar, Melek Özlem Sezer(2010: 15)’e göre cinsiyetçi metinlerdi. Halkın anlatı geleneğine dayanan bu metinlerde iktidar sorgulanmaz, tam tersine destek olunurdu. Konu aşk ve aileye gelince cinsiyetçi, ataerkil ve aile bağlarını destekleyen metinler karşımıza çıkmaktadır. Masalcı toplumlarda, baba evin dışında ve evin ihtiyaçlarını karşılayan, anne ise okula giden çocuklarına okuma yazma öğretme ve akşam da uyumaları için masal okuyan, bir klasik aile yapısı egemendir (Ercan ve Sarı, 2008: 15).

Masallarda ataerkil yapının egemen olduğunu söyledik. Ancak bu ataerkil yapıyı da aktaranların kadınlar olduğunu da unutmamamız gerekmektedir. Ercan ve Sarı (2008: 15)’ya göre kadınlar masalların aktarılmasında ve bir sonraki nesillere taşınmasında erkeklerden daha çok saba sarf etmektedir.

Diğer taraftan masallarda güzellik en önemli unsurlardan biridir. Masaldaki ana karakter anlatılırken dünyanın en güzel kadını şeklinde betimlenmektedir. Toplumun bakışını simgeleyen aynaya kraliçenin her gün bakarak dünyanın en güzeli olduğunu öğrenmek istemesi, güzel olmanın beklenti ve korkuyla sarılı olduğunu göstermektedir. Masaldaki ana karakter hem çok güzel hem de zekidir. Ancak güzelliği zekâsının önüne geçmiştir. Güzellik nesneleştirilir ve zekâ ise ikinci plandadır (Sezer, 2010:121-123).

Bilindiği üzere, babası bahçeden marullardan kopardı diye kötü cadı Rapunzel’i çocukken almış ve bir kaleye hapsedmiştir. Kötü cadının buradaki amacı bilinmemekle

birlikte nasıl olmuş da Rapunzel'in saçları bu kadar çok uzamıştır? Diyelim saçları uzadı peki neden saçlarını aşağıya uzatıp cadıyı hiçbir girişi olmayan kaleye nasıl almaktadır? Nasıl olur da prene tuzak hazırlayan kötü cadı, prensin yere düşüp gözlerinin görememesine neden olmuştur (<https://www.grimmstories.com>,11.01.2019). Bu ve benzeri durumlar, masalın düşsel, kurgusal, fantastik ve aldatıcı işlevine somut örneklerdir. Bu masal da tıpkı Uyuyan Güzel masalında olduğu gibi abartılı gerçeklerle bir başka deyişle, rasyoneli çökmüş olaylar dizisiyle doludur. Bu ve benzeri motifler özellikle kız çocuklarını hayali gerçeklere inandırarak, edilgen kimlikleri benimsemelerini kolaylaştırır.

Köse (2015:136), bireylerin ilk hayal ürünleri olarak görülen masallar ve insanlar arasındaki ilişki, cinsiyet açısından incelendiğinde ataerkil düzeni temsil etmektedirler. Sindrella, masalına baktığımızda masal kahramanı sürekli dışarıdan yardıma muhtaç bir kişiliktir. Örneğin Sindrella, hayvanlardan bile dikiş dikmeleri için yardım almaktadır. Hayvanların dikiş dikmeleri de bir kenarda dursun ancak masallarda her şey olabilmektedir. (Köse, 2015:141), uykuya dalmadan önceki rüya evresini anlatan masallarda kadınlar sürekli onları kurtaracak kahramanı beklemektedirler. Masallar da sürekli ana karakteri koruyan ve sahip olduğu (şapka, ayakkabı, miğfer ve sihirli değnek) şeylerle üstünlük sağlayan karakterler bize korunmaya sahip bedenleri ve bağımlı karakterleri anlatmaktadır

Sürekli iyiler ve kötülerin savaşta olduğu masallarda iyiler hep kazanırken, kötüler cezasını çekmektedir. Hiçbir masalın sonu kötü bitmemektedir. Örneğin Sindrella ve Uyuyan Güzel masalında da olduğu gibi üvey anne ve kardeşler kaybederken iyilik sahibi Sindrella kurtarıcı prens tarafından kurtarılacak mutluluğa ulaşırken Uyuyan güzel de kurtarıcı prens sayesinde perinin verdiği cezadan yüz yıl sonra bir öpücükle uyandırılarak kurtarılmıştır (Köse, 2015:142).

Masallarda hep kadınlar zor durumdadır ve onlara yardım eden bir peri ve kurtarıcı prensleri vardır. Masalların hiçbirinde erkek kahraman hiçbir şekilde zor duruma düşmez. Bütün kötülükleri yaşayan prensesler en sonunda kurtarıcı ortaya çıkar ve mutlu sonla biter. Örneğin Külkedisi Sindrella, üvey anne ve kız kardeşlerinden korkmasına rağmen baloya gitme cesareti sonucunda, prensle tanışır ve masalın sonunda evlenirler. Uyuyan Güzel masalına baktığımızda, kötü perinin kararı sonucu

uykuya dalan ve yine kurtuluşu prence bağlı olan bu masallar bize kadının bağımlı varlığını göstermektedir (Köse, 2015:150).

Erkek egemen söylemi üreten ideoloji için davet niteliği taşıyan masallar, her ne kadar gerçek dışı hikâyeler olsalar da çocukluk anılarının gizlendiği metinler olarak karşımıza çıkmaktadırlar (Köse, 2015: 155).

Yalancı yıldız masasına baktığımızda ise, kendini yıldız sanan yalancı yıldızın, kendini yıldız gibi hissetmesinde insanların da payı vardır. Ancak yalancı yıldız, diğer yıldızlar tarafından metal yığını olarak adlandırılır. Bir metal yığını ya da uydunun parlak olması onu yalancı yıldız yapar. Yalancı yıldız, yalancı yıldız olduğunu o kadar çok benimsemiştir ki, verilen komutlara uymayınca sonu kötü biter. Tıpkı yalancı yıldız masasında olduğu gibi nasıl ki bir uydu kendini yıldız gibi hissediyor ise küçük kızlar da kendilerini prenses gibi hissetmektedirler (İçözü, 2015: 8-14).

Masallardan en ilgi çekici olanı ise Küçük Kara Balık masalıdır. Küçük Kara Balık aydınlığın özlemini çeken ve derenin sonunu merak eden çirkin bir balıktır. Ona göre yaşam bir avuç suyun ardı sıra dolaşarak zaman doldurmak değildir. O, bütün dünyayı merak eden ve başka yerleri de dolaşmak istediği için annesini ve etrafındaki diğer balıkları terk ederek uzun bir yolculuğa çıkmayı aklına koymuş birisidir. Bütün tehlikelerden kurtularak özgür balıklar denizine ulaşp, özgür balıkları karabatak adlı tehlikeden kurtarmak için canını feda eden özgür ruhlu Balık'ın hikâyesidir anlatılan (Behrengi, 2017: 11). Ne ki, bu masalda, Küçük Kara Balık'a söylenmiş yalanların ve avutucu sözlerin ötesine geçme çabası da oldukça somut bir düşüncedir.

Pinokyo masalı ise, sadece yalan söylendiğinde uzayan bir burnu anlatmamaktadır. Çocuğu olamayan bir babanın bir odun parçasına hayat vermesi yaratılış kurallarına aykırıdır. İlk yalan, masal karakterinin bizatihi yaşamayan bir varlıkta somutlaşır. Masal, adeta yalan üzerine bir arkeolojik denemedir; yalanın zararlarına değinilir, ancak Pinokyo'nun serüvenleri yalana muteber bir statü bahşeder. Pinokyo'nun her sıkıldığında rahatça yalan söylemesi ise masalın en dikkat çeken yönüdür. Yalan söylemesinin sebebi ise diğer çocuklar gibi olmak istemesindendir. Yalan söylemek, varlığının bir parçasıdır. Ancak onun yalana bir strateji olarak başvurusu, bizzat yalan ve sahte bir duyarlılıkla dolu modern yaşama yönelik bir kalkışma, bir itirazdır da (Köse, 2015: 90-92). Masalın sonunda yaşadığı birçok üzücü

olaydan ders çıkaran Pinokyo'nun masal sonunda insan olması ise gerçek dışı bir durumdur ki, masalın bize söylediği en büyük yalan da budur.

Deyimlere gelince; her toplumun kendisine ait deyimleri vardır ve genel olarak söz konusu deyimler o toplumun kültürel yaşayışını ve kimliğini temsil eder. Deyimler, genel olarak sözcük gruplarından oluşmaktadır. Deyimler durumlara göre bir duyguyu ve yaşanan koşulları anlatmaktadır. Bir mesajı aktaran bu sözcük grupları anlatılmak istenileni dolaylı yoldan ve yan anlamıyla anlattığı için de kalıcı izler bırakmaktadır. Yalanla ilgili deyimlere baktığımızda Dağabakan (2012: 97-102), yalan teriminin içinde bulunduğu, yalan terimine benzer sözcüklerin içinde bulunduğu ve son olarak da yalan sözcüğünün içinde bulunmadığı üçlü bir sınıflandırma yaparak yalan ile ilgili birçok deyim örnek vermiştir. Örneğin içinde yalan teriminin geçtiği bir deyim olan “hiç utanmadan yalan söylemek” ve başka bir kavram kullanılarak söylenen başka bir deyimde ise “dalavere çevirmek” ya da “masal anlatmak” şeklinde birçok örnek mevcuttur. Yine başka bir deyim ise “aslı astarı olmayan ya da çamur atmak” şeklinde olup, daha buna benzer dolaylı yoldan anlatılan birçok deyim bulunmaktadır.

“Bana dokunmayan yılan bin yaşasın” ya da “bükemediğin bileği öpmeli” gibi deyimlerle aslında bireyler suskunluğa itilmektedir. Bugün bize zararı dokunmayan bir uygulama ya da alınan herhangi bir kararın günü geldiğinde ailemizden birine zararı olacaktır. Bize dokunmayan yılan gün gelecek torunuza zarar verecektir. Eğer gücün yetmiyor ise karşındakinin gücüne, onun varlığına saygı duymalısın denerek bireyler pasifize edilmektedir. Deyimlerde unutilan şeylerden biri de geleceği planlama konusundaki eksiklik (Tamer, 2016: 11).

Yalanla ilgili bilinen diğer bir deyim ise “yılandan korkmam, yalandan korktuğum kadar” şeklindedir. Bu deyim çoğu kez kullanılmıştır. İnsanların bazı zamanlar yalandan çok korktuklarını anlatan bu deyim söylerken bile gerçekliği hiçe sayarız. Dağabakan (2012: 11)'a göre bu deyim geniş zamanı içermektedir ve söylenildiği an gerçek iken üzerinden zaman geçtiğinde gerçekliğini kaybeder. “Yılandan korkmam yalandan korktuğum kadar” diyen bir kişi yalana karşı olduğunu dile getirmek için bu deyim kullanmaktadır. Ancak en nihayetinde ilerleyen zamanlarda yalan söyleyecektir. Çünkü yapılan araştırmalara göre her bireyin günde iki yüze yakın yalan söylediği ortaya çıkarılmıştır.

Yalan konusuyla ilgili birçok deyim bulunmaktadır. Çoğu zaman her konuya eşlik eden bir yalan vardır. Hiçbir konu yoktur ki yalansız olmasın. Anlatılan masallardan tutun da ders çıkarılması için söylenen birçok özlü söze kadar her şeyde bir tutam yalan vardır. Örneğin “aşkın gözü kördür” deriz; “aşk ağlatır, dert söyler” deriz, “sevda geçer yalan olur, sonra sokar yılan olur” deriz, vs. (Tunç, 1995: 23). Bu deyimler aşkla yalan arasındaki ilişkiyi anlatan birkaç örnektir sadece.

Deyimler gibi atasözlerinin de kitleler üzerinde ikna edici etkisi oldukça fazladır. Atasözleri her zaman ve her duruma uygulanabilmektedir. Genel geçer doğruları anlatmasalar da, atasözleri yalan söylerken hileli bir yol olarak kullanılmaktadır. Sözelimi söylenen bir yalanda yakalanmamak için acele edilmemesi gerekiyor ise “acele işe şeytan karışır” denilmektedir (Alpay, 2017: 164).

Bir Alman atasözüne göre “inanmaya hazır olanı aldatmak kolaydır”. Bu atasözünün anlattığı şey şudur: İnsan yalan olduğunu bildiği halde bu yalana inanır ve ses çıkarmaz, çünkü söylenen yalan yararınadır ya da hoşuna gitmiştir. Tıpkı bu atasözüne benzer birçok toplumun yalanla ilgili atasözleri vardır (“Metis Ajanda 2018”, 2017: 41).

Öte yandan, atasözleri yalanın zararlarını da dolaylı yoldan anlatmaktadır. Çoğu zaman atasözlerinde ne anlatılmak istendiği anlaşılmamaktadır. Öğüt verici nitelikteki atasözleri toplumların gözlemlerinden doğmuş ve günümüze kadar gelmiştir. Türk Dil Kurumu’na göre atasözü “uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mal olmuş, öğüt verici nitelikte sözlerdir” (<http://www.tdk.gov.tr>, 09.12.2018). Atasözleri anonim nitelik taşır ve hangi topluma ait olduğu bilinmektedir. Ayrıca kısa, özlü ve kalıplaşmış sözlerden oluşmaktadır.

Bir Estonya atasözüne göre de “yalanla ısırın acıyla yutar” (“Metis Ajanda 2018”, 2017: 47) Bu atasözünü çözümlediğimizde şunu görmekteyiz: Yalanla ısırılan bir şeye sahip olunmuş ama sahip olunan bu şeye hak edilerek sahip olunmadığı için acıyla yutulmuştur. Yalanla ısırıldığı için acısıyla yutulacaktır. Yalanla ilişkili atasözlerinde gerçeğe daha yakın durulur ve yalanın kötü yönü dolaylı yoldan anlatılarak bireyler gerçeğe yönlendirilirler.

“Karaman’ın koyunu, sonra çıkar oyunu” atasözünün hikâyesi de bir yalana dayanmaktadır. Osmanlı devletinden barış talep eden Karamanoğlu; koynuna koyduğu

güvecini işaret ederek, “bu can bu tende oldukça Osmanlı’yı kardeş bilip kılıç çekmeyeceğime söz veriyorum” şeklinde söz verir. Ancak bulunduğu çadırdan çıkar çıkmaz güvercini salarak anlaşmanın geçersiz olduğunu söyler. Bu atasözü sözünde durmayan ve çıkarları uğruna yalan söyleyen Karamanoğlu, için halk arasında söylenmiştir (Karaköse, 2014: 163).

Bir dervişe “Bağdat’ta pilav var” demişler, “yalan değilse ırak değil” demiş. Bu atasözünde bir şeyi elde etmek için aşırı istekli olan bir kişinin, bu uğurda katlanacağı fedakârlıkların kendisine güç gelmeyeceği anlatılmaktadır. “Yalancının mumu yatsıya kadar yanar” atasözünün anlamına baktığımız da asıl anlam yatsı sözcüğünde gizlenmiştir. Güneşin batışından bir buçuk saat sonraki vakit olan yatsı vaktiyle birlikte hava da kararmaktadır. Yatsı vaktinden sonra ışksız yapılamayacağı için muma ihtiyaç vardır. Eğer mum yoksa uyumak zorundadır kişi. Hava aydınlıkken yalancı aydınlığın kendi mumunun ışığı olduğunu söyleyerek bireyleri kandırırken yatsı vaktiyle birlikte hava karardığında yalancının mumunun olmadığı ortaya çıkar. Yalancının mumu bu nedenle yatsıya kadar yanar (Behramoğlu, 2014:195).

Yalan söyleme durumu, bireylerin rollerine göre de değişmektedir. Bir Hollanda atasözüne göre “çok şey duyan, çok yalan duyar”. Sahip olunan role ve konuma göre duyulan yalan da söylenilen yalan da değişmektedir. Eğer yalan duymak istemiyorsanız çok şey duymayacaksınız. Bu durum gerçekten de birçok yerde karşımıza çıkmaktadır. Kulaktan kulağa sessizce konuşmalarda hissettiğimiz duygu bizden bir şeylerin gizlenildiği duygusudur. Böyle anlarda rahatsızlık duyarız. Tıpkı bir İspanyol atasözünün de teyit ettiği gibi: “Fısıltının olduğu yerde yalan da olur”. Bu atasözünde fısıltı bize bir şeylerin gizlenildiği, yani yalan söylenildiği konusunda uyarılarda bulunur (“Metis Ajanda 2018”, 2017:143-147).

Aldatılmışlığın, unutamamanın acılarını anlatan Anadolu ozanlarının yanık sesinden çıkan türkülere baktığımızda ise, yalanla ilgili birçok örnek görmekteyiz. Yalan, yalan dünya, aşkın yalanmış, ah yalan dünya, vb. şekilde birçok türkü karşımıza çıkmaktadır. Hayatın her yerinde boy gösteren yalanın türkülerde işlenmesi insanların yaşadığı deneyimleri de anlatmaktadır. Hece ölçüsüyle yazılan ve halkın sevinç ve üzüntülerini dile getiren türküler, kendine özgü ezgilerle birlikte ve genellikle saz aracılığıyla söylenmektedir (Sözer’den akt. Şen, 2017: 405). Özellikle söze ve ezgiye

sazın eşlik ettiği türkülerde yalan kavramına sıkça yer verilmektedir. Ancak türkülerde yalan kavramının hangi oranlarda geçtiği ile ilgili herhangi bir çalışma yoktur. Yalan konusunun ele alındığı türküler, daha ziyade Türklerin inanışları ve gelenekleri hakkında bilgi vermektedir. Türküler birçok yönden sınıflandırılmaktadır (Şen, 2017:405).

1.5. TARİHTE SÖYLENMIŞ BÜYÜK YALANLAR, YALANCILAR VE NEDEN OLDUKLARI SONUÇLAR

Tarihte söylenmiş büyük yalanlara baktığımızda bu yalanların daha çok siyasi alanda söylendiğini görmekteyiz. Bu yalanların ya mevcut iktidar tarafından ya da mevcut iktidarı yıkmak için söylendiğini görmekteyiz. Türkiye siyasi tarihine baktığımızda da birçok yalanla karşılaşmaktayız. Ancak bu yalanların büyüklük ve küçüklük derecesi halkı etkileme gücüne ve özellikle de ekonomik alanda yarattığı etkiye bağlı olarak ölçülmektedir.

İbn Haldun’a göre eğer yaşanan olaylar doğru bir şekilde aktarılmıyorsa gerçek bir tarih yazıcılığından bahsedilemez (İbn Haldun’dan akt. Duman, 2010: 168). İbn Haldun, tarihi doğru okumanın metotlarından bahsetmektedir. Haberlere yalan karıştığını ve bu yalanların da kolayca fark edilebilecek tarzda haberlerde yer almadığını söylemektedir. Ona göre haberlerde yer alan yalan unsurlar aynı zamanda doğru haberlerle de dosttur. Tarihe yön veren de yalan haber ile doğru haberlerin dostluğudur. Ancak her zaman yalan haberler daha süslü ve cafcacıdır. Haldun’a göre tarihe yalan karışmasının sebepleri taklit, ön yargı, haberin kaynağına ve habere olan güven, haberi yaşandığı şekliyle kavrayamama, haberin inceliğini anlayamama, son olarak da insani zaaflardır (İbn Haldun’dan akt. Duman, 2010: 168-170).

Teoman Yazgan (2001: 54-56), Türkiye siyasal tarihinde söylenen en büyük yalanın, “serbest ekonomiye” geçildiği yalanı olduğunu söylemektedir. 24 Ocak 1980 kararlarıyla serbest piyasa ekonomisine geçildiğini hepimiz bilmekteyiz. Ancak Yazgan, bunun böyle olmadığı ve bunun siyasal tarihte söylenen en büyük yalan olduğunu söylemektedir. Serbest piyasa ekonomisinin Türkiye’de işleyebilmesi için serbest rekabet kurallarının uygulanabilir olması gerekmektedir. Yazgan, “tam serbest rekabeti” tanımlayarak, yasalar tarafından düzenlenen ve bir ürünün tüm firmalarda tek bir fiyatı

olduğu, fiyatın firmanın kar isteğine bağlı olmadığı bir sistem olarak açıklar. Bu kurala göre Türkiye’de 1980’li yıllarda başlayan serbest piyasa ekonominin bir yalan olduğunu açıklayan Yazgan, bunun tarihteki en büyük yalan olduğunu ispatlamaya girişir.

Savaş söz konusu olduğunda zaferin seyrini değiştirmek için birçok yalan söylenmektedir. Medya tarafından yürütülen dezenformasyon olgusu özellikle de Vietnam Savaşı’nda belirginlik kazanmıştır. Aşkın (2015: 67)’a göre Vietnam Savaşı haberleştirilme biçimi açısından dönüm noktası olmuştur. Aşkın (2015: 68), Vietnam Savaşı sırasında, savaşı kendi isteği doğrultusunda yönlendirmek adına ABD Başkanı Johnson’ın açık denizlerde ABD’ye karşı saldırı yapıldığını kamuoyuna duyurması aslında gerçek olmayan bir durumdur. Kamuoyuna açıklanan bu yalan sonrasında ABD ordusunun Kuzey Vietnam tesislerini bombalayarak karşılık vermesi saldırının sebebi olarak gösterilmiştir. Aşkın (2015: 69)’a göre ABD’nin olayları dramatikleştirerek vermesi ve bu haberler ile ilgili gerekli araştırmaların yapılmaması sonucunda bu savaş “Vietnam trajedisi” olarak tarihe geçmiştir.

Vietnam Savaşı’nda olduğu gibi Körfez Savaşı’nda da yoğun bir enformasyon yaşanmıştır. Aşkın (2015: 70)’a göre, savaş ile ilgili haberlerin en başta da CNN kanalı tarafından veriliş biçimi; savaşı adeta film izlermiş gibi sunması ve savaşın kötü yönlerine yer vermemesi sonucunda savaş karşıtı bir kamuoyu oluşmamıştır.

Tarihte medya tarafından söylenen büyük yalanlar; Irak Savaşı, Vietnam Savaşı, 11 Eylül Saldırısı, 6-7 Eylül Olayları, Kosova Harekâtı gibi çatışma dönemlerinde yaşanmıştır. Aşkın (2015: 99), özellikle haberde “çerçeveleme” söz konusun olunca medya savaşı meşru kılacak şekilde haberlere yer vermektedir. Aşkın’a göre ABD medyası uluslararası ilişkilerde iktidarın hegemonya aracı haline gelmektedir.

Genel olarak baktığımızda tarihi şekillendiren şeyin güç olduğunu görmekteyiz. Bize öğretilen tarih güçlüler tarafından yazılan tarihtir. Bu tarihin nasıl yazıldığı kimlerin etkisinde yazıldığı hep tartışmalıdır. Medya da bu tarih yazımına doğrudan etki etmektedir; medyanın gücü sayesinde birçok olay manipüle edilip gizlenmektedir. Çoğu zaman gerçekler tepki yaratmak için abartılmaktadır. Ülkelerin politikalarını belirleyen unsurlar arasında medya da yer almaktadır. İnsanların neyi bilmesi gerektiğini hükümetlerin medya kanallarıyla olan politikaları belirlemektedir. Büyük şair Pindaros Pindar’a göre “kültür her şeyin efendisidir” (Foerstel, 2007: 36-41). Ancak bu efendileri

yaratan da medyadır. Romalıların yarattığı sirk mantığını günümüzde medya yaratmaktadır. Medya insanlara eğlenebilecekleri bir sirk yaratarak onları gerçeklerden uzak tutmaktadır. Çarpıtılan kurguları medya sirkinden izlemekteyiz. Olan olaylara medyanın gözünden bakmaktayız, yaşanan olayı bize aktarılan şekliyle öğrenmekteyiz. Bir olayın yalan olduğunu ortaya çıkaran başka bir haber yapılana kadar da onu gerçek olarak kabul ederiz.

Yaşanan olayları kendi gerçekliğine yabancılaştıran medya, bunu insanların sırtını Doğu'ya, yüzünü de Batı'ya çevirerek yapmaktadır. Örneğin Amerika'daki İkiz Kuleler'e yapılan saldırıdan herkesin haberi olurken, Irak'ta veya başka bir ülkede yaşananlardan kimsenin haberi olmaz. Irak ile ilgili yapılan yalan haber örneğine gelince Saddam Hüseyin'in elinde kitle imha silahlarını barındırdığı şeklinde yapılan haberlerden sonra birçok insan yaşamını yitirmiştir. Başkaya'ya göre artık medyanın eli kanlanmıştır ve yalan haber medyada kural haline gelmiştir (2015: 71-73).

Toplumlar tarihin kötü yönlerini görerek daha da güçlenirler. Tarihten ders alarak ilerler toplumlar. Ancak tarih kitaplarına baktığımızda görürüz ki, bu kitaplarda zaferlere ve başarılarla geniş yer verilirken, başarısızlıklar daha küçük bir alan işgal etmektedir. Tarihin bu kısımlarına az yer vermek bir çeşit aldatmaca ve yalandır. Anlatılan olaylar eşit dağılımla anlatılmalıdır. Hatta belki de ders alınması için yaşanan başarısızlıklara daha fazla yer verilmelidir (Finkel, 2017: 53).

1.6. DAVRANIŞ PSİKOLOJİSİ AÇISINDAN “YALAN SÖYLEMEK” NE ANLAMA GELİR?

Davranış psikolojisi açısından yalan söylemek, gerçeklikten kaçmak ya da hoş gitmeyen bir şeyi gizlemek için kullanılmaktadır. Yalan söylemek için doğruya ya da doğru bilgiye ihtiyaç vardır. Nietzsche'ye göre ise yaşamak için yalanlara ihtiyacımız vardır. Tam da bu noktadan yola çıkarsak, neden yalana ihtiyaç duyulduğunu davranış psikolojisi yardımıyla açıklayabiliriz. Hayatımızın önemli bir parçasını oluşturan yalan söyleme durumunu çocukluk evresinden başlayarak keşfederiz. Gelişim sürecindeki çocuklar kendilerinde fark ettikleri değişimleri ve duygusal tepkileri gizleyerek yalan söyleme sürecine girmektedirler. İç dünyalarını gizleyerek ya da inkâr ederek, yanlış bilgiler veren gelişim sürecindeki birey böyle yaparak benlik saygısını korumaktadır.

Gelişim sürecindeki birey benlik saygısını korurken diğer taraftan da bir şeyleri gizleyerek ya da inkâr ederek yalan söylemeyi de deneyimlemektedir. Bireye duymak istemediği ya da hoşuna gitmeyeceği bir şey söylendiğinde bunu yalan olarak kabul edebilir, diğer taraftan hoşuna gidecek ama gerçekte alakası olmayan şeyler söylendiğinde bu yalanlara karşı çıkmayacaktır (Ford,1997: 244-247).

Yine Ford (1997:212)’a göre yalan söylemek her zaman psikolojik bir tedavi gerektirmeyebilir. Psikolojik açıdan yalan söylemekle ilgilenen kişiler terapistlerdir. Ancak çoğu zaman gerçek göreceli olduğu için kendini aldatan birey terapisti de aldatabilmektedir. Tedavi sürecinde birçok yalanla karşılaşan terapist bu yalanları yakalayarak tedavinin olumlu gelişmesine katkıda bulunur.

Davranış psikolojisi açısından bakıldığında, ayrıca yalan söylemek yetenek isteyen bir şeydir, çünkü doğruyu herkes söyleyebilir, aslolan ikna edici bir yalan söyleyebilmektir. Montaigne’e göre yalanın binlerce yüzü vardır. Bu nedenle yalan söylemek yetenek isteyen bir iştir. Sıkıntılarını gidermek isteyen birey eğlenmek için yalan söyler, bu nedenle Carl Klockars’a göre yalan söylemek, “doğası gereği çekici, heyecan verici ve caziptir” (Keyes, 2017:115-151). Duygusal bozukluğun bir sonucu olarak görülen yalan söyleme psikoterapistlere göre utanılacak bir şey değildir ve hayatın bir gerçeği olarak da görülebilir. Dahası, yalan söylemek çoğu zaman gerçeği söylemekten daha eğlenceli olarak da görülmektedir. Gerçeklerle yalanı birleştirme pratiği bireylerin keyfini arttıran bir eğlence aracı olarak da görülmektedir

Çocuklar bazen hayallerinde canlandırdıkları şeyleri anlattıklarında yetişkinler tarafından yalan söyledikleri düşünülür. Aslında yalan söylemezler. Çocuklar için yalan söylemekle hikâye anlatıcılığı aynı şeydir. Ekman’a göre, yalan söylemenin nedeni olan motivasyonlar çocuklarda yaş büyüdükçe değişmektedir. Örneğin ceza almamak için bir şeyi kırmadığını söyleyen çocuk ergenlik yaşlarında sırf popülerlik kazanmak için yalan söyleyebilir (Ekman, 2017: 145).

Sahtecilik ya da sahtekârlıklar da davranış psikolojisi bakımından değerlendirilmelidir. Sahtecilik daha çok eğlence ya da ideolojik sebepler doğrultusunda yapılmaktadır. Bu nedenle davranış bozukluğu olan bireylerde görülmektedir. Roelf Bolt (2017: 23-28) sahtekâr tipleri de yalancının özel bir türü olarak değerlendirir. Yalan daha çok güçlü görünmek ya da çıkar sağlamak amacıyla söylenmektedir. Ancak

sahtekârları, yalancılardan ayıran şey, yalan söyleme amaçlarının farklı olmasıdır; bu nedenle de sahtekârlar farklı kategoride yer almaktadırlar. Sahteciliği, yalancılıktan ayıran, yalan söyleme amaçlarının eğlenceli veya politik amaçlar taşımasıdır.

Bir çözümsüzlüğü ve çelişki durumunu anlatan yalan, paradoks kavramıyla da bağlantılıdır. Büyük Filozof Immanuel Kant tarafından ortaya konulan “Antinomi” kavramı, evrenin oluşumunda zamansal bir başlangıç durumunun olup olmadığını anlatır. Bu kavramla eş değer olarak kullanılan paradoks kavramı da yalan durumuyla ilgilidir. Bir Giritli’nin (bu Giritli de filozof olan bir Giritlidir) “bütün Giritliler yalan söyler” şeklindeki ifadesi bir paradoksu barındırmaktadır. Zira bizzat filozofun kendisinin Giritli olması yalan söylediği anlamını barındırır. Ne ki, cümle, eşit derecede bir doğru da barındırır kendi içinde... Paradokslarda yaygınlaşmış bir inanç barınsa da, gerçekte bu inancın tam zıttı kastedilir. Buna benzer bir paradoks Pinokyo masalında da bulunmaktadır. Pinokyo yalan söylediğinde burnu uzamaktadır. “Yalan söyledim, şimdi burnum uzayacak” dediğinde ise halen burnu uzuyorsa, burada yalanın içinde apaçık bir doğruluk da barınmaktadır. Paradokslar söz konusu olduğunda, doğru ile yalan iç içedir (Dağabakan, 2012: 58-62).

Yalan söyleme amacı, mevcut durumdan daha iyi bir duruma ya da konuma ulaşmaktır. Yalanın ilk amacı hedeflere ulaşmak olduğundan, Ekman’a göre bu hedeflere ulaşmak için duygusallaştırdığımız zamanların farkına varmak ve böyle zamanlarda tercihlerde bulunmak işimizi kolaylaştırmaktadır. Böylece duyguların yalan söylemedeki rolü artacak ve söylenen yalanlar azalacaktır (Ekman, 2017: 13).

İnsanları yalan söylemeye iten psikolojik sebeplerin yanında bir de onları kandırılmaya iten nedenlere bakmak gerekmektedir. Mücahit Gültekin(2017:253) insanları kandırılmaya iten üç sebepten bahsetmektedir. Bu sebepleri; unutkanlık, duygusallık ve zaafılar olarak belirtmektedir. Bu üç neden de gerçeği yalana ya da yanılsamaya dönüştürme işlevine sahiptir. İnsanoğlu kandırılmaya açık olarak doğmuştur ve bazı insanlar diğer kişilere oranla kandırılmaya daha açıktırlar. Bunun sebebi ise fazla merak duygusudur. Kısacası kişisel zaaflardır. Unutkanlığa gelince; buna en iyi örnek Hz. Âdem ve Hz. Havva’nın durumudur. Gültekin’e göre Hz. Âdem ve Hz. Havva’nın cennetten kovulma sebepleri de unutkanlıktır. Hiç kuşkusuz kandırmanın daha bilinçli biçimde icra edildiği bir diğer saha da siyaset alanıdır.

1.7. SİYASET BİLİMİ AÇISINDAN YALAN SÖYLEMEK NE ANLAMA GELİR?

Siyaset bilimi açısından yalan söylemenin özellikle sınıflı toplumlarda güç ilişkisi ve hegemonya açısından önemli bir işlev üstlendiğini belirtmek gerekir. Öncelikle Louis Althusser (2014: 50-52), güç ilişkisi kurma açısından devletin ideolojik aygıtlarının ve devletin baskı aygıtlarının büyük önem taşıdığından bahsetmektedir. Özellikle devletin ideolojik aygıtları (din, okul, aile, hukuki veya siyasal vb.) birbirinden ayrı ve uzmanlaşmış kurumlar olarak “ideoloji kullanarak” işlerler. İdeolojiye ağırlık vererek işleyen bu kurumlardan örneğin kilise veya okul: ceza, ihraç, seçme ve benzeri yöntemlerle, sadece “kendi çobanlarını değil, sürülerini de yola getirmektedirler.”

Althusser (2014: 53)’e göre devletin ideolojik aygıtlarının işleyişini sağlayan şey ideolojidir. Birçok farklılığa ve çeşitliliğe rağmen “egemen sınıfın” ideolojisi olan egemen ideoloji, çeşitliliği daima birliğe çevirmektedir. Ona göre devletin ideolojik aygıtları içinde ve üstünde kendi hegemonyasını kurmayan hiçbir devlet kalıcı olamaz. Althusser (2014: 55), baskıcı devlet aygıtı olan hükümet, idare, ordu, polis vb. ile devletin ideolojik aygıtları olan kilise, devlet okulları, haberleşme, aile, vb. gibi kurumların üzerinde kendi hegemonyasını kurmalıdır. Aksi egemen ideoloji olamaz.

Althusser (2014: 66), egemen sınıfın ideolojisinden bahsederken; ideolojinin saf yanlısıma olduğunu, saf düş ve hiçlik olduğunu söylemektedir. Ona göre “ideolojilerin tüm gerçekliği kendi dışındadır”, bu nedenle ideolojiler hayali kuruluşlardır. Yalanlar ideolojileri yayarken kullanılsa da yalanlar gibi ideolojiler de öncesiz ve sonrasızdır. Althusser (2014: 69), eğer insanlar ideolojileri hakikat gibi yaşamıyor ve onlara inanmıyor ise ideolojiler büyük ölçüde hayalidir ve gerçekliğe denk düşmezler der.

İdeoloji yerine “hegemonya” kavramını kullanan Gramscici ise hegemonya sözcüğünü; “bir yönetici gücün kendi hâkimiyeti için hükmettiği insanların rızasını alma biçimi” anlamında kullanır (Eagleton, 2015:154). Gramscici’ye göre ideolojiler baskı yoluyla işler, ancak hegemonya rızaya dayalıdır. İdeolojiye olumlu değer atfeden Gramsci, hegemonya kavramını ideolojiye indirger. Ona göre egemen grup veya sınıf kendi iktidarı için gerekli rızayı ideolojik araçlarla sağlayabilir. Ancak refaha ulaşmış ve siyasi yönden uyuşuk bir tabaka yaratarak hedefine ulaşır (Gramsci’den akt. Eagleton, 2015:154).

Siyasal alana baktığımızda ise, bir düşünceyi yaymak bir görüşü benimsetmek amacıyla yoğun bir propaganda ile karşılaşmaktayız. Tam da bu noktada propagandaları yayarken yalan devreye girmektedir. Güçlü grupların çıkarlarına hizmet eden medya sürekli bir yalan propaganda üretimi içindedir. Noam Chomsky ve Edward S. Herman (2017: 73)’a göre medyanın nasıl işlediğini anlamak için makro bir bakış gereklidir. Genel olarak baktığımızda medya manipülatif ve taraflı bir işleyiş içindedir. Özellikle de siyaset açısından bakıldığında ve yapılan haberler incelendiğinde bu durum açıkça görülmektedir.

Medya için dördüncü kuvvet denilmesinin ardından artık çok uzun zaman geçtiğini söyleyebiliriz. Günümüzde medya, “yalan ve manipülasyon kavramlarıyla birlikte telaffuz edilmektedir” (Başkaya, 2015: 67). Medya, yaptığı yalan haberlerle kamuoyunu hileli olarak yönlendirmektedir. Oysa Kant’ın ilkeci yaklaşımına göre gazetecilik “halkı bir araç olarak değil bir amaç olarak” görmelidir (Kant’tan akt. Almagor, 2002: 128).

Gazeteciler her okuyucu ve izleyiciyi akılcı düşünerek iyi ve kötüyü ayırt edebileceklerini düşünerek kolaycılığa kaçarak hata yapabilmektedirler. Almagor, bu durumu eleştirerek gazetecilerin kolaycılığa kaçmamaları gerektiğini söylemektedir (2002: 111). Sartre’a göre de insan “kendine karşı olumsuz tavırlar alabilen bir varlıktır” (2011: 100). Bu nedenle gazeteci de haberini yazarken kendine karşı etik bir tavır alarak yalan veya uydurma haberler yapmamalıdır.

En iyi yalanın siyaset alanında söylendiğine dair genel bir inanç vardır. Fransızlarda parlamento veya siyaset denildiğinde akla ilk gelen şeyin yalan söylemek olması da yalan ve siyaset arasındaki bağı açıklamaktadır. Nitekim parlamento kavramının kökü de “palavra” anlamına gelen “parole” sözcüğünden türetilmiştir. Daha önce belirtildiği gibi, Platon’a göre de halkın bir yalana inandırılması gerekmektedir. Devletin kurulabilmesi için devlet adamının bildiği bir yalana halkın inandırılması şarttır. Bu yalanı “kurucu yalan” olarak adlandıran Platon, bunun adaleti sağladığını ve bireylerin mayalarının birbirlerinden farklı olduğunu anlatan eşitliksiz durumu gizlediğini belirtmektedir (Demirkent, 2017: 40).

Siyasi alanda söylenen yalanlar politik yalanlar olarak adlandırılmaktadır. Bu tür yalanlar, kaygılı ve bir o kadar da abartılı olabilmektedir. Demokrasi için politik

yalanlar tehlikeli olduğu gibi, baskıcı rejimler de kendilerini yalanın ötesinde konumlayarak gerçeğin yeniden inşa edilmesinde yalana başvurmaktadırlar. Bu tür rejimler kendilerini yalan söyleme egemenliğı üzerine kurmuşlardır. Politikada söylenen bu yalanlarda kimi zaman dini bir üslup kullanılarak yeni söylemler üretilir. Üretilen bu söylemler ile gerçeklik yeniden inşa edilerek böylece hakiki gerçeğe ulaşılması engellenir (Tutal, 2017: 72).

Toplum için bir rol model olan politikacıların yalan söyleme lükslerinin olmaması gerekmektedir. Ancak politikacıların sahip oldukları konumu kaybetmemek için yalanı en çok kullanan kişiler oldukları da bilinmektedir. Politika alanında yalan, karşımıza en çok bir şeyleri gizlemek ya da birilerini açıkça kandırmak biçiminde çıkmaktadır. Yalan söylemeyi politikacıların ve devlet adamlarının bir becerisi olarak gören Arendt'e göre, politikacıların en çok kullandıkları yalan türü gizlemek ve kandırmaktır. Diğer bir husus ise, politikacıların özel yaşamları ile ilgili ortaya çıkan gizli sırları ve bunların ortaya çıktıktan sonra itibar kaybı yaşanması sonrasında konumlarını kaybetmelerinden dolayı söyledikleri yalanlar konusudur (Mayer, 2008: 208-215).

Arendt (2018: 23) politikacıların en çok kullandıkları yalan türü gizlemek ve kandırmak olduğunu söyler. Çünkü yalan siyaseti, düşmanı hedef almamaktaydı. Ülke içi propaganda ve kandırma amaçlıydı.

Diğer taraftan politikaların ve hedeflerin belirgin özelliğı Arendt (2018: 84-86)'e göre imaj uğruna yalan söyleyen kişilerden oluşmasıydı. Yani sorun çözücüler olarak adlandırılan bu kişiler imaj yATICILARI olarak ortaya çıkmaktadır. Ona göre yalan da bu imaj üreticileri tarafından çokça kullanılmaktaydı.

Politik alanda söylenen yalanların yaygınlaşması sonucunda özür dileme durumu da erdem haline gelmiş ve yalan söylemenin de sakıncası kalmamıştır. Öncesinde yüz yüze söylenen yalanların günümüzde çağa ayak uydurduğu da görülmektedir (Alemdar, 2017: 74). Bununla birlikte, politikacıların medya yoluyla söylediğı yalanların yine medya yoluyla ortaya çıkarıldığı da bir gerçektir.

Oy almak ya da seçimleri kazanmak için politik yalanlar duyan seçmenler bu yalanlara inanıp inanmadıklarını seçimlerde göstermektedirler. Politikacıların yerine getirmedikleri seçim vaatleri genellikle gerçekleri yansıtmayan söylemlerdir. Genel

olarak yalan söylemek politikanın doğal bir parçası olarak görülmektedir. Bu nedenle de politik yalanlar seçim zamanlarında daha fazla söylenmektedir. (Bolt, 2017: 17-19).

Oy almak bir tarafa, politikacıların söyledikleri yalanlar bazen önemsiz de görülebilmektedir. Al Gore, önemsiz görülen bu yalanları retorik aşırılıklar olarak adlandırsa da, politikacıların örnek kişiler olmaları hasebiyle dürüstlüğü temel değer olduğu unutulmamalıdır. Ancak aşırıya kaçan politikacıların yalan söyleme alışkanlıkları nedeniyle benliklerini kaybetme noktasına geldikleri de bir vakıadır. Kendi benliklerini kaybetmelerinin yanında, bir de seilmeyen kişi olarak biliniyorlarsa, bu kişiler söyledikleri yalanlarda daha acımasız olabilmektedirler. Keyes'in de belirttiği gibi; "Sevdiğimiz yalancıların yalanları anlaşılır şeylerken, sevmediğimiz yalancıların yalanları ise alçakçadır" (2017: 165-167).

Seçim dönemlerinde verilen vaatleri bir tiyatro oyunu olarak gören Ekman, politikadan anlamayan kişilerin bu vaatleri ciddiye aldıklarını ve oylarını bu doğrultuda kullandıklarını belirtmektedir. Ekman'a göre, politika alanında söylenen yalanlar cezalandırılır, fakat gerçekler hiçbir zaman anlatılmaz. Seçmenler ise seçim dönemlerinde yapılan tiyatroların gerekli olduğunu kabul etmektedirler (Mayer, 2008: 246).

Yalın Alpay (2017: 28-34)'a göre yalan, siyasetçi ve yöneticilerin ortaklaşa inşa ettikleri bir olgudur. Hakikatin önemsizleşmesinin kitlelerin kandırılmasını kolaylaştırması ise başka bir problemdir. Yalan söylemekle hakikatin önemsizliği arasında uzaktan bağlar bulunsa da, hakikati önemsizleştiren asıl şey, nesnel veriler kullanmadan kitlelerin duygularına hitap ederek onları yanlış şeylere ya da var olmayan şeylere inandırmaktır. Hakikatin önemsizleşmesi hakikatin siyasi amaçlar için kullanılıp gözden düşmesidir. Özellikle "din, şehitlik, savaşlar, düşman, dış güçler, tarih boyunca uğranılan haksızlık" ve benzeri nedenlerle hakikat siyasetin malzemesi olarak önemsizleşmektedir. Hakikatler önemsizleşerek günümüzde kıymetini kaybetmiştir. Her ne kadar kitlelerin kandırıldığı düşünülse de kitleler hakikate değil canlarının istediğine inanmaktadırlar. Diğer taraftan da uydurulmuş ve manipüle edilmiş yalanları savunmaktadırlar. Liderler hakikatin üzerini örtse de kitlelerin hakikati bilme isteği yoktur.

Kitlelerin canlarının istediklerine inanmaları bir kenarda dursun, bireyler kitle iletişim araçlarının iletilerini karşılarken edilgen bir yapıya sahip değillerdir. Bu mesajları kitle, kendi bildiği gibi çözümlemektedir. kitleler kendilerine gönderilen her şeyi blok halinde aldıkları için kodlara gerek duymazlar ve bu nedenle direnmezler ve anlam sorunları da yoktur (Baudrillard, 2017: 41. 42).

Baudrillard (2017: 45)’a göre kitle iletişim araçlarının “kitleleri sarıp sarmaladığı” fikri dile getirilse de kitlelerin, kitle iletişim araçlarından daha güçlü oldukları unutulmamalıdır. Kitleler ve kitle iletişim araçları arasındaki ilişki ya da kitlelerin kitle iletişim araçlarının iletilerini nasıl karşıladıkları şöyle dursun Baudrillard’a göre kitle diye bir şey yoktur. Sesiz yığınlar vardır. İktidarların gelip içinde yok oldukları bu sessiz yığınlar gerçekliğe sahip değillerdir.

Kitlelerin durumu Baudrillard (2017: 26)’a göre ses vermeyen, sondajlar aracılığıyla (örneğin referandum) sık sık yoklanan ve düşünceleri yansıtılamayan kişilerden oluşmaktaydı. Kitlelerin ne düşündükleri hakkında testler yapılıyordu ancak kitleler temsil edilememektedir. Baudrillard (2017: 25)’a göre politika, artık hiçbir şeyi temsil etmeyen bir gerçekliğe dönüşmüştü. Kitleler artık gönderen durumundan çıkmıştı çünkü sesiz çoğunluk temsil edilememektedir.

Yalan söylemek politikanın bir parçası olarak kabul edildiğinde, artık politikacılardan ya da politikadan bahsetmenin de bir anlamı kalmamaktadır. Seçimler söz konusu olduğunda ise politik aldatma daha fazla gündeme gelmektedir. Örneğin; seçim hileleri politik aldatmanın bir unsurudur. Seçim hilekârı olan Wathey, yürüttüğü politik aldatma sayesinde bir adayı kırk yıl boyunca yönetmiştir. Politik aldatmalar seçim dönemlerinde artmakta ve bu aldatmalar çoğu zaman gerçeği yansıtmayan aldatmalar olarak akıllarda kalmaktadır. Politik aldaticılar sahtekârlar ile eş değer tutulmaktadır. Sahtekârlar yalancıların özel bir alt türü olmalarının dışında, yalancılarla el ele politik aldatmacaları da yürütmektedirler. Zira bir yalanın başarılı olabilmesi için de başarılı bir sahtekârlık ürünü olması gerekmektedir (Bolt, 2017: 14-30).

Siyaset bilimi açısından yalanın distopik bir örneği George Orwell’in Okyanusya diktatörünü anlattığı 1984 adlı romanıdır. Romandaki diktatörler, tarihin izlerini silerek kendi kurmaca tarihlerini yazmaktadırlar. Siyasal iktidarlar şimdiyi ve geleceği denetim altında tutmak için kurmaca tarihlerini yazıp geçmişin de izlerini silerler. Orwell

(2016:214) kitabında üç süper güçten bahsetmektedir. Bu üç süper güç Okyanusya, Avrasya ve Doğu Asya'dır. Bu üç devletin ortak amacı ve izledikleri strateji rakip devletlerden birini tümüyle kuşatan üst çemberi oluşturmak, düşmana karşılık verme olanağı tanımayacak güç oluşturmaktır. Bu üç süper gücün amacı ekonomi dengelerini ve iktidar yapılarını korumaktır. Orwell (2016:215), kitapta Okyanusya'da egemen olan ideolojiden bahsederken İngsos adında bir ideolojiden bahseder. İngiliz sosyalizmi ile idare edilme durumunu anlatan bu ideolojiye göre Okyanusya'da yaşayanların İngsos, dışındaki başka felsefeleri öğrenmeleri yasaktır. 1984 adlı bu kitap Büyük Birader'in Okyanusya diktatörlüğünü ve kurmaca bir devlet düzenini anlatmaktadır. Ancak yalanların günü geldiğinde gerçek olduğu söylenmektedir. Tıpkı Orwell'in kitabında bahsettiği gibi Amerika Birleşik Devletlerin günümüzde süper güçlü devletlere örnek olarak verilmektedir. ABD'nin toprak olarak Okyanusya'dan farkı Britanya ve Afrika kıtasına sahip olmamasıdır. Yalan ile ideoloji arasında bağ kurmak gerekmektedir. Çünkü politik yalanların birçoğu ideolojiler doğrultusunda üretilmektedir. İdeolojik yalanların medyadaki karşılığı ise "bilgisizleştirici öyküler" olarak sunulmaktadır. Bu öyküler iktidarın ideolojisini yeniden üretmesine ve toplumun rızasının sağlanmasına yardımcı olmaktadır. (Arsan ve Çoban, 2014: 27).

1.7.1. Yalan Propagandalar

Bir amaç için başkalarının düşünce ve kanaatlerini değiştirme girişimi olarak adlandırılan propaganda, Brown'a göre bireylerin konuşmaya başlamalarıyla birlikte başkalarının düşünce ve kanaatlerini de değiştirmeye başlamalarıyla ilgilidir. Bireyler, bilinçli veya bilinçsiz olsunlar, konuşmaya başladıkları günden itibaren propaganda yapmaya da başlamışlardır. İki kişi arasındaki iletişimle birlikte fikirleri değiştirme durumu da ortaya çıkmıştır denilebilir (Brown'dan akt. Erman, 2016: 13-16).

Siyasal bir iletişim türü olarak karşımıza çıkan propaganda, daha çok seçim zamanlarında yaygınlaşmaktadır. En yıkıcı olduğu dönem ise, hiç kuşkusuz savaş zamanlarıdır. İletişimsel bir olgu olan propaganda, inandırmak ve bilgi yaymak için bilinçli beyinlerce gerçekleştirilen bir eylemdir (Armağan, 2012: 418). Hedef kitleyi ikna etmek isteyen bilinçlerin kullandığı kanallar geleneksel kitle iletişim araçları olan radyo, gazete ve televizyonken; günümüzde, bu sosyal medya üzerinden gerçekleşmektedir.

Çoklu işlev gören propaganda, şiddet içerikli olabildiği gibi şiddete karşı da olabilir. İşlevi ne olursa olsun propagandada amaç hükmetme ve yöneltmedir. Bilinçli bir faaliyet olarak bilinen propaganda birey veya grupların tutumlarını biçimlendirmek, değiştirmek ve kontrol altına almak için haberleşme araçlarından da yararlanılarak ikna edilme süreci olarak karşımıza çıkmaktadır (Çoban, 2018: 16-19).

Propaganda üreticileri tarafından çokça kullanılan yalan, manipülatif kişiliklerin de bir özelliği olarak görülmektedir. Bu kişiler propaganda yoluyla başka kişileri kandırarak onları oyuna getirip keyif almaktadırlar. Propagandada işe yarayan bu kişilik bozukluğu bireyleri yönlendirirken kendi bildiğinden başka doğrunun olmadığını da hissettirmeyi amaçlar. Diğer kişilerin kendi bildikleri doğrular doğrultusunda hareket etmelerini istedikleri için propagandalarını kendi çıkarları için kullanmaktadırlar (Keyes, 2017: 118).

Yalan propagandalara baktığımızda karşımıza birçok örnek çıkmaktadır. Örneğin Kocabaş (2012: 21-46)'a göre Türkiye siyasi tarihindeki en büyük propaganda Demokrat Parti döneminde yapılmıştır. 1960 Askeri Darbesi'nin sebebi, hükümetçe gerçekleştirilen anayasa ihlali olarak gösterilmekteydi ve yapılan propagandalarla halka demokrasinin düştüğü durumdan kurtulacağı söylenmişti. Hâlbuki Kocabaş'a göre darbenin birçok sebebi vardı, ancak en önemli sebep propagandaydı. Örneğin Demokrat Parti döneminde ülkenin "elli yıl geriye gittiği" şeklindeki ifadeyi Kocabaş, yalanların en büyüğü olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda ilim sahibi kişilerin verdikleri fetvalar, diğer partilerin ve basının yaptığı yoğun propagandalar darbeye etkili olmuştur. Bazı yorumculara göre ise o dönemlerde basın yoğun baskı altındadır ve bir dizi hükümet sansürü demokratik iletişimi engellemektedir. Basının darbeye çanak tutması bu nedenledir. Kocabaş kitabında propaganda çeşitlerinden de bahsetmektedir. Ona göre üç çeşit propaganda vardır: Bunlardan birincisi açık propagandadır. Açık propaganda, içinde tamamen doğruyu barındıran, gerçeği tamamen aktaran propaganda iken; Gri propaganda; içinde hem doğruyu hem de yanlışları barındıran propagandadır. Tamamen yanlış olan ve kaynağı belirsiz olan propaganda ise kara propagandadır.

Yalanlar, yakalanılmadığı sürece eğlenceli şeyler olarak görülmektedir. Savaş söz konusu olduğunda savaşların ilk kurbanları gerçekler olmaktadır. Bunun nedeni ise

yalanların çoğu zaman savaşı kazanmaya yaramasıdır (Fawcett, 2011: 76). Bu nedenle savaş zamanlarında propagandalar yoğunlaşmaktadır.

Yalan propagandalar denince akla ilk gelen kişi Hitler'in propaganda bakanı Joseph Goebbels'dir. Goebbels, Hitler'in sözcülüğünü yapmış ve çoğu zaman Hitler'i tanrısal bir mertebeye yükseltmiştir. Hitler'in propagandalarını yürüten usta propagandacı olarak tarihe geçmiş; Niles, Goebbels'e göre "her şeyin suçlusu Yahudilerdir". Goebbels, Yahudilere yönelik acımasızca propagandalar yapmış ve onları suçlayarak onları İkinci Dünya Savaşı'nın baş sorumluları olarak göstermiştir. Goebbels, yaptığı yalan propagandalar sayesinde usta yalancı olarak tarihe geçmiştir. Daha çok da yaptığı propagandalar ve Hitler hayranı kişi olarak tarihe geçmiştir. Goebbels ve ekibinin, Yahudilerin kökünü kazımak isteyen Nazilerin beyin takımını oluşturduğu bilinmektedir (Fawcett, 2011:171-174).

"21 Yüzyıl İçin 21 Ders" kitabında yalan dediğimiz şeylerin hakikat olduğundan bahsedilir. "Modern çağın en başarılı sihirbazı" olarak gösterilen Joseph Goebbels'in yönteminden örnek verilerek "bir kere söylenen yalan, yalan olarak kalır. Ama bin kere söylenen bir yalan, hakikate dönüşür" denilerek yalanın tekrarlanması gerektiği anlatılmaktadır (Harari, 2018:220). Harari'ye göre "yalanın, hakikat karşısındaki en güçlü avantajı insanları bir araya getirme gücüdür" (2018:222).

Bir ideolojinin ya da dinin yanlış anlatılmasının günü geldiğinde doğru bir şekilde anlatılacağına mit gözüyle bakan Harari (2018:221), Coca- Cola'nın yaptığı reklamları örnek vermektedir. Ona göre Coca- Cola yaptığı reklamlar ile kendini gençlik, sağlık ve spor ile özdeşleştirmek için birçok maddi yatırım yapmış ve bilinçaltına bu şekilde yerleşmiştir. Bu yalan hala doğru şekilde anlatılmamaktadır.

Kitlelerin desteğinin kazanılmasında ve Hitler'in partisinin iktidar olmasında propagandanın etkili olduğu bilinmektedir. Nazi propagandasının mimari olarak bilinen Goebbels'e göre propaganda, tek bir otorite tarafından planlanarak uygulanmalıdır ve propagandanın zamanlaması çok önemlidir. Hitler'e göre ise propaganda, düşük zekâ düzeylerine hitap edebilecek kadar basit olmalıdır. Diğer bir propaganda örneği ise, Amerika'nın Irak'ı işgal etmeden önce çıkan propaganda içerikli haberlerdir. Bu haberler sonucunda ABD Irak'ı işgal etmeye girişmiş, Irak'a yönelik iddiaların doğru olup olmadığını araştırmadan haber yapan televizyon kanalları da bu işgale arka

çıkışlardır. Oysa Irak'ta nükleer bomba yapıldığına dair bilgiler gerçekte Irak'tan kaçan kişilerce verilmiştir ve doğruluk değeri yoktur (Aşkın, 2015: 64- 102).

Propaganda denilince, akla gelen diğer bir isim de Roy Gutman'a Pulitzer Ödülü kazandıran Hırvat propagandacı Jadranka Cigelj'dir. Gazetecilik alanında bilinen en prestijli ödül olan Pulitzer Ödülü, 1993 yılında gazeteci Roy Gutman'a verilmiştir. Gutman'a ödülün verilme sebebi, Bosna'dan yaptığı ölüm kampları ve zulümlerle ilgili haberlerinden dolayıdır. Ancak sonrasında Gutman'ın Hırvat siyasi çıkarlarına hizmet eden biri olduğu ortaya çıkacaktır. Bunun sebebi ise Sırp karşıtı bir propagandacıyı haberlerinde kaynak olarak kullanması gösterilmiştir. Gutman'ın, Bosna'daki toplu tecavüzleri anlatırken tecavüz tanığı olarak kullandığı kişinin sonradan Hırvat siyasi çıkarları için çalıştığı ortaya çıkmıştır. Bu olay tarihe Pulitzer Ödülü vakası olarak geçmiştir (Foerstel, 2007: 138-140).

Propaganda temsilcileri olan politikacıların sürekli haber akışı içerisinde yer almaları onlara gerçekte kim olduklarını unutturmaktadır. Özellikle milli güvenlik söz konusu olduğunda politikacılar bu konuları manipüle etmektedirler. Amaç mili güvenlik zaafı vermemektir. Politikacıların çoğunun yalan söylemek açısından becerikli oldukları bilinmektedir. Yalan söyleme söz konusu olduğunda örneğin Ronald Reagan'ın rakibi yoktur. Reagan, yalan konusunda deneyimli ve önemli konularda bile yalan söyleme becerisi olan birisidir. Bir propaganda aracı olarak yalan söyleme durumunu kullanan politikacıların, sağ veya sol görüşlü olmaları ise önemli değildir (Keyes, 2017: 161-165). Politika alanında yalanın kapsama alanı oldukça geniştir. Tamer (2016: 10)'e göre ise yalan, politika alanında her daim yürürlükte olan bir şeydir. Her ne kadar politika alanında her daim var olsa da yalan söyleme durumları çoğu zaman siyasetçileri gözden düşüren bir ortam yaratmaktadır. Örneğin ABD başkanı Reagan'ın ulusal güvenlik danışmanının intihara kalkışması ve İran'a silah satılmasıyla ilgili konuların gündeme gelmesi ve gerçeklerin ortaya çıkarılamaması, saygınlığını kaybetmesine yeterli olmuştu (<http://www.filozof.net>, 11.01.2019).

Yalancı olduklarına dair haberler yapıldığında saldırganlaşan politikacıların böyle davranmalarının sebebi, eleştiriye karşı saldırgan bir tutum sergileyerek eleştiri kaynağını küçümsemeleridir. Politikacılarla ilgili uygun olmayan bir haber çıktığında

ise diğerk politikacılar ile medya karşı karşıya gelmektedir. Bu durumda propagandist haberlere karşı taktiklerini konuşturmaktadırlar (Mayer, 2008: 234).

Eski Yunan’da agora toplantılarında görülen propaganda yöntemi günümüzde seçim meydanlarında uygulanmaktadır. Anacak propagandanın alanı günümüzde daha çok fazla gelişmiştir. Erman (2016: 55)’a göre televizyonda yayınlanan tarihi dizilerde de propaganda unsuru bulunmaktadır. Erman, “Diriliş Ertuğrul” ve “Filinta” adlı tarihi dizilerin propaganda analizini yapmıştır. Erman’a göre bu dizilerde çok ciddi siyasi, kültürel, sosyolojik, askeri propagandalar uygulanmaktadır. Örneğin dizide ana karakter devletin geleceği için birçok önlem almaktadır ve bu nedenle varlığı siyasi bir propaganda anlamı taşımaktadır. Ona göre dizide ortaya çıkan yalan ise bazı karakterlerin tarih kitaplarında bulunmadığı halde hayal ürünü olarak kurgulanmasıdır.

Türkiye tarihine yakından baktığımızda, propagandanın milli mücadele döneminde yoğunlaştığını görmekteyiz. Bu dönemde karşılıklı olarak savaşılan devletlerle bir propaganda mücadelesine girilmiştir. Özellikle de Yunanlıların propagandaya yoğunluk vermeleri savaştan sonraki talepleri nedeniyle halkın desteğini kazanmak olarak algılanmıştır. Burada propagandanın siyasi bir amacını görmekteyiz (Küçüköğlü, 2005: 32-47).

Etkin bir güç olan medya, doğrudan halka ulaşabilme özelliği açısından yoğun bir propaganda unsurudur. Tekelleşme ile birlikte propagandanın akışı da hızlanmıştır. Geleneksel medya biçimleri olan gazete, televizyon, radyo, dergiler, afiş, tiyatro, fotoğraf, sinema ve son olarak da yeni medya, propaganda enstrümanı olarak kullanılmaktadır. Bu araçlardan özellikle afişlerde bilinçaltına işleyecek gizli bir propaganda yapılmaktadır (Cecan, 2013: 19-38).

Sinema ve propaganda ilişkisi denince akla ilk gelen şey, ABD’nin Vietnam Savaşı’nda haklı olduğunu anlatan ve tüm dünyaya pazarlanan “Rambo” filmidir. Herman ve Chomsky’nin *Rızanın İmalatı* adlı kitaplarında değindikleri gibi, Rambo filmi, ABD’nin Vietnam Savaşı’na bakış açısını ve bu savaşta ABD’nin haklılığını anlatmaktadır (Herman ve Chomsky’den aktaran, Gadimov, 2015: 215-226).

Herman ve Chomsky (2017: 15)’e göre medyanın işlevi, kendisini denetleyen ve finanse eden grupların çıkarlarına hizmet etmek ve onların lehine propagandalar yapmaktır. Vietnam Savaşından örnek veren Herman ve Chomsky (2017: 257-262)’e

göre savaş ile ilgili gerçekler doğru düzgün bir şekilde aktarılmıyordu. Medya ABD hükümetinin amaç ve propagandalarını çok iyi benimsediği için gerçekleri öğrenmek ile uğraşmamıştı. Örneğin Güney Vietnam’da yapılan My Lia Katliamı o dönemler medya tarafından gündeme bile getirilmemişti. Başka bir örnek ise New York Times gazetesi o dönemler Vietnamlıların, Amerikalılara karşı saldırıda bulunduğunu yazmıştı. Ancak ABD’nin hava operasyonları ile Kuzey Vietnam’ın büyük bölümü yıkılmıştı.

1.7.2. Yalan ve Lobcilik

Yalanın yaradılışıyla birlikte başladığını söylemiştik. Lobciliğin de ilk çağlardan beri icra edildiği söylenebilir. Yalan gibi lobcilik de, karar vermede ve insanları etkilemede yönetenlerin kullandığı ve ilk çağlardan beri var olan bir yöntemdir. Lobcilerin amacı üst yöneticileri etkilemektir. Lobcilerin en kullanışlı araçları ise yalandır. Yalan, çoğu zaman bir kanıt aracı olarak kullanılmaktadır. Yöneticiler, yalanı yönetilenleri kandırmak için kullanırken; lobciler onu yöneticileri kandırmak için kullanmaktadırlar. Türkçede “kulisçilik” veya “kanun simsarları” olarak da bilinen lobcilik işiyle uğraşan kişilerin bilgili kimseler olmaları ve etkili ve akıcı ifade biçimlerine sahip kimseler olmaları gerekir; çünkü diğer türlü belli bir grubun çıkarlarını koruyan ve düşüncelerini kabul ettiren kişiler olmaları imkân dâhilinde değildir (Canöz, 2007: 30-34).

Lobicilik faaliyetleri halkla ilişkiler alanının bir uygulaması olarak bilinmektedir. Halkla ilişkiler adı altında yürütülen lobcilik faaliyetleri çoğu zaman ülkelerarası alınan kararları etkileme düzeyinde işlemektedir. ABD’de gelişen ve hızla yayılan lobcilik, kısa sürede bir meslek haline gelerek kamuoyu oluşturmada etkin bir rol oynamıştır (Ünlü, 2013: 48). Bizde ise lobcilik faaliyetleri Çinliler’le ilişkiler döneminde gelişmeye başlamıştır. Eski çağlarda Çinliler verdikleri hediyeler yoluyla iktidarı etkileyerek kendi istekleri doğrultusunda yönlendirmek amacıyla lobcilik faaliyetleri yürütmüşlerdir. Türklerle ilgili lobcilik bilgilerine Orhun Abideleri’nden ulaşılmaktadır. Bu yazılarda Çinlilerden gelen hediyelerle ilgili olarak toplumun düzeninin değiştirilmesine izin verilmemesi gerektiğiyle ilgili bilgiler bulunmaktadır (Canöz, 2007: 54).

Yalan gibi lobiciliğin de birçok tanımı vardır. Lobici, kanun yapıcıyla olan ilişkileri düzenli olarak etkileyen kişilerdir (Canöz, 2007: 34). Lobicilik mesleği sürekli olarak ikna gerektiren eylemler dizisini gerektirmektedir. Lobiciler çeşitli iletişim tekniklerini kullanarak yasama ve özellikle de yürütme alanlarında alınan kararları etkilemek için organize eylemler gerçekleştirmektedirler. Lobicilik insanlık tarihi kadar eski değildir, ancak siyasal tarihte ilk yöneten-yönetilen ilişkilerinin var olmaya başladığı zamanlarda ortaya çıktığı sanılmaktadır (Canöz, 2007: 35).

Lobicilik faaliyetleri hükümetlerin alacağı kararlar üzerinde kendi istekleri doğrultusunda etki etmek için ikna teknikleri kullanılarak alınan kararlar üzerinde baskı oluşturmak amacı ile yürütülen faaliyetlerdir. Tıpkı yalancılık gibi, lobicilik de bilinçli beyinlerin işi olarak görülmektedir. Lobiciler alanlarında geniş bilgiye sahip ve güncel hukuk alanında aktif işlevler yüklenmiş, ikna kabiliyeti iyi olan kişilerdir. Yalancıların ise zihinlerinin aktif olması, söyledikleri yalanlar yüzünden yakalanmalarına yetmektedir. Lobicilerin kullandıkları yalan türü kandırmaktır. Asıl görevleri ikna etmek olan lobicilerin bu görevi yerine getirmek için çokça yalana başvurdukları bilinmektedir (Sezgin, 2012: 752).

Lobicilik faaliyetleri yürüten bireylerin iletişim tekniklerini çok iyi kullanmaları ve ikna kabiliyeti yüksek kişiler olmaları gerekmektedir. Lobicilerin en temel özellikleri, gazetecilik, halkla ilişkiler, siyaset, sosyoloji ve benzeri alanlarda yüksek eğitim almış olmalarıdır. Ayrıca yasaların işleyiş biçimlerini çok iyi bilen kimselerdir. Tecrübeli ve yüz yüze iletişim açısından iyi olmaları ikna etme durumları açısından önemlidir. Lobicilik faaliyetlerinde yalan, lobicilerin ikna etme durumunda görevlerini yerine getirme aşamasında ortaya çıkmaktadır. Örneğin yasama alanında etkili olan bazı kişilerin yeterli bilgiye sahip olmamalarından dolayı dışarıdan yardım almaları gerektiğinde lobiciler devreye girerler. Lobicilere fazla güvenilmemesinin nedenlerinden biri, bir zamanlar kanun yapıcılarla yan yana dolaşan ve ceplerine para sıkıştırılan insanlar olarak akılda kalmaları gösterilmektedir (Ünlü, 2013: 54-79).

Sadece hukuk alanında değil, toplumun her alanında görülen lobicilik, örgütlenmiş grup faaliyetleri olarak gerçekleştirilmektedir. Demokratik toplumların bir göstergesi olarak görülen lobicilik faaliyetleri demokrasinin bir parçası addedilmektedir.

Toplumların yönetilmesi açısından da denge unsuru sağlayan lobicilerin faaliyetlerini meşru yollarla yürütmeleri gerekmektedir (Ünlü, 2013: 47).

1.7.3. Örtmece ve Yalan İlişkisi

Çirkin bir huy olarak görülen yalan, gerçeğin çarpıtılması veya gizlenmesidir; yani bir anlamda örtmecedir. Yalan, bir sözün gerçeğe uygun olmaması iken; örtmece, gerçeğin farklı şekillerde aktarılması ya da gerçeğin tam aksini ifade etmesidir. Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük'e göre, "örtmece; söylenmesi kaba, çirkin veya sakıncalı görülen nesnelerin, kavramların, başka kelimelerle daha uygun ve edepli bir biçimde anlatılması ya da kandırma, gizlemedir" (www.tdk.gov.tr). Bir şeyi gizlemek yalan sayılır. O halde örtmece ve yalan birbirine çok yakın anlamlar ifade eden kavramlardır. Fakat yalan terimi örtmeceye oranla daha kapsamlıdır.

Batı dillerinde "Euphemism" olarak tanımlanan örtmece kavramı, "güzel adlandırma" ya da "iyi adlandırma" olarak tanımlanmaktadır. Aksan'a göre örtmece, korku ve ürkme gibi duyguları önlemek amacıyla yapılan bir değiştirme olayıdır. Aksan, örtmeceyi güzel adlandırma olarak da tanımlamaktadır. Oxford İngilizce-Türkçe Sözlük'e göre, "örtmece, söylenmesi sakıncalı ve kaba görülen kavramların başka sözcüklerle anlatılmasıdır" (Güngör, 2006: 70). Kısacası örtmece, bir sözcüğün yerine başka bir sözcük kullanmaktır.

Philip Howard'a göre, örtmece bazı patavatsız durumların daha uygun ve uyumlu sözcüklerle anlatılmasıdır (Howard, 1985: 101). Örtmece ile ilgili tanımlardan çıkan ortak nokta söylenmesi hoş karşılanmayacak kötü sözcükler yerine anlamı değiştirmeyen başka sözcüklerin kullanılmasıdır.

Politikacıların kullandığı örtmece sözcüklere örnek veren Mayer (2008:146)'e göre, örtmece sözcükleri kullanmak becerikli yalancıların işidir. Bu becerikli yalancılar karşılarındaki kişiye hoş gelmeyen haberleri ve nahoş durumları diplomatik yollarla anlatmaktadırlar. Ona göre politikacılar gerçeğin üzerini tanınmayacak hale gelene kadar boyamışlardır. Örneğin politikacılar; "alt sınıf" ifadesinden kaçınmak için "istikrarsızlık" kelimesini kullanırken; "zam" yerine "gelir artırıcı önlem", "savaş" yerine "çatışma"yı tercih etmektedirler.

Gerçeğin gizlenmesi işinin ajitatör adı verilen kişiler tarafından yapıldığını belirten Leo Lowenthal'e göre ajitatör, toplumsal gerçekliğin üzerini örten kişidir. Kısaca ajitatör kışkırtma işini yapan provokatördür. Toplumsal gerçeklerin üzerini örterek toplumdaki bunalımları ve kamusal yakınmaları bireysel kaygılara bağlayan ve bireylerin hoşnutsuzlukları kabullenmelerini sağlayan kişi olarak bilinmektedir. Ajitatör, bireylerin rahatsızlıklarını hafifleterek kendilerini bir grubun parçasıymış gibi hissetmelerini sağlayarak, gerçek durumların üzerini örter. Kendilerini halkın sözcüleri olarak gören ajitatörler, milliyetçiliği ön plana çıkararak halkın duygularını farklı ırktan insanlara karşı kışkırtmaktadırlar (Kejanlıoğlu, 2005: 223-225). Temel işlevi, kamusal hakikatlerin anlamını çarpıtmak olan ajitatör figürü, bir tür örtmece ustasıdır.

Geleceği kurgulayanların geleceği yazdıkları da bilinmektedir. Chomsky (2016: 13)'e göre geleceği kurgulayanlar onun keşfedilmesini de beklemektedirler. Kurguların keşfi esnasında ise başka yeni gerçekler kurgulanmaktadır. Geleceği kurgulayanların en önemli silahı yalandır. Irak'ı tehdit olarak gören ve demokrasi bahanesi (örtmecesi) ile Irak'a insan hakları ve demokrasi götürün Amerika, sonrasında Filistin iktidarı ile sorunları yüzünden İsrail'in bölgedeki etkisini yardımlarıyla artırarak bölgede birçok insanın ölmesine neden olmuştur. Tarih kitaplarına baktığımızda, bu kitapların da örtmece aracı olarak kullanıldığını görebiliriz. Şöyle ki; tarih kitaplarında zaferlere ve başarılarla sıkça yer verilirken hezimet dolu başarısızlıkla ya çok az yer verilir ya da hiç yer verilmez. Oysa daha önce de belirtildiği gibi, toplumlar tarihin başarısız ve kötü yönlerinden ders alarak gelişirler (Finkel, 2017: 51-57).

Günümüzde gerçeklerin ortaya çıkmasını engellemek isteyen medya organları haber içeriklerini farklı konulara yönlendirerek gerçeklerin üzerini örtmektedirler. Candansayar (2017: 45)'a göre, medya özellikle de gazeteler, gerçekliği çarpıtırken, sahte belgeler, manipüle edilmiş görüntüler ve kurgular yayınlarak gerçeğin üzerini örtmektedirler. Yapılan yalan haberlerin yalan olduğu çok geçmeden ortaya çıksa da bazı gerçeklerin üzeri örtülmüş olmaktadır. Örneğin Mısır'da çekilen bazı görüntüler kullanılarak Suriye'deki yıkıma dikkat çekmeye çalışan bir çetenin yakalanmasıyla ilgili bir haberden sonra böyle bir çetenin olmadığına ortaya çıkması hangi amaçlara hizmet ettiği bilinmeyen bir haber olarak karşımıza çıkmaktadır.

Medya gerçeği çarpıtırken örtmece sözcükleri kullanarak bazı olay ve durumların etkisini hafifletmeye de çalışır. Özellikle ölüm ve taziye durumlarında ya da bir şeyin üzerini kapatmak adına koruma amaçlı örtmeceler günlük hayatımızda karşımıza sıkça çıkmaktadır. Söz konusu ölüm olduğunda bu kavram yerine kullanılabilecek birçok ikame sözcük vardır. Örneğin, “emrihak vaki olmak, ahret yolcusu olmak, ecel şerbetini içmek, günü dolmak, ömrü vefa etmemek, ömür defterini kapatmak, vadesi dolmak, adres değiştirmek, ahrete intikal etmek, dünyasını değiştirmek” vb. (Türkmen, 2009:134). Dilimizde örtmece ile ilgili birçok kelime kullanılmaktadır. Söz konusu medya olduğunda ise bu kavramları en iyi kullanan gazeteciler ve özellikle de iletişimciler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Gerçeğin çarpıtılması olarak tanımlanan örtmecenin, medya retoriğinde nasıl gerçekleştiğini geçmişte Ahmet Kaya örneğine baktığımızda da görebiliriz. Doksanlı yıllarda gazete manşetleri Kaya’nın söylediği bir söz üzerinden şekillenerek atılmıştır. Kaya, yurt dışı konserlerinden birinde yaptığı bir açıklamada bazı kişiler yüzünden arabasını Türkiye’de bıraktığını söylemiş, ne ki medya bu beyanı milliyetçi bir söylemle farklı aktararak gerçeği çarpıtmıştır (Alan, 2017: 79).

Başka bir örnek olarak; 2010 yılında Enerji Bakanı’nın yumruklanması sonucunda “Nazal Kemiği”nin kırılmasını yanlış anlayan, Hürriyet muhabirinin haberi manşetten verilirken; “Nazar Kemiği Kırıldı” şeklinde yazılarak verilmiştir. Doktorun yaptığı açıklamayı yanlış anlayan muhabirlerin hatası sonucu manşetler nazal kemiği yerine nazar kemiği olarak yazılmıştır (Bildirici, 2018: 19). Bu örnekte tıpkı Kaya örneğinde olduğu gibi verilen bir röportajdan yola çıkılarak yalan bir söylem kurulmuştur haberde.

1.8. DİNSEL İNANÇ AÇISINDAN YALAN SÖYLEMEK NE ANLAMA GELİR?

Yaşamın her alanında olduğu gibi dinde de kandırma ve kandırılma sıkça başvurulan bir yöntemdir. Neredeyse her dinde yalanla ilgili birçok düzenleme, çoğu kez de yasaklama mevcuttur. Ancak günümüzde de olduğu gibi bu düzenlemeler çok da işe yaramamaktadır. Hatta değişen koşullara göre bazı dinlerde yalan söylemek hoş bile karşılanır olmuştur. Örneğin, İslam’da barışı korumak için yalana izin verilir. Hindular’da ise kişinin eşini seçerken söylediği yalan suç değildir. Çoğu dinde yalanın hoş görüldüğü durumlar vardır. Ancak dinle ilgili yapılan düzenlemelere baktığımızda

çoğu dinde yalan söylemek kurallar ve normlarla sınırlandırılmıştır (Keyes, 2017: 41-43). İslam dininde de fakire yardım edildiğinde bu durum genellikle gizlenir, bu gibi durumlarda yalan söylenmesi hoş karşılanır (Dağabakan, 2012: 31).

Dinler açısından önemli olan yalan konusu dinlerin çoğunda dini emirlerle yasaklanmış ve günah sayılmıştır. Musevilik, Hristiyanlık ve İslamiyet'te yer alan kurallara baktığımızda verilen emirler arasında yalan söylemenin yasaklandığını görmekteyiz. İncil'de şeytan, yalanın babası olarak görülürken; İslam'da olduğu gibi bazı durumlarda yalan söylemeye izin verilir (Dağabakan, 2012: 31).

Kadın ve erkek olsun cinsiyet fark etmeksizin her iki cinsiyetin de yalan söylediği bilinmektedir. Ancak en çok hangi tarafın yalan söylediği konusu sürekli tartışma konusu olmuştur. İslam dininde ise Hz. Muhammed'in, erkeklerin ev içindeki huzuru sağlamak için yalan söylemelerine izin verdiği bilinmektedir (Keyes, 2017:127).

Dinlerde yalan konusu genellikle yasaklanan emirler arasında sıralanmıştır. Ancak kesin olarak yalan söylemek yasaklanmamıştır. Örneğin Tevrat'taki sekiz emirden biri olan "kendinden sonra gelenlere yanlış bilgiler bırakmamalısın" buyruğu biraz muğlak bir ifadedir. İncil'de ise İsa peygamberin "Evet'imiz evet", Hayır'ımız hayır olmalıdır" şeklinde havarilerine öğütte bulunduğu görülür. Yalanla ilgili yasaklar, bu öğütte söz konusu değildir. Örneğin Antik Yunan'da yalan söylemenin üstün bir yetenek olduğu kabul edilmiştir. Çünkü yalan söylemek üstün bir ruhu simgelemektedir (Mayer, 2008: 25).

Yaşamın her alanında yalan ve kandırma mevcuttur. Ancak dinde yalan daha fazla yer almaktadır. Kuran'da yalanın kötü olduğunu belirten ve yalandan sakınmayı tavsiye eden birçok ayet bulunmaktadır. Buna göre, yalan söylemek kâfirlerin işidir ve ilk yalancı da şeytandır. Yalancılık şeytanın işi olarak belirtilir. İnsanları kötülük etmeye ve yalan söylemeye de şeytan yönlendirmektedir. İlk yalancının şeytan olması ve ilk aldatma girişiminin şeytan tarafından Hz. Âdem ve eşi Havva'ya yöneltilmiş olması oldukça manidardır (Soysaldı, 2005: 89-91).

Dinlerde yalanlar toplumların inandıkları şeylere göre değişmektedir. Bir ineğe inanan ya da bir ağaca bağladığı bez parçasına inanan ile ilahi bir kuvvete inananlar için yalan söyleme durumu da değişmektedir. Bazı inançların temel dayanakları gerçeklerle uyuşmamaktadır (Bolt, 2017: 20). Bu nedenle yalanla ilgili söylenen temel kurallar da

bazen geçerli olmayabilmektedir. Yaptığımız kötülüklerden ya da söylediğimiz yalanlardan sonra genellikle dinin arkasına gizleniriz. Her dinde farklılaşan af dileme, affedilme durumu yalan söylemeden sonra gerçekleşen bir olgu olarak bilinmektedir. Af dilemek söz konusu olduğunda din bir paravan işlevi görmektedir (Behramoğlu, 2014: 72). Her dinin kendine ait ritüellerine sığınarak af dilenir. Eğer bir kötülük yapıldı ise, “Allah bildiği gibi yapsın” ya da “günahı onun boynuna”, vb. şekillerde yapılan temennalar kötülükleri Allah’a havale etme işlevi görür. Din, doğruyu kötünden ayırt etmek için yol göstericidir. İnsanın hayattaki amacı da yalan ve yalancıyı görebilmek ve aldanmamaktır. Din ise bu konuda yardımcı bir araçtır sadece (Gültekin, 2017: 285).

Yalan söylenildiğinde genellikle bazı akıl yürütmeler kullanılmaktadır. Bu akıl yürütme biçimleri genellikle tanık gösterme şeklinde ortaya çıkmaktadır. Yalan söylenildiği esnada tanık gösterme genellikle “Tanrı şahidim olsun ki” ya da “Allah’tan korkarım” şeklinde ortaya çıkmaktadır. Sorgulamaya açık olmayan dinin tanık gösterilmesi hileli bir akıl yürütme olarak karşımıza çıkmakta ve inandırıcılığı yüksek bir tanık gösterme durumuna denk düşmektedir (Alpay, 2017: 168).

Yalanlar söylendikten sonra ortaya çıkmaması için yeminler edilmektedir. Bu yemin etme durumu dinlere göre değişmektedir. Örneğin bizde “Kur’an çarpsın ki” ve “yemin ederim ki” şeklinde yeminler edilir. Hristiyanlıkta ise Hz. İsa şahit gösterilmektedir. Ya da bir günah işlendiğinde Hz. Meryem’den af dilenir. Resmi olmayan bu şahitlere çoğu zaman inanılır. Dinsel açıdan bakıldığında ise, gösterilen bu şahitlere, yalanın doğru olup olmadığı sorgulanamayacağı için inanılır ve genellikle yalanlara dini hassasiyetlerle şahitlik edilir.

Gerçeğin çarpıtılması, kısacası yalan söyleme durumu politik bir strateji olarak dinlerde de kullanılmıştır. Tek tanrılı dinlerde yalanın günah olduğu bilinmektedir. Ancak Candansayar (2017: 45)’a göre İslam dininde yalan konusu “takiye adıyla” strateji olarak onaylanmıştır ve bu çok mühim bir konudur. Takiye kavramının tanımına baktığımızda şunu görmekteyiz: “Mezhep belirtmeme ve gizleme” olarak karşımıza çıkmaktadır (<http://www.nedirnedemek.com>, 09.12.2018).

Tek tanrılı dinlerde hakikat, ı ışık ve aydınlanma anlamları taşımaktadır. Tek tanrılı dinlerde yalanın yasaklanmasının sebebi yalan söylemenin, gerçeğin üstünü örtüp bir varlık olan insanı yok etmesi olarak gösterilir. Zayıf insanların silahı olarak da görülen

yalan söyleme durumu, zor durumda kalındığında meşrulaşmaktadır. Örneğin, dinde bir kişinin ölmesini engellemek için yalan söylemek kabul edilebilir bir durum olarak görülür (Tutal, 2017: 70).

İKİNCİ BÖLÜM

YALANIN MEDYATİK TÜREVLERİ, SOSYAL MEDYA VE İNTERNET HABER SİTELERİNDE YALAN

Kandırmak ve aldatmak gibi kelimeler ile eş tutulan yalan söyleme durumu, kasıtlı veya kasıtsız olarak iki şekilde gerçekleşmektedir. Arendt (2018: 14)'e göre kasıtlı yalan, “olumsal olgularla” ilgilidir. Kasıtlı yalan, doğruluk barındırması gerekmeyen yalan türüdür. Kasıtsız yalan, ise yanlış ve hatalı bilginin istenmeden aktarılmasıdır.

Gerçekliğin rahatsız eden tarafları vardır. Bazen istenilmeyen durumlarla karşılaşılmasına neden olmaktadır. Ancak yalan, gerçeklikten daha akla uygundur. Beklenti içindeki bireylerin neler duymak isteyeceği önceden bilinebileceği için, duyulmak istenen durumlar dile getirilmektedir (Arendt, 2018: 15). Söz konusu egemen medya olduğunda bunu çok iyi başarmaktadır.

Medya, kasıtlı olarak gerçekleri saklar ya da gerçekleri farklı biçimlerde aktararak bireylere yalan söyler. Ekmel Geçer (2018: 11)'e göre yoğun haber ve bilgi akışının muhatabı olan bireylere kurgulanmış içerikler sunulmaktadır. Bireylerin doğru veya kurgulanmış bilgileri ayırt edebilmesi için bilgi birikimi ve deneyim şarttır.

Marx'ın da dediği gibi, üretim araçlarını ellerinde bulunduranlar zihinsel üretim alanlarını da kontrol etmektedirler. Kapitalist ülkelerdeki medya kurumları, üretim araçlarını elinde bulunduran sınıfın istekleri doğrultusunda hareket etmektedir. Bu tarz ülkelerde gerçek bilgilerin artık bir kavram haline dönüştüğünü ve yalanların doğru bilgi haline getirildiğini görmekteyiz (Çoban, 2010: 200-204).

Bilgi ve deneyimin dışında bireylere yol gösterecek bir alternatif medyanın gereksinimleri karşılayabileceği düşünülmelidir. Mevcut durumların dışında daha iyi yaşamların var olduğunu hasıraltı eden kültür endüstrisi ürünleri, bireyleri manipüle ederek, en mükemmel yaşamın “şu anda” var olduğunu anlatmaktadır. Bireylere sunulan gerçekliğin dışında, başka gerçekliğin var olduğunun farkına varmamız gerekmektedir. Bu da ancak medya içinden çıkacak bir eleştirel bilince bağlıdır, yani alternatif medyaya (Köse, 2007: 69). Liberal yaklaşıma göre medyanın temel işlevi

toplumsal, ekonomik ve siyasal alanlarda gözcülük yapmaktır. Ancak bir denge sisteminin kurulabilmesi için etkin bir izleyici kitlesi şarttır (Köse, 2007: 49).

Kitleleri etkileyerek kamuoyu oluşturma durumu, çağlar boyunca devam eden bir uygulamadır (Geçer, 2018: 159). Kitle iletişim araçları ile yürütülen propaganda uygulamaları, günümüzde sosyal medya üzerinden manipülasyonlar ile gerçekleştirilmektedir. Sosyal medya, sunduğu olanaklar sayesinde manipülasyona sebep olmasının yanında birçok etik sorunu da beraberinde getirmektedir. Sosyal medya alanında hem sıradan yurttaşlar hem de gazeteciler olduğu için birçok etik sorun ortaya çıkmaktadır. Yurttaş gazeteciliği, bloglar, sosyal medya paylaşımları, diğer taraftan gazetecilerin haberleri ve en son olarak da gazetecilerin sosyal medyayı kaynak olarak kullanmaları etik sorunları ortaya çıkarmaktadır (Bayraktutan ve Binark, 2013: 52). Bu etik sorunlar aynı zamanda yalanın medyatik türevlerini de gün yüzüne çıkarmaktadır.

2.1. YALAN VE PATOLOJİSİ YA DA YALAN SÖYLEMEK BİR HASTALIK MIDIR?

Mitomani hastalığı olarak adlandırılan yalancılık durumu, araştırmanın ilk bölümünde gözde yalanların bir türü olarak incelenmiştir. Bu bölümde ise yalan, bir hastalık türü kabul edilip belirtileri ve gerçek dışı hikâyelerin psikolojik durumları gözlemlenmiştir. Ayrıca patolojik yalancılık, daha çok yalan ve yalanın patolojisi bağlamında ele alınmıştır.

Kişilik bozukluğu olarak görülen patolojik yalancılıkta, yalancının söylediği yalanlar, zamanla kendisini esir alarak zihinsel olarak körleşmesine neden olmaktadır. Kişisel çıkarların belirleyici olduğu bu yalan türünde, yalancı, kendi yalanlarına gerçekmiş gibi inanmasından dolayı yalanlarını sürekli olarak inkâr etmektedir (Candansayar, 2017: 48).

Sürekli dile getirilen bu yalan türü zamanla gerçeğin yerini almaktadır. Bu yalan türü, Freud tarafından “düşlemsel yalan” olarak da adlandırılmıştır. Ona göre patolojik yalan, çocukluk döneminde görülen ve katlanılması zor olan gerçeklerin yadsınması olarak dile gelir. Bu nedenle, yalanın bu türü düşlemsel yalan olarak adlandırmaktadır (Arslan ve Evlice, 1995: 57-60).

Yaşamını söylediği yalanlar ve hayal gücüyle var eden kronik yalancıların ifa ettiği bu yalan türü, 1891 yılında psikiyatr Anton Delbrück tarafından “Psödolojik Fantezi” olarak isimlendirilmiştir. “Mitomani” kavramının karşılığı olarak kullanılan, “Psödolojik Fantezi” terimi, yalan söyleme hastalığına tutulan kişiler olarak tanımlanmaya başlanmıştır. Bu kronik yalancılık biçiminde yalancının yalan söyleme amacı yoktur. Daha ziyade, hile ve rol amaçlı yalan söylemektedir. Kronik yalancılar kendi gerçeklerini yaratırlar ve kendilerini ileriye taşımak için her şeyi yaparlar. Bir hastalık olarak görülen bu yalan türünde yalan söyleme hastalığına kapılan kişilerde sağlıklı insanlara göre gri zihin maddesi denilen şeyin az olduğu bilinmektedir. Sağlıklı insanlarda fazla bulunan, vicdanı yöneten ve onların ahlaki oluşumlarına yarar sağlayan bir gri madde bulunmaktadır. Yalancılarda ise bu maddenin az olması nedeni ile yalandan geri kalacak bir vicdan muhasebesi de bulunmamaktadır (Mayer, 2008: 117-122).

Ford (1997: 119)’a göre ahlaki değerlere fazlasıyla bağlı olan insanlar yalanın türü ne olursa olsun yalanı, patolojik olarak adlandırılırlar. Ona göre patolojik yalanların birçok türü vardır. Düşünmeden ve içten gelen bir hisle söylenen patolojik yalanların yanı sıra, kişiye faydası dokunmayacağını bildiği halde kendisini kandırmasına neden olan ve kişinin kendisine kötü sonuçlar doğuracağını bildiği halde söylenen yalanlar patolojik yalanlar olarak sınıflandırılmaktadır.

Patolojik yalancılık, sık görülen ve tekrarlanan bir yalan söyleme durumu, psikolojik güdüler sonucu ortaya çıkan bir hastalık olarak görülmektedir. Amaçsız olarak söylenen patolojik yalanlar, kişinin kendisine zarar verici olabilmektedir. (www.libidodergisi.com, 13.03.2018.).

Yalan söylemekten vazgeçemeyen ve hayatını hayal gücüyle var eden patolojik yalancılar, içgüdüsel ve soğukkanlı bir şekilde yalan söylemektedirler. Bu yalancılar güçlü konuma geçmek için kimliklerini de gizleyebilmektedirler (Mayer, 2008: 116).

Sürekli olarak her şey hakkında yalan söyleme isteği olarak bilinen patolojik yalancılığın belirtileri olarak; gerçek olmayacağını bildiğimiz şekillerde yalan hikâyeler uydurma, buluşmalara gelmeme, söyledikleri yalanlarla ilgili olarak sürekli savunmaya geçme ve asabi kişiler olduklarına yönelik belirtiler taşımaktadırlar (www.bilgiustam.com, 22.04.2018).

Tartışmalı bir konu olarak görülen patolojik yalancılığın en önemli özelliği amaçsız olmasıdır. Alman Doktor Anton Delbruck tarafından ilk kez tanımlanan bu yalan söyleme hastalığına kapılan kişilere fantastik inanç teşhisi konulduğu ve direkt olarak yalancı denilmediği de bilinmektedir (www.aktuelpsikoloji.com, 26.04.2018.)

Mitanomi, Psödolojik Fantezi, fantastik inanç ve benzeri isimlerle adlandırılan patolojik yalancılık, dürtü kontrol bozukluğu olarak da adlandırılmaktadır. Kişi yalan söyleme dürtüsünün önüne geçemediği için, yalan söylemeden kendisini tutamamaktadır. Basit durumlarda bile yalan söylemektedir. Kişi kurguladığı fantastik gerçeklerle gerçekte olmadığı kişiye dönüşmektedir (<http://barisgurkas.com>, 17.07.2018).

Genel olarak yalanın her alanda görülebilmesinde olduğu gibi, bu yalan türü de din, siyaset, bilim ve benzeri alanlarda görülebilmektedir. Bu kişiler medyanın da katkısıyla gerçekleşmesi imkân dâhilinde olmayan durumlara inandırarak diğer bireyleri yıkımlara uğratabilmektedir. Her ne kadar amaçsız olsa da sonuçları olumsuz durumlar doğurmaktadır (Arslan ve Evlice, 1995: 71).

2.2. YALAN VE MEDYATİK TÜREVLERİ

Haberi çerçeveleme, haberin akış doğrultusu ve haberi üreten güçler medyada ortaya çıkan bilgi veya dezenformasyon (haberi çarpıtma), misenformasyon (haber gizleme), doctoring (klonloma uygulaması) vb. yalanın medyada yer alan türevlerine neden olmaktadır. Alternatif medya seçenekleri olduğu söylene de günümüzde enformasyon akışının tek yönlü olması medya alanında yer alan yalan türlerini ortaya çıkarmaktadır.

Yalanın medyatik türevleri doğrudan etikle ilgilidir ve medya etiği açısından yalanın medyatik türevleri kesinlikle hoş görülmeven konulardır. Diğer taraftan propagandanın temel araçları olarak görülen bu türevlerin genel özellikleri manipülasyondur. Yalanın medyatik türevleri Çınarlı'ya göre dezenformasyon, spin denetçileri ve diğer manipülasyon teknikleri daha çok savaş ya da barış zamanlarında kamu yararının karşısında yer alarak siyasi güce hizmet etmektedirler (<http://iletisimdergisi.gsu.edu.tr>, 03.03.2018).

Medyanın kendi gücünü fark etmesiyle birlikte medya alanında ortak iyi ve gerçeklik gibi etik değerlerden uzaklaşılınca; medya, otorite ve ideoloji üçlemesiyle kurulan güçlü bağlar medya alanında yalanın medyatik türevlerini de ortaya çıkarmıştır (Öcal vd., 2016: 55).

Görüntü veya ses manipülasyonunda amaç paylaşılan içeriklerle izleyicileri ikna etmek ve aldatmaktır. Uluk (2018: 45)’a göre gerçek olmayan bir durumu gerçek gibi göstererek “iyi bir hikâye anlatmak” çok kolay bir uygulamadır. Örneğin konser salonundaki katılımcıları kalabalık göstermek, olmamış bir konuşmayı olmuş gibi kurgulamak veya gökyüzü videolarına tanımlanmayan cisimleri monte etmek gibi birçok manipülasyon örneği bulunmaktadır.

Holiday (2012:304), “İnan Bana Yalan Söylüyorum” adlı kitabında blog yazarlarının masa başında otururken çarpıtmak, abartmak ve yanlış yönlendirmek için neler yaptıkları ile alakalı örnekler vermektedir. Ona göre blog yazarları bilgisayarları başında oturarak yanlış bilgileri ve çarpıtılmış haberleri aktarmaktadırlar. Holiday (2012: 79), üretme baskısı altında çalışan blog yazarlarının, kaynaklarla konuşmadıklarını, araştırma ve doğrulama yapacak zaman bile bırakmadan ve araştırma riskini göze almadan masa başında haberlerini oluşturduklarından bahseder. Özellikle blog yazarları, buna gazeteciler de dâhil olmak üzere birçok insan için eskiden Wikipedia, belge niteliği taşımaktaydı. Holiday (2012: 81), Wikipedia da ünlü bir yıldızla ilgili yaptıkları bilgi değişikliğinden sonra bir magazin gazetesinin altı sayfalık yaptığı haberden bahsetmektedir.

Eskinin Wikipedia görevini günümüzde paylaşım siteleri almıştır. Artık her internet kullanıcısı yalan haberin kaynağını oluşturmaktadır. Bu nedenle eleştirel medya okuryazarlığı aracılığıyla farkındalık yaratılarak bireylere “uyanık gözlem” bilinci kazandırılmalıdır.

Gezi Parkı Olayları, 15 Temmuz Darbe Girişimi, Afrin Harekâtı vb. birçok olayın gerçekliğinden saptırılarak, Twitter, Facebook ve muhtelif haber siteleri üzerinden yayılması sağlanmıştır. Burada yalan ve medyatik türevleri haber siteleri veya sosyal medya kanalları Facebook ve Twitter örnekleri üzerinden incelenecektir.

2.2.1. Dezenformasyon (Haber Çarpıtma)

Haberde çarpıtma ve yanlış bilgilendirme olarak bilinen “dezenformasyon” kavramı köken olarak Rusçada “dezinformatsia” sözcüğüne dayanmaktadır. Soğuk savaş yıllarında kullanılmaya başlanan dezenformasyon kavramı Rusçaya 1949 yılında girmiştir. İnsanları yanlış bilgilendirerek hata yapmalarına neden olan dezenformasyon kavramı Büyük Sovyet Ansiklopedisi’ne göre “kamuoyunu yanıltmak amacıyla yanlış haberlerin gazete, radyo ve benzeri araçlarla yayılması” olarak tanımlanmıştır (Grandin’den akt. Aşkın,2015: 18). Bu medya biçimleri günümüzde çeşitlenerek farklılaşmıştır. Kamuoyunu kışkırtmak amacıyla haberlerin çarpıtılması olarak da tanımlanan dezenformasyon kavramında amaç insanları hata yapmaya teşvik etmektir.

Kökeni Rusya ya da Fransa’ya dayanan dezenformasyon terimi gerçek bir bilgi veya gerçek dışı bir bilginin kasıtlı olarak insanların algısını değiştirecek şekilde kullanılmasıdır (<https://docplayer.biz.tr>, 30.04:2018).

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük’e göre dezenformasyon, “kişiyi veya kurumu herhangi bir konuda bilinçli olarak gerçeği saptırarak yanlış bilgilendirmedi” (www.tdk.gov.tr, 13.03.2018). Dezenformasyon kavramının Fransızca karşılığı ise, bilgi çarpıtma olarak kullanılmaktadır (<http://www.tdk.gov.tr>, 21.10.2018). “Gerçek dışı bilgi verme” olarak adlandırılan dezenformasyon kavramı sansüre uğrayan her bilgi için kullanılmaktadır (Semelin’den akt. Öcal vd., 2016: 54).

Dezenformasyon, eksik, yanlış ya da inandırıcı olmaktan uzak bilgilerin, belli bir kitleyi gerçekler hakkında yanıltmak amacıyla yayılması anlamına gelmektedir (İnceoğlu ve Akıner’den akt. Algül ve Sütçü, 2015: 23). Bu, inandırıcı olamayan bilgilerin inandırılarak sunulmasıdır.

“Yanlış bilgilendirme” anlamına gelen dezenformasyon, Ojegov’a göre insanları hataya teşvik etmektedir. Radyo, gazete ve benzeri araçlarla yayılan kamuoyunu yanıltma amacı taşıyan haberlere ya da kamuoyunu hata yapmaya teşvik eden kışkırtıcı bir haberin gerçekmiş gibi sunulmasına dezenformasyon denilmiştir (Aşkın, 2015: 18). Dezenformasyon da, medya aracılığıyla yayılarak kamuoyunun gerçeğe ulaşmasını engelleyerek kamuoyuna örtülü bir gerçeklik sunar. Sovyet Rusya’nın ideolojik ve siyasi savunma ihtiyacından doğan dezenformasyon kavramı kapitalist ülkelerin karalama kampanyalarını engellemek için ortaya çıkarılmıştır. Bir politika olarak

görülen dezenformasyon, uluslararası alanda emperyalist ülkelerin çıkarlarını engellemek için toplumu yanlış yönlendirmektedir (Aşkın, 2015: 19). Politika sözü konusu olduğunda ise, bu yalan türü, politik beyaz yalanlar olarak adlandırılmaktadır. Aşkın, dezenformasyon kavramını tarihsel olarak incelerken bu kavramın ideolojik ve savunma ihtiyacından doğduğunu açıklamaktadır. Aşkın (2015:15)’a göre dezenformasyon kavramı Ekim Devrimi’nden sonra Sovyet Rusya’nın savunma ihtiyacından doğmuştur. Toplumlara manipüle etmede politika olarak kullanılan dezenformasyon olgusu, emperyalist güçlerin çıkarlarına engel olabilecek rejimleri değiştirmede ve kendilerine karşı muhalefet edebilecek güçleri etkisiz hale getirmek için kullandıkları bir politika olarak görülmektedir.

Medya, tıpkı “camera obscura”daki gibi bilinçleri gerçekliğin alanından kopartarak, gerçekliği tepetaklak ederek, simgesel düzlemde kendi gerçekliğini inşa eder. Doğru kılığında yalan söyleyen kişiler, bilinçleri kontrol altında tutarak bireyleri yönlendirmektedir. “Meseleleri çarpıtmak, bilinçleri işgal etmek ve vicdanları pasifize etmek” (Çoban, 2018: 13) işini kendine seçen medya kasıtlı olarak yalan söylemektedir. Medyanın kasıtlı yalan söyleme durumu dezenformasyon olarak adlandırılmaktadır. Kurgulanan gerçeklik, medya aracılığıyla topluma sunulur. Bu sahte gerçeklik iktidarın ideolojik aygıtları tarafından verilmektedir (Çoban, 2018: 13-15).

Carlin’e göre dezenformasyon, “yalana uydurulan bir kılıftır.” İnsanların bilinçaltını ve algısını kasıtlı olarak etkilemek olan dezenformasyon kavramı, çağın kitle imha silahı olarak adlandırılmaktadır. Dezenformasyonun en iyi yayıldığı alanlar ise sanal ortamlardır. Özellikle de sosyal medya alanı, en yoğun dezenformasyon olgusunun yaşandığı yer olarak karşımıza çıkmaktadır (Carlin’den akt. Turan, 2014: 109).

Sosyal medya, günümüzde bilgi ve haber yayma aracı olarak görülmektedir. Büyük ölçekte kullanıcıya sahip olan sosyal medya kanalları kişisel yoruma açık olması sebebiyle dezenformasyon olgusunu da ortaya çıkarmaktadır. Sosyal medya kullanıcıları sosyal ortamlarda gerçek hayatta yapamadıkları birçok şeyi yapma olanağına sahip olabilmektedir. Kimlik gizleme ya da söyleyemediği bir durumu açıklama ve görüşleri yalanlama özgürlüğüne sahip olan bireyler, birçok şekilde dezenformasyona neden olmaktadır (Algül ve Sütçü, 2015: 23)

Toplumsal faaliyetlerde kullanılan sosyal medya kanalları, kitleleri harekete geçirmede en hızlı araç olarak karşımıza çıkmaktadır. 2011 yılında ruhsatsız satış yapan 26 yaşındaki Muhammed Buazizi, polisle tartıştıktan sonra kendisini yakması sonrasında sosyal medyada olayın yayılması ile halk hareketlenmişti. “Arap Baharı” olarak yayılan bu olayda sosyal medya üzerinden örgütlenmeler etkili olmuştu (Halıcı, 2016: 2). Arap baharı ilk olarak 17 Aralık 2010 tarihinde Tunus’ta başlamıştır. Muhammed Bouazizi’nin kendisini yakması sonucu halk yolsuzluklar ve adaletsizliklerden bezdiği için isyan ederek ülkedeki hükümetin devrilmesini sağlayarak zafer ilan etmiştir. Kısa süre içerisinde tüm Kuzey Afrika ve Ortadoğu’ya yayılan isyan silsilesi Tunus, Mısır ve Libya hükümetlerini de devirmiştir (Çıldan vd., 2012:7).

Arap Baharı’nda olduğu gibi ülkemizde yaşanan Gezi Olayları’nın yayılmasında da yine sosyal medya paylaşımları etkili olmuştur. Taksim Meydanı’nda eylemde bulunan insanların görüntülerinin yayınlanması ve sosyal medyada yayılan eylem çağrılarıyla birlikte tüm yurttaki Gezi Parkı eylemleri yapılmaya başlanmıştır (Halıcı, 2016: 4). Son olarak 15 Temmuz Darbe Girişimi’nde devlet görevlilerinin sosyal medya hesaplarından yaptıkları sokağa çıkma çağrıları ve atılan tweetler sonucunda sosyal medya, darbeye direnişin aracı olarak tarihe geçmiştir. Kısacası sosyal medya politik eylemlerde örgütlenme ve iletişim açısından bir platform olarak kullanılmıştır.

Dezenformasyonda amaç yalan söylemektir; ama dezenformasyonun en önemli amacı, halkı manipüle etmektir. Quintero’ya göre bir propaganda tekniği olarak kullanılan dezenformasyon en çok çatışma dönemlerinde kullanılmaktadır. Bu nedenle halkın bir olayla ilgili tepkisini değiştirmek amacıyla düzmece haberler yapılarak gerçekmiş gibi sunulmaktadır. Etkili bir manipülasyon aracı olan medya dezenformasyonu yoluyla, özellikle bir çatışma olduğunda medya çalışanları çatışma yerine hızlı bir şekilde ulaşarak kitleye ne bilmesi isteniyorsa onları söylemektedir. Yanlış bilgiler verilerek insanların algısı tam tersi yöne çekilmektedir. Bu nedenle içinde bulunulan gerçeklik yanlış olarak biçimlenmektedir (akt. Aşkın, 2015: 21-25).

20 Ocak 2018 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından Zeytin Dalı Harekâtı başlatılmıştır. Bu harekât ile ilgili olarak özellikle de Twitter üzerinden birçok fotoğraf yayınlanmış ve Türk Silahlı Kuvvetleri’nin bölgedeki sivil halka zarar verdiği iddiasıyla dezenformasyon içerikli birçok haber paylaşılmıştır.

Görsel 1. Cihan  zg r adlı Twitter kullanıcısının “Türk Silahlı Kuvvetlerinin bölgedeki sivil halka zarar verdiği” yönündeki yalan haberi.
(<http://www.bik.gov.tr>, 24.03.2018)

Twitter hesabından paylaşılan bu fotoğrafin 2017 yılında Kuveyt’te çıkan bir yangına ait olduğu kanıtlanarak, 2018 yılında gerçekleştirilen Afrin Harekâtı ile ilgisinin olmadığı ve haberin Twitter kullanıcısı tarafından kasıtlı olarak yapıldığı ortaya çıkarılmıştır.

6 Aralık 2017

Twitter’da “Türkiye’nin Afrin’de sivil halkı bombaladığı” iddiasıyla paylaşılan, yanan bir bina fotoğrafinin, Kuveyt’in Salmiya bölgesinde 6 Aralık 2017’de çıkan bir yangına ait olduğu ortaya  ıktı.

Görsel 2. Sivil halkın bombalandığının yalan olduğunu gösteren 2017 yılına ait fotoğraf.
(<http://www.bik.gov.tr>, 24.03.2018)

Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, yayınladığı düzeltme ile Görsel 2’de yer alan dezenformasyon içerikli sosyal medya paylaşımlarını yalanlamıştır. Bir Twitter kullanıcısı yanan bir binanın fotoğrafini paylaşarak “Türkiye’nin Afrin’de sivil

halkı bombaladığı” iddiasında bulunmuştur. Ancak Görsel 2’deki fotoğraf ile bu haberin 2017 yılında çıkan bir yangına ait olduğu gerçeği ortaya çıkartılmıştır.

Bu bireysel çarpıtmaların yanı sıra, medya da haberlerin çarpıtılmasının sebebi medya kurumlarının ayakta kalma çabalarından kaynaklanmaktadır. Gücünü kitle iletişim teknolojilerinden alan medya ve bu sektörde çalışan kişiler iktidara bağlıdır. Bu nedenle medya sahipleri kendilerine yakın politik görüşlü içerikleri haber yapmaktadır (İşlek, 2018: 37). Haberde çarpıtmanın amacı maddi veya manevi çıkar elde etmektir. Bu güdü nedeni ile aldatmak ve yanıltmak isteği ile doğrular çarpıtılmaktadır (Alpay, 2017: 106).

Petterson (2005:15)’a göre dezenformasyon uzmanı olarak adlandırılan kişiler, hükümet tarafından takip edilmesi gerekli görülen organizasyonlara sızması için gönderilmektedirler. Dezenformasyon uzmanlarının, bir nevi ajan olarak kullanıldıklarını görmekteyiz. Dezenformasyon uzmanlarının amacı insanlar arasında korku ve paniğe yol açmaktır. Örneğin, dünyaya yaklaşan bir meteorun dünyayı teğet geçmeyeceği ve gittikçe dünyaya yaklaştığını anlatan haberler çoğu zaman karşımıza çıkmaktadır. Bu tür haberlere yer verenlerin dezenformasyon uzmanları olduklarını anlamalıyız.

Sözlü veya yazılı yürütülen dezenformasyon olgusunun uygulama aşaması bazen yıllarca sürerken bazen de sosyal medya tarafından hızlıca yürütülmektedir. Örneğin, Suriyelilerin okullarda Hatay şehrini kendi sınırları içindeymiş gibi gösteren haritalar kullandığı iddiası bilinçaltı dezenformasyonuna örnektir (Turan, 2014: 111). Dezenformasyon denilince tarihten birçok örnek karşımıza çıkmaktadır. Körfez Savaşı, Vietnam Savaşı, 11 Eylül saldırıları ve Irak’ın işgali gibi birçok tarihi olayda birçok dezenformasyon örneği karşımıza çıkmaktadır.

Aşkın (2015:70)’a göre Körfez Savaşı, aynı zamanda enformasyon savaşı idi. Ona göre Körfez Savaşı, yoğun dezenformasyon kampanyası ile kamuoyu oluşturulması ve haberlerin CNN tarafından medyada nasıl verildiği ile dikkatleri çekmiştir. CNN kanalı, o dönemlerde haber içeriklerinde hayatını kaybedenler ile ilgili görüntülere yer vermeyerek savaş karşıtı kamuoyu oluşmasını engellemiştir.

Enformasyonun küreselleşmesine paralel olarak dezenformasyonun da küreselleştiğini söyleyen Garcia, doğru bilgilenme hakkının dünya çapında ihlal

edildiğini belirtmektedir. Toplumsal gerçekliğin haberler ile yeniden inşa edilmesi ve dezenformasyon olgusunun da küreselleşmesi gerçeğin araştırılmasını hatırlatmaktadır. Dezenformasyonun haber ile ete kemiğe bürünmüş olması ve bunun da gerçeklik olarak sunulması gerçeğin nasıl ihlal edildiğini bize göstermektedir (Aşkın, 2015: 44-59).

Haberi çerçeveleme durumu gerçeğin çarpıcı hale getirilmesi ve diğer taraftan da yayın organının bağlı olduğu düşünce sistemine göre haberin süzgeçten geçirilmesi veya müdahaleler sonucunda çerçevelenmesi, sunulan haberin çerçevelenmeden önceki haliyle hiçbir zaman aynı olamayacağı, gerçeğin nasıl inşa edildiğini bize göstermektedir (Aşkın, 2015: 61).

Haber çarpıtma örnekleri daha çok önceden verilen bir haberin yeri ve zamanı değiştirilerek verilmesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Sporkolik adlı Twitter kullanıcısının 2 Haziran 2018 tarihinde attığı tweetin içeriğine göre Konya’da oruç tutmayan kişiyi döven birinin oruç tutmadığını öğrenen halk tarafından dövüldüğü iddia edilmektedir.

Görsel 3. “Konya’da oruç tutmayan adamın dövüldüğünü” iddia eden yalan haber. (<https://twitter.com>, 06.06.2018)

Konya’da oruç tutmayan adamın dövüldüğü, döven adamın da oruç tutmadığı öğrenilince halk tarafından dövüldüğü iddiasıyla servis edilen fotoğrafın gerçeği yansıtmadığı, söz konusu fotoğrafın 9 Mart 2018 tarihinde İzmir’de lise öğrencileri arasında çıkan bir kavgaya ait olduğu, Sabah.com sitesinin 9 Mart 2018 tarihli haberinden (Görsel 4’de) anlaşılmaktadır.

Görsel 4. “Konya’da oruç tutmayan adamın dövüldüğü” iddiasıyla servis edilen fotoğrafın gerçeği (<https://www.sabah.com.tr>, 06.06.2018).

2014 yılında anılan 11 Eylül saldırıları devriyesinde “kimyasal gaz salınımı” alarmı verilmiştir. Sonrasında işin içine Twitter kullanıcılarının girmesiyle “kimyasal gaz salınımı” alarmı paniğe yol açmış ve gerçekliği ispatlanmadan bu yanlış alarm kısa sürede yayılmıştır. “Kimyasal gaz salınımı” alarmı ve sonrasında sosyal medyada paylaşılan haberler bize dezenformasyon örneği sunmaktadır (Ünver, 2018:6). Ünver’e göre bu hikâye “kritik yanlış haber ve bilgilerin dijital mecrada nasıl hızlı yayıldığını ve ne kadar gerçek etki yarattığını göstermektedir” (2018:7). Diğer taraftan, bu olay devletlerin veya devlet dışı aktörlerin istikrarsızlık ortamı yaratmak adına dijital medyayı nasıl kullandıklarını bize göstermektedir. Verilen bu yanlış alarmın Twitter kullanıcıları tarafından kasıtlı olarak paniğe yol açması şöyle dursun, yakın geçmişte yaşanan Gezi Eylemleri veya 2010-2011 yıllarında yayılan Arap Baharı gibi pek çok olayda sosyal medya platformları devletlere karşı muhalefet aracı haline dönüşmüştür. Bu nedenle Ünver (2018:8)’e göre bu tür olaylar devletlerin sosyal medyayı savaş alanı, dijital alanda yayılan bilgileri de savaş unsuru olarak görmelerine neden olmuştur.

Kasıtlı yanlış bilgilerin yanı sıra, bir de kasıtsız olarak yanlış aktarılan yanlış bilgiler mevcuttur. Haberi gizleme olarak da adlandırılan misenformasyon olgusu, tıpkı dezenformasyon kavramı gibi sosyal medya üzerinden yayılan gerçek dışı bir bilgi biçimi karşımıza çıkmaktadır.

2.2.2. Misenformasyon (Haber Gizleme)

Yanlış veya yanıltıcı bilgiler olarak tanımlanan misenformasyon konusuyla ilgili çalışma pek yapılmamıştır. Bu çalışmada ise misenformasyon, yalanın medyatik bir türevi olarak incelenmiştir.

Günümüzde bilgi değerli bir emtia olarak görülmektedir. Bilgiye sahip organizasyonların bu bilgileri kendi çıkarları doğrultusunda kullanarak gücü ellerinde tutmaları ise bir vakıdır. Yalanın medyatik türevleri arasında yer alan misenformasyon kavramı da bilgiye sahip güçlerin bu bilgileri eksik olarak vermesi olarak tanımlanmaktadır. Kısacası misenformasyon; yanlış, hatalı veya yanlış yönlendirici bilgi olarak adlandırılmaktadır ve kasten yapılma amacı yoktur. Dezenformasyonda ise hatalı ve yanlış bilgiler kasıtlı olarak kullanılmaktadır (Bilgiç, 2012: 56).

Önemli bir propaganda aracı olan medya, bilgileri sunarken egemen kültür ve ideolojiyi de sunar. Egemen ideolojinin önemli gördüğü bilgileri sunan medya “gerçekliğin çölü” olarak da adlandırılmaktadır (Çoban, 2018: 13-16).

Misenformasyon kasıt olmaksızın yanlış bilgilendirme olarak tanımlanırken, dezenformasyon “yanlış, hatalı veya yanlış yönlendirici bilginin, yanlış yönlendirmek, aldatmak veya kafa karıştırmak gayretiyle isteyerek, kasten veya amaçlı dağıtım ve yayımıdır” (Fetzer’den akt. Bilgiç, 2012: 57). Kısacası misenformasyon, bilginin gerçeği yansıtmayacak şekilde yanlış sunulması anlamına gelmektedir. İster kasıtlı ister kasıtsız olsun medyanın yaptığı yanlış bilgilendirmeler ve çarpıtılmış gerçekler bireylerin yanlış eylemlere yönelmelerine neden olmaktadır. Haber siteleri veya sosyal medya olsun bilginin yayıldığı bu kanallar kasıtlı veya kasıtsız olarak hatalı bilgiler dağıtmaktadır.

Cristopher Fox’a göre misenformasyon bir bilgi türüdür. Ona göre bilginin doğru veya yanlış olmasında bir sakınca bulunmamaktadır. Bu nedenle misenformasyon yanlış da olsa bilgidir. Bilginin eksik, yanlış ya da yanlış olarak sunulması olarak

tanımladığımız misenformasyon genellikle bilginin bir türü olarak da görülmektedir. Bilgiyi saklama, çarpıtma, tahrif etme durumları da misenformasyon kavramını içermektedir (Toprak, 2015: 37).

Günümüzde sosyal medya ağlarının çeşitlenmesi ve internet erişim hızının artması sonucu yanlış bilginin yayılması da kolaylaşmıştır. Misenformasyon, “medya aracılığıyla gerçek bilginin eksik veya yanlış şekilde sunulması olarak ifade edilmektedir” (Toprak, 2015: 36). Bir bilgi türü olarak kabul edilen misenformasyon, her ne kadar kasıt olmadan bilginin yanlış olarak paylaşılması olsa da etkisi çok fazladır. Çünkü bilgiler ilk paylaşıldıkları halleri ile akılda kalıcı olmaktadır. Paylaşılan bilgilerin yanlış olduğu açıklansa bile ilk halleri ile akılda kalmaktadır.

Söylentiler üzerine kurulan ve kurmacanın en önemli kaynak olduğu misenformasyonun yayılmasında birincil kaynak medyadır. Bu nedenle misenformasyon, yalanın medyatik bir türevi olarak kabul edilmelidir. Örneğin, ABD’nin 11 Eylül saldırılarını bildiği halde hiçbir önlem almadığı konusu önemli bir söylenti olarak bilinmektedir. Yanlış veya yanıltıcı bilgilerin yayılmasında önemli bir araç olan medya ve misenformasyon olgusunun ortaya çıkmasını sağlayan kaynaklar olarak birinci sırada söylentiler gelirken ikincil kaynak olarak ise politikacılar gösterilmektedir (Toprak, 2015: 38).

Misenformasyon, algı yönetimi ve dezenformasyon gibi bir zihin denetimi yöntemidir. Ancak bu zihin denetimi yöntemlerinden misenformasyonda kasıt aranmamaktadır. Kasıt aranmadan haberin yanlış aktarılması, zihin denetim yöntemlerinden birisi olması arasında çelişkili bir durum da söz konusudur.

“Bilginin gerçeği yansıtmayacak şekilde yanlış sunulması” anlamına gelen misenformasyon, kasıtsız da olsa gerçekleri çarpıtmaktadır. Çarpıtılan gerçekler bireylerin yanlış eylemlere yönelmelerine ve farklı düşüncelerine neden olabilmektedir. Gezi eylemleri sırasında birçok yalan haberin yayıldığını bilmekteyiz. Örneğin, CNN muhabirinin, eylemlerle ilgili haberin sunumunu yaparken dönemin Başbakanı Erdoğan’ı “Avrupa’nın yeni Hitler’i” diye tanımladığı iddia edilmiştir. Haber3.com sitesinin haberine göre, oysa söz konusu muhabir sunumunu yaparken gerçekte orada bulunan başka biri bu kelimeyi kullanmıştır. Ancak sosyal medyada haber, CNN

tarafından Başbakan Erdoğan'ın "Avrupa'nın Hitler'i" olarak ilan edilmesi biçiminde paylaşılmıştır (<http://www.kritikanalitik>, 24.07.2018.).

2.2.3. Doctoring/Klonlama Uygulaması

Medyanın geleneksel işlevi olan kamuoyunu aydınlatmak, yalanın medyatik türevi olan klonlama uygulaması ile tamamen ortadan kalkmaktadır. Haber görüntüsünün üstünde oynanması, kadrajda olmayan bir kişinin eklenmesi ya da herhangi bir bölüm ya da karenin belirgin hale getirilmesi doctoring kavramının açıklaması olarak görülmektedir. Özellikle seçim dönemlerinde yaşanan ve seçim alanlarındaki katılımın yüksek olduğunu göstermek adına çekilen fotoğraflar üzerinde oynama yapılması klonlama tekniği olarak adlandırılmaktadır (Aydoğan ve Geray, 312).

Zafer Cömert adlı Twitter kullanıcısının 19 Mayıs 2018 tarihinde paylaştığı habere göre "Muharrem İnce'nin Samsun mitingi mahşer yeri gibiydi" tweeti, Günün Yalanları adlı Twitter kullanıcısına göre yalandır.

Görsel 5. Muharrem İnce'nin Samsun mitingine ait olduğunu iddia eden yalan haber fotoğrafı. (<https://twitter.com/gununyalanlari>, 07.06.2018).

Günün yalanları adlı Twitter kullanıcıya göre Muharrem İnce'nin Samsun mitingine ait olduğu iddiasıyla servis edilen fotoğraf, aslında "Metallica" isimli müzik

grubunun 1991 yılında Moskova’da verdiği konser sırasında çekilmiştir. Bu nedenle Zafer Cömert adlı kullanıcının paylaşımı yalan haberdır.

Görsel 6. Muharrem İnce’nin Samsun mitingine ait olduğu iddiasıyla servis edilen fotoğrafın gerçeği.

(<https://9gag.com>, 07.06.2018).

9gag.com haber sitesinden alınan (Görsel 6.) ve Muharrem İnce’nin Samsun mitingine aitmiş gibi gösterilen fotoğraf sitede “Metallica’nın 1991’deki Moskova konserinde kalabalığın resmi. 1.5 milyon civarında olduğu tahmin ediliyor” şeklinde verilmiştir (<https://9gag.com>, 07.06.2018.).

Kopyala-yapıştır mantığı ile hareket eden internet siteleri Binark ve Bayraktutan’a (2013) göre derleme habercilik yapmaktadırlar. Çoğu haber sitesinin çok az sayıda elemanı bulunmaktadır. Bu nedenle bu tarz haber siteleri özgün haber üretememektedirler. Örneğin yukarıdaki “Muharrem İnce’nin Samsun mitingine ait olduğu” söylenen fotoğraf normal bir sosyal medya kullanıcısı tarafından paylaşılmıştır. Normal şartlarda fotoğrafı herhangi bir internet sitesi paylaşır ise telif hakları sorunu ortaya çıkmaktadır. Bir sitede muhabir tarafından içeriği oluşturulmuş veya satın alınmış haberin başka bir site tarafından kullanılması telif hakları sorununu gündeme getirmektedir (Binark ve Bayraktutan, 2013: 64).

Binark ve Bayraktutan (2013: 67)’a göre yeni medya ortamlarında intihalin en sık görülme biçimi alıntı yapıldığı özgün kaynağın gösterilmemesidir. Özellikle de son dakika haberciliğinde görülen ticari amaçlı haber siteleri haber üretmek yerine rakipler

tarafından üretilen haberleri paketleyip dolaşıma sokmaktadırlar (Benson'dan akt, Binark ve Bayraktutan, 2013: 67).

“Kopyala-yapıştır” mantığı insanları kandırarak yalan söylemektir. Seçim dönemleri veya savaş dönemlerinde yalan haberler oldukça fazlalaşmaktadır. Ancak yalan haber üretmedeki asıl amaç ticari kaygıdır. Örneğin Twitter’da bir kullanıcı tarafından 13 Ocak 2019 tarihinde paylaşılan “kayak yapan bir kadının ayı tarafından kovalandığını gösteren video” 64 bin 614 beğeni almış ve 8 bin 991 kez retweetlenmiştir. Ancak teyit.org sitesinin haberine göre kayak yapan kadını bir ayı kovalamamaktadır. Bu haber yalandır. Bu haber kadrajda olmayan bir kişinin eklenmesi ile bir doctoring uygulaması olarak görülebilir.

Teyit.org sitesinin haberine göre söz konusu videoda snowboard yapan kadını bir ayının kovaladığı iddiası doğru değildir. Video, bir yapım şirketi olan “The Woolshed Company” tarafından viral videoların yayılımına ilişkin bir sosyal deney gerçekleştirmek amacıyla montajlanarak hazırlanmıştır. 2019 yılında dolaşıma giren bu video 2016 yılına aittir (<https://teyit.org>, 22.01.2019).

Görsel 7. Kayak yapan kadının ayı tarafından kovalandığını iddia eden görüntü (<https://teyit.org>, 22.01.2019).

Teyit.org sitesinin haberine göre söz konusu video ilk olarak 10 Nisan 2016 tarihinde Kelly Murphy tarafından YouTube’a yüklenmiştir. Ancak video 7 Ocak 2019

tarihinde Twitter’da tekrar dolaşıma girmiştir ve söz konusu bu video montajlanarak tekrardan hazırlanmıştır.

2.2.4. Araştırmacı Gazetecilik ve “Yalancılara Yalan Söylemek”

Araştırmacı gazetecilik, Bill Kovach ve Tom Rosenstiel tarafından yazılan “Gazeteciliğin Esasları” kitabında “Özgün Araştırmacı Gazetecilik” olarak tanımlanmaktadır. Kovach ve Rosenstiel’e (2007: 123) göre özgün araştırmacı gazetecilik, halk tarafından bilinmeyen eylemleri gazetecinin bizzat ortaya çıkarması ve belgelemesi olarak tanımlanmaktadır.

Araştırmacı gazetecilik, muhabirin araştırma yapacağı olayın en ince ayrıntısına kadar takipçisi olması ve konu hakkında ayrıntılı bilgi edinmesi özelliğiyle diğer gazetecilik türlerinden ayrılmaktadır. Çoğu zaman “derinlemesine gazetecilik” olarak da isimlendirilmektedir (Değirmencioglu, 2014: 48). Kısacası araştırmacı gazeteci gerçeği araştıran ve bulan kişidir.

Araştırmacı gazetecilik veya derinlemesine gazeteciliğin Amerikalı gazeteci Brit Hume’a göre “en önemli yanı, hükümetçe kamuya iletilmesi istenen bilgileri aktarmaktır” (Turhan, 1997: 25). Araştırmacı gazetecilik çoğu zaman bir muhalefet olayı olarak görülmektedir. Ancak durum böyle değildir. Araştırmacı gazeteciler kasıtlı olarak gizlenmiş bir olayla ilgili olarak gizli kalması için yasal önlemler alınmış durumlar dâhil kamunun zarar görmesini engellemek adına gerçeklerin gün ışığına çıkarılmasını sağlamaktadır (Turhan, 1997: 28).

İnternet teknolojisinin gelişmeye başlaması ve bilginin yayılma hızının gelişmesiyle birlikte ortaya çıkan araştırmacı gazetecilik, genel olarak araştırmaya dayanmaktadır. İngilizcede “Investigative Journalism” olarak adlandırılan bu gazetecilik türü dilimize araştırmacı gazetecilik olarak geçmiştir. İngilizcede “investigate” kavramı; “birisi veya bir şeyler hakkındaki gerçekleri her yönüyle bulmak, araştırmak anlamında kullanılmaktadır” (<http://www.mevzuat.dergisi.com>, 23.10.2018.).

Her ne kadar 17. yüzyıl olarak söylene de araştırmacı gazeteciliğin tarihi kesin olarak bilinmemektedir. 1690’lı yıllarda Benjamin Harris, adlı gazetecinin koloni yönetimine yönelttiği eleştiriler araştırmacı gazeteciliğin başlangıcı olarak

gösterilmektedir. Bu nedenle araştırmacı gazeteciliğin tarihi 17. Yüzyıla kadar götürülmektedir (Turhan, 1997:13.14).

1690'lı yıllarda Benjamin Harris'in başlattığı çalışma araştırmacı gazeteciliğin tarihini 17. Yüzyıla kadar götürmektedir. Ancak Kovach ve Rosenstiel ise özgün araştırmacı gazeteciliğin kapsadığı çalışmalara örnek vermişlerdir. Örneğin; 1904'te Lincoln Seffens tarafından yazılan “Şehrin Utançları” yazı dizisiyle yerel yönetimde düzenlemeler yapılması sağlandığını diğer taraftan 1962'de Rachel Corson'un yazdığı “Sessiz Bahar” adlı kitabı ile de böcek ilaçlarının zehirli etkilerinin araştırılması sonucunda ulusal hareketler başlaması araştırmacı gazeteciliğin gücünü göstermektedir (Kovach ve Rosenstiel, 2007:123).

Yalancılara yalan söylemek araştırmacı gazeteciliğin bir kimlik değiştirme durumunda kaldıkları bir uygulama olarak görülebilmektedir. Örneğin 1962'de Rachel Corson'un “Sessiz Bahar” adlı kitabı bu işi yapanlara karşı ulusal bir hareketin başlamasına sebep olmuştur. Ancak 1980'de tekrardan konu gündeme gelince Jerry Thompson adlı muhabir bu haberi yapabilmek için on sekiz ay boyunca kimliğini saklayarak gerçeklerin ortaya çıkmasını sağlamıştır (Kovach ve Rosenstiel, 2007: 123). Başka bir örnek ise, bankaların kredi verme şartlarında ırksal ayrımların yaşandığı dönemlerde, 1989 yılında Bill Dedman'a “Paranın Rengi” adlı yazı dizisi ile Pulitzer Ödülü'nü kazandıran, sonrasında bankaların da kredi verme politikalarında düzenlemeler yapılmasını sağlayan haberidir (Kovach ve Rosenstiel, 2007: 124).

Konum olarak araştırmacı gazetecilik gerçeğin yorumlayıcısı olarak görülmektedir. Sunulan haberlerin metaya dönüşmesi sonucunda profesyonellik ideolojisi de gazeteciler arasında gelişmeye başladığı süreç içerisinde gelişen araştırmacı gazetecilik, çoğu kişiye göre ayrı bir alan olarak görülmemektedir. Bunun sebebi ise haber yazımından önce bütün gazetecilerin araştırma yaptıkları gerçeğidir. Ancak Bildirici'ye göre araştırmacı gazeteci, her türlü güç odaklarına karşı muhalif olabilen bir gazetecilik alanıdır. Diğer bir gerçek ise araştırmacı gazetecilerin, diğer gazetecilik biçimlerinden farklı olarak sorgulama işini çok iyi yürütebildikleri durumu imler. Tarihi iyi bilen, gelişmeleri doğru algılayan, sorgulayan ve değerlendiren, topluma ve meslek ilkelerine saygılı, toplumsal sorumluluk bilinci taşıyan gazeteciler, araştırmacı gazeteci olarak nitelendirilmektedirler. Uğur Mumcu Araştırmacı

Gazetecilik Vakfı Türkiye’de “Araştırmacı gazeteci yetiştirme” programları yürütmektedir. Bu programların amacı ise şöyle vurgulamaktadır: “Dünya ve Türkiye’yi bilen, gelişmeleri doğru algılayan, sorgulayan ve değerlendiren, meslek ilkelerine ve topluma saygılı, toplumsal sorumluluk taşıyan, Uğur Mumcu’nun araştırmacı çizgisinden ayrılmayacak olan gazeteciler yetiştirmektir” (Bildirici, 2003). Araştırmacı gazeteciliğin ilk olarak Watergate skandalı ile ortaya çıktığı bilinmektedir. 1972 yılında yaşanan tele kulak olayının Amerikan 37. Başkanı olan Richard Nixon’ın komplo girişimi olduğunun ortaya çıkartılması ile araştırmacı gazeteciliğin ilk örneği ortaya çıkartılmıştır. Parti merkezine giren beş kişinin amaçlarının hırsızlık değil de dinleme cihazlarının parti merkezine yerleştirilmesi sonucunda halkın baskısı artmış ve Nixon, Amerika tarihinde ilk ve son olarak Başkanlıktan istifa eden ilk Başkan olarak tarihe geçmiştir.

Derinlemesine araştırma yapma durumu nedeni ile araştırmacı gazetecilerin haber kaynakları ile ilişkileri Uzun (2016: 84)’a göre özel olarak incelenmesi gereken bir alandır. Haber yazımı aşamasında araştırma yapılması, en önemli unsur olarak görülmektedir. Gazeteciliğin önemli bir parçası olarak görülen araştırma unsuru en rutin haber yazımında bile uygulanmaktadır. Ancak haber kaynaklarıyla en iyi ilişki kurabilen araştırmacı gazetecilerdir. Araştırmacı gazetecilik, “bir olayın derinlemesine araştırılması, belgelenmesi”, gizli kalan veya gündeme gelmeyen arka plan da olup bitenlerin açığa çıkartılmasıdır (Akçalı’dan akt.,Uzun, 2016:84).

Soruşturmacı gazetecilik olarak da adlandırılan araştırmacı gazetecilik işini yapan muhabirlere “soruşturmacı muhabir” adı verilmektedir. Bireysel olarak çalışan soruşturmacı gazeteciler yayın müdürleri veya başkasının katkısına gerek kalmadan kendi haberleri kendileri bularak araştırma yaparlar. Polis hafiyeliği işini yapan soruşturmacı gazeteciler her haber araştırması sırasında kullanılan soru sorma, mülakat ve araştırma araçlarını birer silah olarak kullanırlar. Araştırmacı gazeteci, bu silahları kullanarak kamuoyunun dikkatini çeken gizli saklı konuları ortaya çıkarmaktadır (Değirmencioğlu, 2014: 45).

1980’li yıllarda gelişmeye başlayan ve Haluk Şahin’in tanımlamasıyla birlikte “soruşturmacı gazetecilik” olarak adlandırılan araştırmacı gazeteciliğin ilk örneğinin Türkiye’de Uğur Mumcu’nun çalışmaları ile pratiğe döküldüğü bilinmektedir.

Araştırmacı gazeteciliğin ilk örneği olan “mobilya dosyası” araştırmasının Uğur Mumcu ve Altan Öymen tarafından ortaya çıkarılması o yıllarda araştırmacı gazetecilik alanına ışık tutmuştur (Öncel, 2013: 92).

“Watergate Skandalı” ile birlikte gelişen araştırmacı gazetecilik alanı, önemli bir habercilik türü olarak görülmektedir (Değirmencioğlu, 2014: 43). Aynı zamanda fikir gazeteciliğinin alt bölümleri arasında görülen araştırmacı gazetecilik, olayların, konuların ve araştırmanın ağırlıkta olduğu bir tür olarak bilinmektedir. Araştırmacı gazetecinin yaptığı iş, olayların iç yüzünü araştırmaktır. Araştırmacı habercilik ise gazetecinin ilgisini çeken konularda derinlemesine ve ayrıntılı şekilde araştırmalar yapmaktır. Araştırmacı gazetecinin ilgisini çeken konular ise haksızlık ve yolsuzlukların bulunup ortaya çıkarılması olarak bilinmektedir. Haluk Şahin’e göre araştırmacı gazeteci, “güç odaklarının bilinip yayınlanmasını istemedikleri bilgileri bulup yayınlama işidir” (Şahin’den akt., Değirmencioğlu, 2014: 44).

Gazeteci kimliğinin gizlenmesinin sebebi ise kimliğin gazeteci olduğunun bilinmesi halinde kendisine bilgi verilmeyeceği gerçeğidir. Her ne sebeple olursa olsun gazetecinin yalan söylememesi ve doğruyu söylemekle yükümlü olduğu bilinmektedir. Ancak bazı durumlarda gazetecilerin yalan söylemesi durumu kabul edilmektedir. Kamu yararının söz konusu olduğu durumlarda araştırmacı gazetecinin kimliğini gizleyerek bilgi toplaması sürecinde yalan söylemesi kabul edilen bir durum olarak görülmektedir. Kimliğin gizlenmesi olayına Uzun, (2016: 85), Alman gazeteci Günter Wallraff’ı örnek vermektedir. Wallraff, gazeteci kimliğini gizleyerek Türk işçisi kılığına girip Almanya’da çalışan Türk işçilerine yönelik ayrımcı davranışları ortaya çıkarmıştır.

Günter Wallraff (1986: 14-17), kimlik değişimi konusunu “*En Alttakiler*” adlı kitabında anlatırken; Almanya’daki yabancı gençlerin ruhsal bunalımda olduğunu bildiği için kafasındaki bir projeyi gerçekleştirmek adına, kimliğini gizleyerek Türk işçisi kılığına girmiştir. Wallraff, toplumun dışladığı azınlık üyelerinden, yani “En Alttakiler”den biri olarak, kısacası kimliğini değiştirerek hor görülen ve insan yerine konulmayan bir kimliğe bürünerek yabancı gençlerin neler hissettiğini anlatmıştır. Alman yurttaşların yabancı işçiye nasıl davrandıkları ve oynadığı Türk işçisi rolü toplumdaki algıyı ifşa etmesini kolaylaştırmıştır. Günter Wallraff, bir toplumun

maskesini indirmek için maske takmanın zorunlu olduğunu ve gerçek kimliğin gizlenmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Günter Wallraff örneğindeki araştırmacı gazetecilik yöntemi meşru olarak görülebilir. Zira Günter Wallraff'ın kimliğini gizlemek zorunda kalması kamu yararı adına yaptığı bir durumdur. Bu nedenle araştırmacı gazetecilik adına yapılan yalancılara yalan söyleme durumu ve Günter Wallraff'ın kimliğini gizlemek zorunda kalması ve sonucunda, Almanya'da işçilere nasıl davranıldığı hakikatini ortaya çıkarması açısından meşru görülebilir.

Petterson (2005:8), araştırmacı gazetecileri “dezenformasyon uzmanları” olarak adlandırmaktadır. Ona göre, bütün araştırmacı gazeteciler bu adlandırma altına girmemektedir. Çünkü bazı araştırmacı gazetecilerin gerçekleri ifşa ettiklerini bazı araştırmacı gazetecilerin ise gerçekleri açıkladıkları için kara listeye alındıklarını açıklamaktadır. Profesyonel yalan haber üreticileri olarak görülen araştırmacı gazetecilerin kendilerini “kontra-terörizm ya da İslam gibi alanlarda gelecekçi unvanlarla” tanımladıkları gerçeği de unutulmamalıdır (Petterson, 2005:9).

Yalancıların yalanlarını akılda tutmaları gerektiği ve yetenekli kişiler olduklarını ilk bölümde aktarmıştık. Araştırmacı gazetecilere baktığımızda bu kişilerin yetenekli, oldukları ve her şeyi araştıran kişiler olmaları nedeniyle herkesin araştırmacı gazeteci olamayacağı bir gerçektir. Araştırmacı gazeteciliğin eleştirisini yapan Brit Hume'e göre gazeteciliğin en önemli yanı, “kamuya hükümetin istediği bilgileri aktarmaktır” (Akt. Turhan, 1997: 19). Örneğin her gün trafik kazasının olduğu bir yol kesimi ile ilgili haber yapılırken gazeteci kaza haberini verip geçebilir ya da o yol kesimiyle ilgili malzeme eksikliğini, uzlaşmalara veya kazaya sebep olan yol kesimiyle ilgili bulguları da haber yapabilir (Akt.,Turhan, 1997: 19-65).

Gazetecilik, incelemeyi gerektirmektedir; kaynağı ve hedefi ne olursa olsun, yazılanları kontrol edip, doğruluk derecesini araştırarak gerekli olan yerlerde yeni bilgiler toplamak adına görüşler toplamalıdır. Bildirici (2018: 24)'ye göre “her belge değerli taş gibidir.” Mücevherler de işlenerek değer kazanır, bu nedenle haberde kullanılacak belgelerin de önem kazanması için araştırılması ve işlendikten sonra haber haline getirilmesi gerekmektedir. Haber kaynağına ulaşımın dijital ortamlarda gerçekleştiği günümüzde, hackerler da gizli bilgilere ulaşp bu bilgileri medyada

yayınlanmaktadır. Ancak araştırmacı gazeteci daha çok elinde olan bilgileri araştırarak ortaya çıkartır. Bilgilere hileli yollardan ulaşmaz.

“Derinlemesine gazetecilik”, “özgün araştırmacı gazetecilik”, “dezenformasyon uzmanları”, “soruşturmacı gazetecilik” ve daha birçok isimle anılan araştırmacı gazetecilerin sahip olması gereken özellikler; haber kaynaklarına güven vermeleri, arşivleri ve belgeleri incelemeyi ön planda tutmaları, olayların birbirleri ile olan ilişkilerini iyi kavramaları gerekmektedir (Değirmencioğlu, 2014:51).

Genel olarak savaşları ve şiddet unsurlarını meşrulaştıran gürültülü haberler iştirilmiş gazeteciliğin bir unsuru olarak görülmektedir (Pilger, 2010: xxvii). Her ne kadar iştirilmiş gazetecilerin büyük etkisi olsa da hiçbir olay yalan kalmamıştır. Tıpkı Wallraff örneğinde olduğu gibi Seumas Milne de 1994 yılında Ulusal Maden İşçileri Sendikası’na yönelik saldırılarda hükümetin ve medyanın gizli rolünü açığa çıkarmıştır. Dönemin televizyon programcıları tarafından 1990 yılında Ulusal Maden İşçileri Sendikası Başkanı Arthur Scargill’e yönelik yolsuzluk kampanyalarına başlamış ve skandal, bir yıl boyunca gündemi meşgul etmiştir. Arthur Scargill’in bağış olarak gönderilen parayla ipotek kaldırdığı ve Sovyetler’den grev desteği için gelen paraları kendi siyasal amacı için kullandığı iddialarında bulunmuştur. Medya kanalları ile yürütülen bu iddiaların hepsinin Seumas Milne’in araştırmaları ile yalan olduğu ortaya çıkarılmıştır (Pilger, 2010: 282).

2.2.5. Halkla İlişkiler ve Spin Denetimi Uygulaması

Dev bir endüstri olarak görülen halkla ilişkiler alanına da tıpkı araştırmacı gazetecilik gibi Birleşik Devletler’in öncülük ettiği bilinmektedir. Halkla ilişkiler alanının amacı, “halkın aklını denetleme” olarak bilinmektedir (Chomsky, 2008: 8). Eski Yunan’da ve Roma’da gerçeğin tek başına yeterli olmadığı anlaşıldığında, gerçeğin paketlenerek topluma verilmesi uygulaması olarak bilinen retorik alanının ortaya çıkması iletişim kanallarıyla yapılan spin denetiminden daha eski örnekler olarak bilinmektedir (Görgün, 2006: 307).

Halkla ilişkiler alanı genellikle reklamcılık ekiyle beraber anılır ve bu iki alan da medya içeriğinin birer parçasıdır. İkna süreciyle yürütülen halkla ilişkiler alanının amacı

“bir örgütün hedef kamularına belli bir tutum, fikir ya da davranışı benimsetmektir” (Uzun, 2016:229).

Uzun (2016:231)’a göre halkla ilişkiler alanı ikna etme çabasına dayanır. Bu ikna etme çabası gerçekte; manipülasyon, propaganda, zorlama ve baskı çabalarından farklı değildir. Diğer taraftan, her meslekte olduğu gibi, halkla ilişkiler alanı da bir ahlaki amacı barındırmaktadır içinde. Bu amaç “uyum-sosyal uyum” olarak ifade edilmektedir. Halkla ilişkiler temsilcileri kamuoyunda belli bir bakış açısını savunurlar ve bu düşünce özgürlüğünün savunulması olarak gösterilmektedir (Uzun,2016: 232).

Halkla ilişkiler mesleği, Uzun (2016: 233)’a göre bir savunuculuk mesleğidir ve belirli amaçlar için kamuoyunu etkilemenin aracıdır. “Bifteği değil cızırtıyı satın” şeklindeki iş yapma pratiği nedeniyle halkla ilişkiler alanı hala güven kaybı yaşamaktadır. Halkla ilişkiler alanı ile birlikte anılan spin denetçileri ve bu işi yürüten spin doktorları da bilgiyi çarpıtmakta ciddi roller üstlenmektedirler.

Foa’ya göre spin, gerçek ortaya çıkıncaya kadar etrafında dolaşma ve çarpıtma sanatıdır. Bu işi yapan kişiler ise “spin doctor” olarak adlandırılmaktadır. Medya alanında çalışan spin doktorlar genellikle politika muhabirliği yapmaktadırlar (Bayraktar ve Özgen, 2014: 4). Diğer taraftan spin denetimi, kamu iletişiminin kamu manipülasyonuna dönüştürülmesi olarak da görülmektedir (Erdoğan’dan akt. Çınarlı, 168). Spin terimi fiil olarak “döndürmek, çevirmek, eğirmek, bükmek, uydurmak, masal okumak” anlamlarına gelmektedir. Halkla ilişkiler olgusu olarak kullanılan spin kavramının kökleri Antik Yunan dönemine dek dayanmaktadır. Kavramın ilk olarak ise 1980’li yıllarda Amerika’da kullanıldığı bilinmektedir (Bayraktar ve Özgen, 2014: 2).

İletişim alanındaki bir eğilim olarak görülen ve spin işini yürüten kişiler olarak bilinen spin doctor(lar) terimi, daha çok halkla ilişkiler alanında medya ve politika uygulamalarında uzman kişileri tanımlamaktadır. Spin denetimi alanında tamamen yalan söylendiği ve gerçeğin hazmedildiği düşünülmektedir. Spin sözcüğünün fiil olarak tanımı “ağ örmek, çevirmek, döndürmek, fırladık gibi dönmek, tornalamak, fırlatmak ve dikine düşmek anlamlarına; isim olarak ise fırl fırl dönme, gezme ve diklemesine düşüş anlamlarına gelmektedir” (Görgün, 2006: 306).

Halkla ilişkiler alanında çalışanların herhangi bir sorunu veya olayı olumlu hale getirmek için uyguladıkları her türlü çaba olarak bilinen spin denetimi, siyasi kampanya

danışmanlarının seçim dönemlerinde sıkça uyguladıkları bir denetim şeklidir. Propagandaya en uygun halkla ilişkiler uygulaması olarak bilinen bu yöntem tek yönlü iletişime olanak verdiği için genellikle devlet yetkilileri tarafından kullanılmaktadır. Döngü uzmanı olarak bilinen ve hataları çeken kişiler olarak adlandırılan spin denetçileri, görünmez hükümet olarak da adlandırılmaktadırlar. Bu görünmez hükümet her türlü propaganda ve manipülatif içerikli haberleri yönlendirmektedir (Çınarlı, 167-169).

Öncelikle spin denetçileri olarak adlandırılan spin doktorları ile gazetecilik mesleği arasındaki bağa bakmak gerekmektedir. Gazetecilerin halkla ilişkiler uygulayıcıları ile ilişkilerinde yaşanan etik sorunlar Uzun (2016: 86)'a göre medyanın sahiplik yapısından kaynaklanmaktadır. Gazetecilerin bağımsız ve nesnel olmasına engel olan sermaye kontrolünün yanında bir de halkla ilişkiler şirketleri olumsuz etkide bulunmaktadır. Uzun'a göre medya ile sürekli iletişim halinde bulunan halkla ilişkiler bölümlerinin hazırladıkları iletilerin medyada aynen yer alması "kontrollü haber" olarak adlandırılmaktadır. Sonuç olarak firmalar istedikleri konular ile gündeme gelmektedirler.

Halkla ilişkiler endüstrisinin haber gündemini etkileme oranı oldukça yüksektir. Nick Cohen, İngiltere'de iş dünyası ile ilgili haberlerin yüzde 80'inin ve genel haberlerin ise yüzde 40'ının halkla ilişkiler kaynaklı olduğunu söylemektedir (Uzun, 2016: 88). Bu örnek bir çeşit spin denetimi olarak düşünülmelidir. Akademik çalışmalar, halkla ilişkiler sektörünün gündem çerçeveleme, gündem hazırlama ve medya içeriğinin biçimlendirilmesinde önemli rol oynamaktadır (Uzun, 2016: 88).

Gündemi belirlemede etkili olan halkla ilişkiler alanının doğru bir şekilde bu işi yürüttüğü aşîkârdır. Öyle ki Asia PR Week tarafından 2001 yılında yapılan araştırmaya göre halkla ilişkiler danışmanları basına müşterileri hakkında yalan söylemektedirler (Uzun, 2016: 89). Basın aracılığıyla reklamlar yapan halkla ilişkiler danışmanlarının yalan bilgiler vermesi sektör açısından sorgulanması gereken bir durumdur.

Basına yalan söyleyenlerin kim olduğuna bakmak gerekirse bu kişiler spin denetçileri olarak adlandırılan spin doktorlardır. Spin denetimi, Uzun (2016: 99)'a göre halkla ilişkiler uygulayıcılarının gerçekliği, müşterilerin hoşnut kalacağı biçimde manipüle etme girişimleri ve çabalarıdır. Spin denetimi, spin doktorlar olarak

adlandırılan kişiler tarafından yürütülmektedir. Spin doktorlar, “siyasal iletişimin akışını kolaylaştırmak yerine, bu akışı medya ve kamusal tüketim için değiştiren yeni bir iletişimci türüdür” (Uzun, 2016: 99). Yalan söyleme pratiğine verilen bir isim olan spin denetimi uygulaması, en çok da siyaset alanında yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Örneğin, Beyaz Saray basın sözcülerinin Başkan’ın yaptığı potlar ile ilgili olarak, “başkanın söylemek istediği...” diyerek yorumlamalarının sebebi spin denetçiliğidir. Bu kişiler başkanın ne söylediğini unutturarak, medyanın başkanla ilgili çizeceği portreye kendi istedikleri biçimi vermektedirler (Keane, 1993: 99). Özetle, siyasal iletişim alanına egemen olan spin doktorların rolü gazetecilerin yazacakları haberlerin ana hatlarını çizmek ve tıpkı Beyaz Saray örneğinde olduğu gibi olumluyu vurgulamak ve olumsuzluğu görmezden gelmek şeklindedir (Uzun, 2016: 100).

2.2.6. Örtmece Kullanımı ve Gerçeğin Çarpıtılması

Örtmece durumu haberi anlamlandırma sürecinde çokça kullanılmaktadır. Haberi anlamlandırma süreci gerçeklikle ilişkinin kurulduğu zamanı belirttiği için önem taşımaktadır. Medya gerçekleri örtmece yöntemiyle veya farklı yollarla yeniden anlamlandırdığı için haberler gerçeğin yansıması olarak görülmektedir (Öcal vd., 2016: 56).

Anonimlik ve maskeleye olarak da adlandırılan örtmece, misilleme şeklinde verilen bir mesaj türüdür. Yaptırımlara sıkça başvuran kişilerce çokça kullanılan örtmeceler bir mesajın cilalanmış şekilde verilmesi şeklinde de karşımıza çıkmaktadır. Doğrudan ifadelerden kaçınmak için kullanılan örtmece durumu bazen de tehdit amaçlı kullanılmaktadır. Memnuniyetsizliği ifade etmek için homurdanma şeklinde karşımıza çıkan örtmece durumu farklı amaçlar için kullanılmaktadır. Kılık değiştirme olarak adlandırılan örtmece, medya alanında ise kelimelerle kılık değiştirme şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Scott, 1995: 209-216).

Savaşlarda ilk kurbanın hakikat olduğu artık öngörü olmaktan çıkmıştır. Tarihteki büyük savaşlara baktığımızda savaşın çıkmasına birçok sebep gösterilmektedir. Ancak asıl sebebin devletlerarasındaki çıkarlar olduğu bilinmektedir. Kendi çıkarlarını kamunun çıkarına tercüme eden hükümetler bunu kendi kamu çalışanları yoluyla ve rıza üretimi ile gerçekleştirmektedirler. Gerçeklik, rıza üretimi yoluyla kısacası örtmece

gerçekler ile yaratılmaktadır. Gerçekliğin inşasında dilin örtmece işlevi kullanılmaktadır. Her örtmecenin görünen çelişkileri gizleme işlevleri bulunmaktadır. Örneğin savaşlarda kullanılan örtmece bazı kavramlara baktığımızda “sivil halkın üzerine bomba yağdırmak” yerine “yumuşak hedeflerin vurulması” veya “bomba atmak” yerine “halı döşemek” vb. ifadelerin kullanılması şiddeti yumuşatarak anlatmak amacına hizmet etmektedir (Köse, 2017: 54-57).

Gerçeğin çarpıtılması haber kaynağı olarak kullanılan kurum ve kuruluşlar tarafından yapılmaktadır. Yanlış bilgi üreten ve güvenilir olmayan haber kaynakları yüzünden dürüstlük konusunda lekelenen haber medyası karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, Başkan Kennedy’nin suikast ile öldürülmesi olayında hükümete ait kuruluşun, gerçek katili gizlemesi durumu haber kaynaklarına güveni sarsmıştır. Kennedy suikastı, hükümete ait kuruluşların haberi gizlemede nasıl kullanıldığının somut bir örneğini oluşturmaktadır. Alman istihbarat görevlisi Bulow, istihbarat servislerinin çalışmalarının % 95’inin haber uydurmak olduğunu söylemektedir (Pettersson, 2005: 9). Gerçeğin çarpıtılması veya örtmece kullanımının bizzat devlet kuruluşları ve istihbarat servisleri tarafından yapıldığını görmekteyiz.

Bourdieu’ye ait “örtmeceleştirme” terimi, iktidarın yadsınacak yönlerini güzelleştirmeye yarayan bir kavram olarak tanımlanmaktadır (Scott,1995: 87). İyi yönde değerlendirilemeyecek ve sorun yaratacağı düşünülen durumlarda ve konularda gerçeği gizlemek için örtmeceler kullanılmaktadır. Daha çok zor kullanımını saklamak adına örtmece terimler kullanılmaktadır. Bu nedenle zor ve şiddet kullanımı gizlenilip güzel bir görünüm verildiği için bu duruma maskeleyme olgusu da denilmektedir. Örneğin idam yerine “ağır ceza” veya “silahlı saldırı” yerine “kuşatma altına alma” şeklinde terimler kullanılarak zor kullanımı gizlenilmektedir. Örtmecenin daha çok resmi söylem alanlarında kullanılması, sert olgulara yumuşak bir içerik eklemek adına yapılmaktadır (Scott, 1995: 87-88).

Kelimeleri içerik bazında güzelleştirme olarak da adlandırılan örtmece durumu daha çok kriz dönemlerinde kullanılmaktadır. Kriz dönemlerinde fazla kullanılmasının sebebi ise insanları doğru yönlendirmektir. İnsanları doğru yönlendirmek amacı ile örtmeceler kullanılarak aslında gerçekler de çarpıtılmaktadır. Toplumsal bütünlüğün korunması hedeflendiği için bütün toplumlarda kullanılmaktadır (Çelik, 2011: 7).

Örtmeceler gizli ve açık olmak üzere iki türdedir. Gizli örtmeceler daha çok siyasi alanda görülmektedir. Bu tür örtmeceler yalan ve aldatma amacı taşımaktadır. Gizli örtmece, diğer adıyla gizli adlandırmadır. Açık örtmeceler ise gerçek anlamda güzel adlandırmadır ve kötü amaçlı kullanılmaz. İnsanların ürkmemesini ve iğrenmemesini amaçlar. Gizli örtmeceler çoğu zaman kötü amaçlı kullanılır. Örneğin Bosna Savaşında Boşnaklara uygulanan katliam, Sırplar tarafından “etnik temizlik” olarak adlandırılmıştır (Çelik, 2011: 8).

Bourdeu (2006: 39) ise örtmecelerden bahsederken, yatırımcıların güven uyandırmak ve ekonomik sistem için örtmecelerin vazgeçilmez olduğundan söz eder. Diğer taraftan işçiler için de örtmece kullanımı vazgeçilmezdir. Amaç işçilerde güvensizlik ve umutsuzluk uyandırmamaktır. Bourdeu’ye (2006: 40) göre gazete metinlerinde üretilen “beklenti ufku” okuyucuların beklentilerine göre düzenlenmektedir. Ancak bu “beklenti ufku” toplumsal ve politik çalışmaların sonucunda gelişmiştir. Ona göre örtmeceler her yeredirler ve durmadan benimsenirler.

Örtmeceler her yeredirler özellikle medyadadırlar. Gazetelerde örtmeceler genellikle habere konu olan olayların tanımlanma biçimlerinde karşımıza çıkmaktadır. Örneğin aynı olay A gazetesi tarafından “çatışma” olarak tanımlanırken B gazetesi tarafından “katliam” olarak tanımlanabilmektedir. Gazete haber metinleri genellikle ideolojik yaklaşımlara göre söylemsel farklılıklar taşımaktadır (Devran, 2010: 167). Bu örnekte A gazetesinin “çatışma” tanımlamasından yola çıkarsak; habere insanların ürkmemesi gerektiği şeklinde seçilen bir başlık olduğunu, “katliam” tanımlamasından ise büyük ve korkutucu bir olayı anlamaktayız.

Devran (2010:168)’a göre basın kullandığı dil ile bazı kesimleri öteler, dışlar veya baskı altında tutarak mevcut durumun devamını sağlama çabası yürütmektedir. Her ne kadar düzenin devamı sağlanmaya çalışılsa da medya tarafından benimsetilen örtmeceler buna daha çok katkı sağlamaktadır. Bourdieu’ye göre medya, “rekabetin insan eylemlerinin tek amacı olduğu veya ekonomik güçlere karşı konulamayacağı” şeklinde ön varsayımlar kabul ettirmektedir (Bourdieu, 2006: 25). Bir gazete veya radyo bireyleri saran temel örtmeceler dağarcığı barındırmaktadır. Fransa’dan örnek veren Bourdieu (2006: 25), patronluk yerine “ulusun canlı güçleri” şeklinde bir örtmece kullanıldığını veya işten çıkarma yerine “yağdan arınma” denildiğini belirtmektedir.

Yağdan arınma denilmesinin sebebi olarak da güçlü bir bedenin ince olması gerektiğidir.

Medyanın haberlerde kullandığı çerçeveleme pratiği nedeni ile örtmecenin yanı sıra, bu konuya da göz atmak gerekmektedir. Konuyla bağlantısı olan *framing theory* yani çerçeveleme teorisi gerçeklik algısına yön vermek için kullanılmaktadır, tıpkı örtmeceler gibi. Çerçevelemenin ne olduğuna bakmak gerekirse, çerçeveleme konusunda birçok tanım bulunmaktadır. “Çerçeve” terimini psikolojik bir kavram olarak ilk açıklayan yazar Bateson’dur. Bateson’un tanımına göre çerçeveleme, gerçeklik algısına yön vermek adına; spesifik görüşe uyan belirli mesajları dahil edip, diğerlerini dışarıda bırakmaktır (akt, Savaş, 2015:158).

Kavramı medya çalışmalarında yoğun olarak kullanan Entman’ın tanımına göre ise çerçeveleme; “algılanan bir gerçekliğin bazı yönlerini seçip onları bir iletişim metninde daha önemli hale getirmektir” (Entman’dan akt, Güran ve Özarslan, 2005: 37). Haber çerçevesi ise, haberi anlamlı hale getirmek için; haberde nelerin içerik olarak seçileceği veya nelerin dışarıda bırakılacağını belirleyen genel bağlamdır (Atabek ve Uztuğ, 1998: 100).

Metnin, bilginin veya bir olayın algılanma şeklini değiştiren çerçeveleme olgusu ile bireylerin zihinlerindeki gerçekliğin şekli değiştirilmektedir (Savaş, 2015: 158). Örneğin bu konuda “nükleer santral” haberlerine bakmak yeterlidir. www.Habertürk.com sitesinin 29.09.2016 tarihinde yaptığı habere göre “Sinop’ta yapılacak Türkiye’nin ikinci nükleer santral projesinde yerli sanayiciyi 8 milyar dolarlık iş fırsatı beklemektedir”. Bu haberi incelediğimizde nükleer santral projesinin çevreye vereceği zararlar değil, getireceği kazançtan bahsedilerek bireylerin gerçeklik algısı değiştirilmeye çalışılmaktadır (www.Habertürk.com, 20.01.2019).

Çerçeveleme analizinin medya çalışmalarında uygulama alanı giderek artmıştır. Çerçeveleme analizi; medya metinlerinde “olayların/konuların nasıl yapılandırıldığı, söylemin yapısı ve anlamın kuruluşunu” açığa çıkarmak amacıyla da kullanılmaktadır (Cangöz, 2008: 50).

Medya haber öykülerini yapılandırırken çerçeveleme teorisini kullanmaktadır. Örneğin gazetelerin Irak Savaşı’nda kullanılan çerçeveleme tekniklerine baktığımızda; Cumhuriyet Gazetesi ABD ile Irak arasındaki savaşa karşı çıkmaktadır. Savaşın

Türkiye’ye olası olumsuz etkilerinden bahsetmektedir. O dönemler Sabah ve Hürriyet Gazeteleri ise ABD’nin askeri gücünü yüceltecek tarzda haberler yapmışlardır. O dönemler her gazete okuyucu kitlesine yönelik olarak bazı konuları birbirlerinden farklı olarak haberleştirmiştir (Cangöz, 2008: 74-76).

Savaş dönemlerinde çoğu zaman basın da kendi arasında savaş yaşamaktadır. Sıra dışı zamanlarda medyanın ilgisine yönelik olarak farklı şekillerde haberler karşımıza çıkmaktadır (Cangöz, 2008: 57). Çerçeveleme, haberlerde verilen bilgilerdeki çarpıtma, hileli bilgilendirme şekillerinde aktarılması değil, haberlerde basın tarafından önemsenen konuların ne tür tekniklerle sunulduğu ile alakalıdır (Cangöz, 2008: 73).

Sevda Alankuş (2016: 78) da savaş ve çatışma dönemlerinde haberlerin çerçevelenmesi konusunu anlatırken iki tür gazetecilikten bahseder. Ona göre haberlerin yazımı ve çerçevelenmesi savaş gazeteciliği ve barış gazeteciliği üzerinden şekillenmektedir. Örneğin bir çatışma ve savaş durumunda savaş gazeteciliği çatışma alanına odaklanır ve tek taraflı bir yönelim söz konusudur. Barış gazeteciliği ise çatışmanın oluşumunu araştırır ve çift taraflı bir yönelim sergiler. Savaş gazeteciliği, savaşın görülür etkilerine; yaralı ve ölümler üzerine odaklanırken; barış gazeteciliği ise savaşın görünmeyen etkilerine; örneğin kültüre verilen hasara veya çocuklara ve kadınlara verilen zararların etkisine odaklanır (Alankuş, 2016: 81).

2.2.7. Asparagas Habercilik

Gazeteciler tarafından uydurulan ve uydurma haber olarak adlandırılan asparagas habercilik, gerçek olay ve olgulardan oluşmayan bir habercilik türüdür. Diğer medyatik türevler gibi asparagas habercilik de medya etiği açısından hoş görülmemeyen bir konudur. Gazetecilik mesleğinin meşruluk alt yapısı doğruyu söyleme ilkesine dayanmaktadır. Asparagas haber yapan gazeteci doğruyu söyleme ilkesini ihlal ederek meşruluğu da ortadan kaldırmaktadır (Uzun, 2016: 215).

Asparagas kelimesinin 1960’lı yıllarda ortaya çıktığı görülmektedir; 1963 yılında Hürriyet Gazetesi muhabirleri “Amerikalı sanayicinin kızı Türk gencine kaçtı” başlıklı bir haber yaptıktan sonra haberin yalan olduğu ortaya çıkmıştır. Bu haberin Haziran 1963’te yayınlandığı bilinmektedir ancak tam tarihi bilinmemektedir. Bu haber ilk asparagas haber olarak bilinmektedir. Ancak kız gerçekte Amerikalı değildir ve Türk

genç de kızın kardeşidir. Kardeşler Amerika'dan babalarının oradaki görevi bittikten sonra dönmüşlerdir. İki kardeş Türkiye'de oturdukları kulübenin duvarına kurukafa resminin altına “asparagas” kelimesini yazmışlardır. Bu hikayenin sonucunda “asparagas” kelimesi Türk basın tarihine geçmiştir (<https://bisorubicevap.com>, 01.09.2018.).

Her türlü haber, bilgi, arşiv, video ve fotoğrafa erişimin internet sayesinde kolay olduğu günümüzde çoğu haber uydurma bilgilerden oluşmaktadır. Tokgöz (2008: 88)'e göre haberin doğru olması gazetecilerin sorumlu olarak görevlerini yaptıklarını göstermektedir. Eğer haber doğru değilse, gazeteci “sorumuz” sıfatıyla damgalanmaktadır.

Medyada olaylar yapılandırıldıktan sonra verilmektedir. Gerçeklik, “dolayımrama ve kategorize etme” pratikleriyle yeniden üretilip kurgulanarak sunulmaktadır. Haberi gündeme taşıyan muhabir ve editör gibi medya çalışanları “etki, çatışma, coğrafi yakınlık, tuhafılık ve insan ilgisi” gibi ölçütleri temel alarak haberi gündeme taşımaktadırlar (Eser, 2015: 38).

Haberler ya çarpıtılmış olarak aktarılır ya da bazı haberlere hiç yer verilmez. Çarpıtılmış haber bazen kötü sonuçlara yol açmaktadır. Örneğin 2011 yılında Uludere olayı yaşanmış ve birçok kişinin yanlış istihbarat sonucu öldürüldüğü belirtilmiştir. Bu olayı medya kanalları uzun süre haber yapmamışlar, daha sonra ise habercilerin ilgi odağı olmuştur (İşlek, 2018: 35).

Görsel 8. Haberler.com sitesinin 2 Şubat 2017 yılında yaptığı haberin fotoğrafı. (www.haberler.com, 24.05.2018).

2017 yılının başlarında haberler.com sitesi, elindeki bir rahatsızlıktan dolayı hava değişimine gönderilen asker sokakta kaldı şeklinde bir haber verilmiştir (www.haberler.com, 24.05.2018).

Görsel 9. “Hava değişimine gönderilen asker sokakta kaldı” başlıklı haberin yalan çıktığını anlatan haber fotoğrafı (https://www.tarsushaber.com, 24.05.2018)

Tarsushaber.com sitesinin 2 Şubat 2017 tarihli haberine göre, Haberler.com sitesinin yayınladığı “Kalacak Yeri Olmayan Asker Hava Değişimine Gönderilince Sokakta Kaldı” başlıklı haber, asparagas bir haberdur. Tarsushaber.com sitesinin 2 Şubat 2017 tarihli haberine göre, izne gönderilen askere, konaklaması ve tüm ihtiyaçları için Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı tarafından yardım edilmiştir. Bu nedenle Görsel 7.’deki haberin yalan olduğu Tarsushaber.com sitesinin yaptığı haber ile ortaya çıkartılmıştır.

Nur hlc
@NurHlc

Takip et

AKP Genel Başkanı, gerekirse tek başıma cepheye giderim demiş.
Önce tek başına camiye git.

"Not bu bir film seti değil 😏😏"

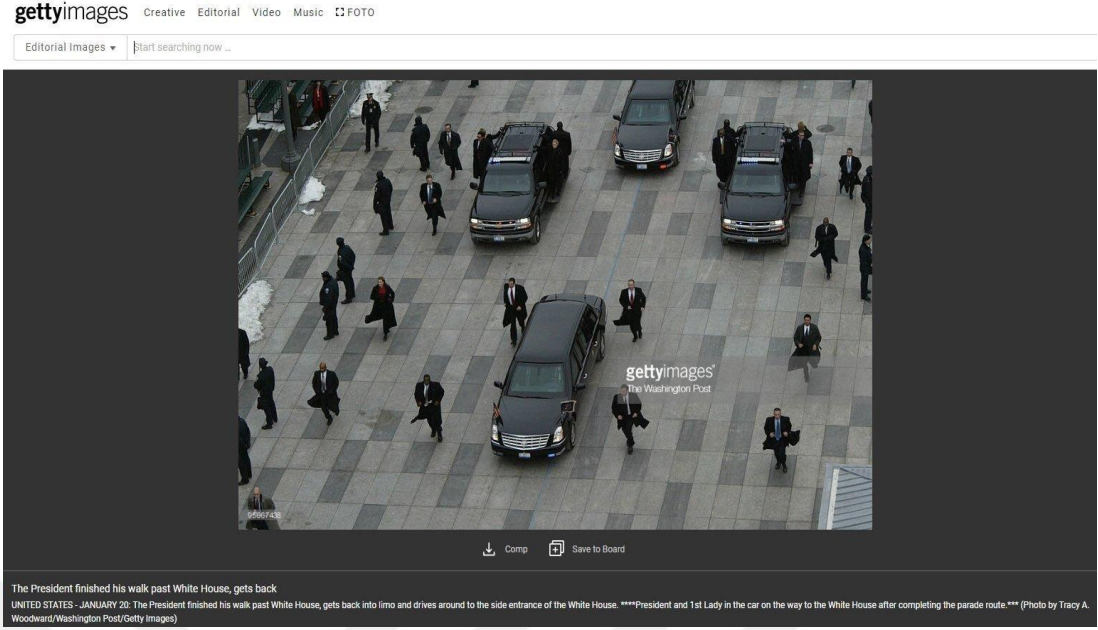
00:41 - 27 Nis 2018

78 Retweet 227 Beğeni

Görsel 10. AKP Genel Başkanı'na ait olduğu söylenen konvoyun fotoğrafı.
(<https://twitter.com>, 08.06.2018)

27 Nisan 2018 tarihinde Nur hlc adlı Twitter kullanıcısının paylaştığı tweette:
“AKP Genel Başkanı, gerekirse tek başıma cepheye giderim demiş. Önce tek başına camiye git. Not: bu bir film seti değil” ifadeleri yer almaktadır (<http s://twitter.com>, 08.06.2018.).

Görsel 11. ABD başkanı George W. Bush ve eşine eşlik eden konvoya ait fotoğraf.
(<https://www.gettyimages.com>, 08.06.2018)

Gettyimages.com sitesinde yayınlanan habere göre Görsel 10'daki fotoğraf, 43. ABD Başkanı George W. Bush ve eşine eşlik eden konvoya ve korumalara aittir. Bu nedenle Twitter'da 27 Nisan 2018 tarihinde "Nur hlc" adlı twitter kullanıcısı tarafından paylaşılan haber yalandır. ABD Başkanı ve konvoyuna ait fotoğrafı kullanarak uydurma haber yapan kullanıcı, aynı zamanda dalga da geçmektedir. Bu haberden de anlaşılacağı üzere, sosyal medya kullanıcıları açısından bakıldığında özellikle de sahte hesap açma söz konusu olduğunda bireyler rahatlıkla yalan haberler yapabilmektedir.

2.2.8. Görüntü Manipülasyonu

Fransızca kökenli olan manipülasyon sözcüğü "bilgilerin seçilmesi, eklenmesi veya çıkarılması yoluyla elde edilen yeni görüntünün sunumu ile gerçekleşmektedir" (Demirel, 2015: 628). Tek yönlü haber akışı olarak da bilinen manipülasyon, kısaca halkı yanıltmak olarak tanımlanmaktadır. Görüntü söz konusu olduğunda kurgulanarak sunulması kısaca yeni bir süzgeçten geçirilerek değiştirilmesi "görüntünün kadrajlanması, yazı veya başka bir görüntünün eklenerek değiştirilmesi" manipülasyon olarak bilinmektedir (Demirel, 2015: 629).

Teknolojik gelişmeler sayesinde insanlar gerçek olduklarına şüphe etmedikleri manipüle edilmiş haber görüntülerine inanmaktadırlar. Filmlerde ve reklamlarda çokça

kullanılan sayısal teknolojiler vesilesi ile haber sunulurken ya da haber görüntülerinin aktarımında gidilmeyen yerlerle ilgili haberler yapılmaktadır (Uzun, 2016: 214).

Manipülasyon içerikli ürünler üretmeyi bir istek olarak gören Alpay'a göre maddi veya manevi çıkar elde etme güdüsü bireylerde aldatma ve yanıltma isteğini ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle de doğrular bilerek çarpıtılmakta ve yanlış bilgiler işlenmektedir (2017: 106).

Görüntü veya fotoğraf, kitlelerin dünya görüşünü değiştirmektedir. Yazılı metinler soyutken, fotoğraf somut bir yansıma olduğu için inandırıcılık potansiyeli yüksek bir araç olarak kullanılmaktadır (Korkmaz, 2014: 27). Günümüzde yeni medya teknolojileri sonucunda görüntülerin hızla çoğalmasıyla birlikte hangi görüntünün orijinal olduğu bir tarafta dursun, her gerçeğin göze yansıdığı şekliyle görüntüye yansımadığı için fotoğraf söz konusu olduğunda gerçeklik de göreceli bir nitelik taşımaktadır (Karadağ, 2016: 25-27). Her fotoğrafın içinde fotoğrafı çeken kişinin de amacının gizlendiğini bilmekteyiz. Bu nedenle her fotoğraf gerçeğin kendisi değildir.

Fotoğraf veya görüntü olarak adlandırdığımız materyallerin sanal ortamlarda nasıl şekillendiğini çoğumuz bilmemekteyiz. Sanal ortamdan sunulan görüntüler gerçekleri yansıtmaktan çok kurmaca anlamları bize sunmaktadır. Sanal dünya olarak adlandırılan alanın tamamen hayal üzerine kurulmuş olduğunu bilmekteyiz. Bu nedenle sanal ortamdan sunulan görüntü ve bilgilerin gerçekleri yansıtmadığını unutmamalıyız. Yaratılmış imgeler üzerine kurulu olan sanal dünyada gerçeklik değersizdir. Gerçek ötesi anlayışını egemen kılan sanal gerçekliğin en önemli özelliği güvenilmezliğidir. Çünkü sanal dünyadaki her görüntü elden geçirilmiş ve değiştirilmiştir (Karadağ, 2016: 9-11).

Medya alanına baktığımızda gösteri materyali olarak kullanılan fotoğraf, kanıt niteliği taşımaktadır. Ancak medyada fotoğraflar manipüle edildikten sonra sunulmaktadır. Örneğin Birinci Körfez Savaşı'nda görüntüler süzgeçten geçirilerek, yönlendirmeci propaganda aracı haline getirildikten sonra sunulmuştur (Karadağ, 2016: 12-15).

Gelişen bilgisayar programları kullanılarak kaydedilen fotoğraf veya görüntüler üzerinde yapılan değişiklikler görüntü manipülasyonu olarak adlandırılmaktadır. Örneğin seçim dönemlerinde miting alanlarında çekilen fotoğraflar üzerinde klonlama

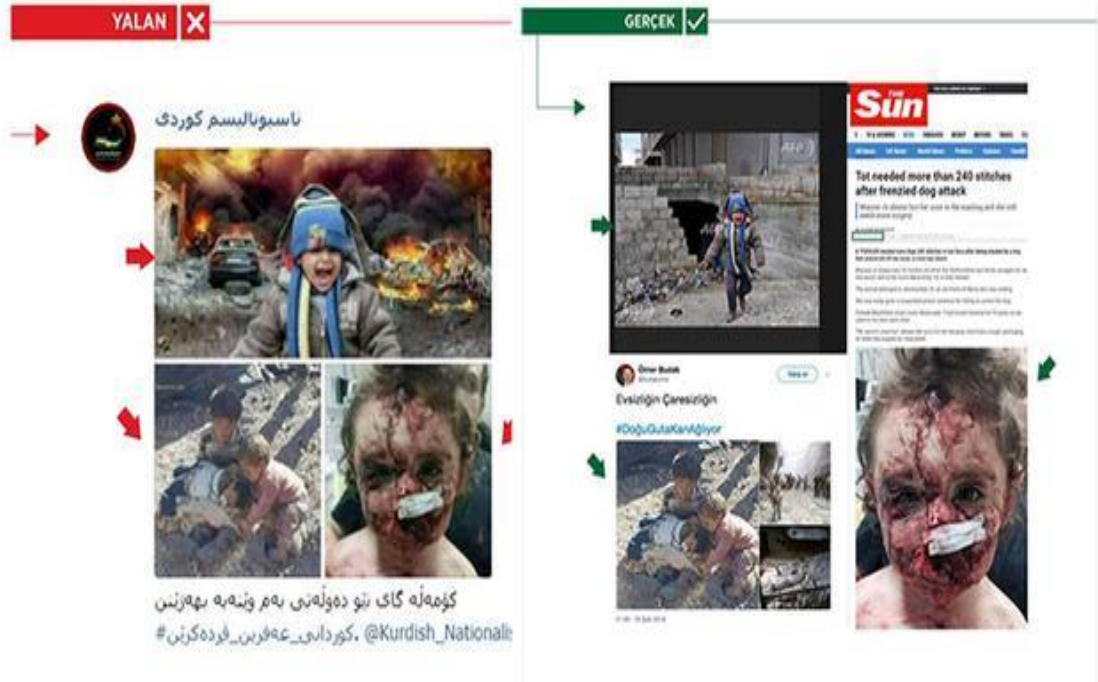
uygulaması yapılarak miting alanının kalabalık olduğunu gösteren manipölasyon örnekleri oldukça fazladır (Aydoğan ve Geray, 310-312).

Görüntü manipölasyonu ile yaşanan durumdan daha kötü, şiddet içerikli veya duygusal hikâyeler yaratılarak bireyler pasifize edilerek eylemsizliğe itilmektedir. Drama potansiyeli yüksek hikâyeler medyatik türevler ile büyük hikâyeler haline getirilerek gerçek bilgiler sansüre uğratılmaktadır (Öcal, vd. 2016: 54).

Kanaat oluşumu medya haberlerine dayanmaktadır. Bu nedenle medya kamuoyunu ilgilendiren konularda doğru haberler yapılmalıdır. Görüntü söz konusu olduğunda çok çabuk dikkat çeken ve haberde inandırıcılığı arttıran etken olması sebebi ile manipölasyona uğramış olması, gerçekliği ortadan kaldırmaktadır. Görüntü veya fotoğraf, haberde yazılı metinden daha çok sürükleyici özelliğe sahiptir. Görüntü içerikleri daha çok kurgu ürünü olarak kullanılmaktadır. Manipüle etme aracı olarak kullanılan görüntüler özellikle savaş fotoğraflarında karşımıza çıkmaktadır (Korkmaz, 2014: 26).

Manipölasyon, teknoloji ile çok kolay yapılmakta ve yaşanan toplumsal olaylarda sürekli manipüle edici unsurlar kullanılmaktadır. Bu nedenle kitlesel hareketler söz konusu olduğunda kullanılan görüntü veya fotoğraflar teknolojik imkânlar sayesinde kolayca manipüle edilmektedir (Demirel, 2015: 629-633).

Görsel 11.'deki fotoğraf kolâjı, sosyal medyada "Afrin'de soykırım yapılıyor" şeklinde paylaşılmıştır. Ancak cnnturk.com sitesinin haberine göre fotoğraflar Afrin'de çekilmemiştir. Sosyal medya kanallarından paylaşılması sonucu manipölasyona uğrayan fotoğraflara açıklık getiren Cnnturk.com sitesinde yayınlanan habere göre görüntüler manipölasyona uğratılmıştır.

Görsel 12. “Afrin’de soykırım yapılıyor” iddiası ile oluşturulan görüntü manipülasyonu örneği. (<https://www.cnnturk.com>, 18.05.2018)

Cnnturk.com’un sitesinde yayınlanan habere göre kolajda yer alan fotoğraflardan biri İngiltere’de köpek saldırısına uğrayan çocuğun fotoğrafıdır. Sol altta yer alan çocuk fotoğrafı ise, Suriye ordusunun kuşatması altındaki Doğu Guta’da çekilmiştir. Görüntü üzerine görüntü eklenerek manipüle edilen kolaj fotoğrafın amacı, “Afrin’de soykırım yapılıyor” iddiası ile kötü amaçlı propaganda yapmaktır.

Özer’e göre manipülasyon “yönlendirme, seçme, ekleme ve çıkarma ve benzeri yollarla bilgileri değiştirmektir.” Bilgileri değiştirerek kendi çıkarları doğrultusunda kullanarak insanları yönlendirmektir (Özer’den akt. Gültekin, 2017: 16).

Algı yönetiminde manipülasyonun önemi büyüktür. Algı yönetimi, kitleleri liderlerin kendi hedef ve çıkarları doğrultusunda tavır almalarını sağlamak için seçilen bilgilerin kitleleri yönlendirmek, güdülemek ve düşüncelerini etki altına almaktır. Bu nedenle algı yönetimi için manipülatif bilgiye ihtiyaç vardır (Gültekin, 2017: 15). Algı yönetimini sağlamak adına haber sitelerinin de manipülatif bilgiler yayınlaması ve görüntüleri manipüle etmelerinin nedeni düşünceleri etki altına almaktır.

Karadağ (2016:107)’a göre birçok düşünür ve eleştirmen, fotoğraf veya görüntülerde kurgulanan şeyin gerçeği temsil etmediğini ve yalan olduğunu

söylemektedir. Fotoğrafta bulunan şey yanıltıcı gerçektir. Yanıltıcı gerçek, gerçek yaşamda var olandan hareketle kurgulanmıştır. Görüntüdeki materyaller kullanıcıya yönlendirmeler için her türlü olanağı sunmaktadır. Bu nedenle görüntülerde gerçekle yalan çoğu zaman kucak kucağıdır. Çünkü gerçekle gerçek dışılığın sınırları birbirine çok yakındır. İzleyicilerin ilgisini toplamak isteyen fotoğrafçı, gerçeklerden koparak sahte gerçekliği sunabilmektedir. Bu nedenle görüntü manipülasyonu sorunu, yalanın medyatik bir türevi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Toplumsal belleği işgal etmenin yolu gerçektışı görüntülerden yola çıkılarak yapılmaktadır. Bu nedenle gerçeği temsille görevli olan görüntüler, yalana dayandırılmaktadır. Gerçek dışı görüntüler, gerçeklerden daha fazla gerçeklik vaat etmektedir. Bu gerçek dışı görüntüler, insanların duygularını çok iyi avutmaktadır. Bunun sonucunda insanlar gerçeklik duygusundan yoksun bırakılırlar (Karadağ, 2016: 124-127). Toplumsal belleği işgal etmek için görüntüler yoluyla eklemeler veya çıkarmalar yapılarak bilgiler yanlış sunulmaktadır.

Yalan ve çarpıtmanın kamuoyunu yönlendirmede etkin bir silaha dönüşebileceği, özellikle de gezi olaylarının yaşandığı dönemde görülmüştür. Örneğin Twitter da, “CHP online” adlı kullanıcı tarafından paylaşılan bir habere göre; “Gezi Parkı Kıtaları aştı, on binler Köprü’ye akın etti!” şeklindedir. Bu paylaşımın yalan olduğunu söyleyen sabah.com.tr sitesine göre fotoğraf başka bir döneme aittir.

Görsel 13. “Gezi Parkı Kıtaları aştı, on binler Köprü’ye akın etti!” adlı yalan haber örneği.
(<https://www.sabah.com.tr>, 25.05. 2018)

Sabah.com.tr sitesinin haberine göre paylaşılan bu Twitter içeriği yalandır. (Görsel 12)’deki köprü resmi aslında Avrasya Maratonu’nda çekilmiştir. Eylemde bulunanlar köprüden geçiş fotoğrafı olarak 2012 yılına ait maratonun fotoğrafını kullanmışlardır.

2.3. SOSYAL MEDYA VE GERÇEK DIŞI İÇERİKLERİN DENETLENEMEZ BOYUTLARI

Yalan haberlerin etrafımızı kuşatmasını anlatan “post truth” (gerçek-ötesi veya gerçek-sonrası) kavramı her ne kadar yalan haberin ortaya çıkışını anlatsa da yalan haber konusunda en etkili mecra sosyal medyadır (Karaca ve Paktin, 2018:131). Sosyal medya haberlerinin her türlü ulaşımına açık olması, bazen de haberciler için ilk elden kaynak olarak kullanılmaktadır. Sosyal medya paylaşımlarının ilk elden kaynak olarak kullanılmaya başlanmasıyla birlikte habercilik değerleri de değişmeye başlamıştır. Teknolojik olanakların artması ve özellikle de yüksek hız, hatalı bilgilerin daha kolay yayılmasını sağlamaktadır (Dedeoğlu, 2016: 69).

Twitter ve Facebook gibi sosyal medya kanalları ticaret yapılan alanlar haline gelmiştir. Sınırsız ve hızlı paylaşım konusunda sosyal medyanın denetlenemez boyutlara ulaştığı bilinmektedir (Demirel, 2015: 631). Bu nedenle gerçekdışı içerikler denetlenemez boyutlara ulaşmıştır.

Facebook aracılığıyla 5 Ekim 2016 yılında, “yalan haber” sayfası başlığı adı altında yayınlanan örneğe baktığımızda “Allah’ın Yerini Tespit Ettik, Füzeyle Etkisiz Hale Getireceğiz” adlı haberin yalan olduğu görülmektedir. Öncelikle Milliyet.com.tr.’de yayınlanan ve sonrasında sosyal medya üzerinden paylaşılan bu haber sosyal medya içeriklerinin denetlenemez boyutlarını bize göstermektedir.

Görsel 14. “Allah’ın Yerini Tespit Ettik” adlı yalan haber örneği.
(<https://www.facebook.com>, 15.05.2018)

Sosyal medya içerikleri denetlenemez boyutlara ulaştığı için sosyal medya kanalları da önlemler almaya başlamışlardır. Yalan haberlerin dolaşıma girmek için en çok kullandıkları kanallar Facebook ve Googledır. Bu nedenle bu iki şirket yalan içerikli haberlere karşı kullanıcıları uyarmak amacıyla doğrulama sistemleri kullanmaya başlamışlardır (Alpay, 2017: 53).

Sosyal medya hesaplarında oldukça fazla paylaşılan ve siyasette karalama propagandası olarak da adlandırılan, Cumhurbaşkanı adayı Muharrem İnce'ye ait olduğu söylenen ve camide bisiklet sürdüğüne yönelik, A Haber televizyon kanalında yayınlandığı söylenen fotoğrafın montaj olduğu ortaya çıkarılmıştır.

Görsel 15. “Camiye bisikletle girdi” başlıklı yalan haber örneği.
(<https://twitter.com>, 19.06.2018)

“Günün yalanları” adlı Twitter kullanıcısı tarafından paylaşılan habere göre, A Haber adlı televizyon kanalı, “Muharrem İnce’nin camiye bisikletle girdiği” şeklinde bir haber yapmamıştır. “Camiye bisikletle girdi” başlıklı haber görseli gerçekte montajdır. Görseldeki sunucu ise A Haber kanalı sunucusu değil, Anadolu Ajansı çalışanı Büşra Akın’dır. Montajlanan görsel Akın’ın Gideon Levy ile röportajından alınmıştır. Bisiklet görüntüsü görselin üzerine montajlanmıştır.

Haberyuzdeyuz.com sitesinin haberine göre, “Camiye bisikletle girdi” adlı haber yalandır. Buna göre, Muharrem İnce’nin Samsun mitinginde bisiklete bindiği anın fotoğrafları kullanılarak sahte görüntüler elde edilmiştir. Haberyuzdeyuz.com sitesi fotoğrafın gerçeğine (Görsel 15’te) yer vererek yapılan haberin yalan olduğunu açıklamıştır.

Görsel 16. “Camiye bisikletle girdi” başlıklı haberin montaj olduğunu anlatan fotoğraf, (<http://www.haberyuzdeyuz.com>, 19.06.2018).

Sosyal medya içeriklerinin denetlenemez boyutları ile bireyler nasıl başa çıkabilecekler diye sormamız gerekmektedir. Köse (2007: 46)’ye göre medyaya karşı eleştirel bilincin gelişebilmesi yine medya alanı içinden yükselecek bir farkındalıkla mümkündür. Barış Çoban (2010:204-212) ise, tek amacı gerçekleri anlatmak olan alternatif medyayı önermektedir. Çoban’a göre alternatif medya barış yanlısı iken egemen medya savaş medyasıdır ve alternatif medyanın var olduğu bir toplum yalancı gerçeklerle şekillendirilemeyecek bir toplumdur.

2.4. SOSYAL MEDYA İÇERİKLERİNDE YALAN HABER ÖRNEKLERİ

Hız açısından ve daha büyük kitlelere ulaşmak açısından en kısa yol olan sosyal medya toplumsal faaliyetlerde de kullanılmaktadır. Bireyler şahit oldukları olayları kendi sosyal medya hesaplarından hızlıca yayınlamaktadırlar. Ancak bireyler şahit olmadıkları olayları da olmuş gibi de göstermektedirler. Bireylere ulaşma açısından son derece hızlı olan sosyal medya, kitleleri harekete geçirmede en hızlı kanal olarak karşımıza çıkmaktadır (Halıcı, 2016: 2).

Vatandaşların, sivil toplum kuruluşlarının ve devlet kurumlarının yaşantısı içerisine nüfuz eden sosyal medya; sosyal ağlar, bloglar, mikro bloglar, wikiler, podcastler, forumlar ve içerik paylaşım toplulukları olarak türlere ayrılmaktadır (Göksu,

2016: 20-22). Bu çalışmada ise, sosyal medya kanalları olarak genelleştirilse de, içerik paylaşım toplulukları adı verilen Facebook ve Twitter'da paylaşılan haber örnekleri incelenmektedir. İçerik paylaşım topluluklarında paylaşılan, kullanıcıların kolaylıkla yalan içerik oluşturabilecekleri, yayınların yalan olduğu kolay bir şekilde ispatlanamamaktadır. Bu nedenle sosyal medyanın bir türevi olan içerik paylaşım toplulukları yalan haber oluşumu açısından kolaylık sağlarken, ne var ki haberin doğrulanması açısından aynı kolaylığı sağlayamamaktadır. Haberin kanıtlanması için birçok seçeneğe başvurulmalıdır.

MIT'in araştırmalarına göre, sosyal medya üzerinden paylaşılan haberlerin yalan olması ihtimali yüzde yetmiş olarak ortaya belirlenmiştir. <https://www.dw.com.tr> sitesinin paylaştığı bulgulara göre, beş yüz kişiye bir yalan 10 saatte ulaşırken, doğru haberin kitlelere ulaşımı 60 saati bulmaktadır. Sahte ya da fake hesap olarak adlandırılan bot hesap kullanıcılarının yalan haber içeriklerine daha çok yer verdikleri bilinmektedir. Bu nedenle bot hesapların yalan haber içeriklerinin yayılmasına etkisi oldukça fazladır (<https://www.dw.com.tr>, 28.04.2018).

Günümüzün başlıca bilgi edinme aracı olan internet, kitleleri çeşitli amaçlarla manipüle etmeye ve yönlendirmeye uygun içerikler üretmektedir. Örneğin Twitter'da paylaşılan bir yalan içerikli haber aynı zamanda Facebook ve benzeri sosyal medya kanallarında da paylaşılmaktadır. Doğrulanmasına fırsat bulunamadan çoğu bilgi hızlıca yayılmaktadır. Manipüle edilmiş birçok bilgi doğrulanmaya vakit bulunamadan sosyal medya kullanıcıları tarafından doğru olarak kabul edilmektedir (Turan, 2014: 114).

Sosyal medya, kullanıcıların kendileri, aileleri veya arkadaş çevreleri ile ilgili paylaşımlarda bulundukları bir alan olmaktan çıkıp her haberin kolaylıkla yayılmasını sağlayan bir alan olarak kullanılmaya başlanmıştır. Ancak sosyal medya haberlerinin güvenilir olmadığı bilinmektedir. Sosyal medya üzerinde çok fazla kullanıcı paylaşımında bulunmakta ve bu kullanıcıların çoğunun kimliği de bilinmemektedir. Bu nedenle sosyal medya üzerinden yayınlanan haberler güvenilirlik açısından tehlikelidir (Algül ve Sütçü, 2015: 20).

Reuters Gazetecilik Çalışmaları Enstitüsü'nün hazırladığı rapora göre, yalan haber sitelerinin hazırladığı içeriklerin yoğun olduğu, ancak sosyal medyanın yalan haberlerin

yayılmasında daha çok etkili olduğu görülmektedir (<https://www.evrensel.net>, 25.06.2018).

Toplumsal gerçekliğin bir parçası haline gelen “çevrimiçi gazetecilik, bloglar, dijital fotoğraf gazeteciliği ve sosyal medya” gibi oluşumlar medya alanında etik sorunlar doğurmaktadır. Örneğin istediği bilgiyi istediği gibi kullanan sosyal medya kullanıcılarının “aşırımacılık yapma, haber kaynağını, alıntıyı veya hikayeyi uydurma, sansasyonel içerikler kullanma” ve benzeri hataları yapmamaları gerekmektedir (Binark ve Bayraktutan Sütçü, 2013: 48-50).

Yeni medya ortamında ilk yalan haber 2000’li yılların başında Cem Yılmaz’a ait olduğu söylenen “İstiklal Marşı” adlı şiirin sosyal medyada paylaşılması ile ortaya çıkmıştır. Cem Yılmaz şiirin kendisine ait olmadığını söylese de yanlış bilgilenme zinciri devam etmiştir (Uluk, 2018: 65).

Yanlış bilgilenme zinciri çok kolay oluşmaktadır. Yapılan paylaşıma kullanıcıların inanıp doğruymuş gibi araştırmadan paylaşımları çok hızlı bir şekilde yaşanmaktadır. Örneğin 12 Mayıs 2018 tarihinde “Cesur Yürek Fatih Portakal” adlı Twitter kullanıcısı “Denizli #tamam dedi. Muharrem İnce’ye büyük destek” adlı bir haber ve fotoğrafını paylaşmıştır. Bu paylaşımın üzerine yapılan başka bir paylaşım da ise “Denizli #tamam dedi. Muharrem İnce’ye büyük destek” adlı haber yalanlanmıştır.

Görsel 17. “Denizli tamam dedi. Muharrem İnce’ye büyük destek” adlı yalan haber örneği. (<https://twitter.com>, 15.05.2018)

14 Mayıs 2018 tarihinde “Günün Yalanları” adlı Twitter hesabından yapılan paylaşıma göre (Görsel 16), sözü edilen Denizli mitingi haberi yalandır. Muharrem İnce’nin, Denizli’de yaptığı mitinge ait olduğu iddiasıyla servis edilen fotoğrafın Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın 16 Haziran 2013 tarihinde Kazlıçeşme’de yaptığı “Milli İradeye Saygı” mitingine ait olduğu ortaya çıkmıştır. Bu nedenle “Denizli #tamam dedi. Muharrem İnce’ye büyük destek” adlı haber ve fotoğrafı sosyal medyada yayınlanan yalan habere örnek olarak verilmektedir.

15 Temmuz Darbe girişiminden sonra birçok yalan haber ortaya çıkmıştı. Örneğin;

Görsel 18. “Cumhurbaşkanı Erdoğan Almanya’dan siyasi sığınma talep etti” başlıklı yalan haberi açıklayan örnek.
(<https://www.ahaber.com.tr>, 19.05.2018)

15 Temmuz Darbe Girişimi’nden sonra sosyal medya üzerinden birçok yalan haber paylaşımları yapıldığına dair haberleri yalanlayan A Haber televizyon kanalının

internet sitesine göz attığımızda, “15 Temmuz darbe girişimi gecesine dair en büyük en sansasyonel iddia, ABD’de bulunan özel istihbarat kurumu Stratfor’a aittir.” Habere göre, Cumhurbaşkanı Erdoğan, Almanya’dan siyasî sığınma talep etmiştir.

17 Haziran 2018 tarihinde gerçekleşen, sosyal medya kanallarında büyük tepki toplayan ve izlenme rekorları kıran “Sapanca’da bacakları kesildikten sonra ölüme terk edilen köpek dehşetinin Suriyeli çocuklar tarafından gerçekleştirildiği iddiası”, teyit.org sitesinin haberine göre doğru değildir. Teyit.org sitesinin haberine göre yayınlanan video görüntüleri, Ürdün merkezli bir sivil toplum kuruluşu tarafından yapılmış olup, haberdeki görüntüler Ortadoğu’daki bir ülkeye aittir.

Görsel 19. “Sapanca’da bacakları kesilen köpek Suriyeli çocuklar tarafından işkenceye uğradı” başlıklı yalan haber örneği.
(https://teyit.org, 22.06.2018)

Teyit.org sitesinin haberine göre, iddialar için gösterilen video örneği (Görsel 19.) Ortadoğu’daki bir ülkeye aittir. Ancak bu ülkenin adı haberde belirtilmemiştir. Sitenin haberine göre, Sapanca’da bacakları kesilen köpeğin Suriyeli çocuklar tarafından

işkenceye uğradığını gösterdiği iddiası doğru değildir. Videonun en erken 9 Ağustos 2016 tarihinde bir Facebook sayfasında paylaşıldığı görülmektedir.

2.5. İNTERNET HABER SİTELERİNDE YALAN HABER ÖRNEKLERİ

Hiçbir araçta bulunmayan ve geniş özellikler barındıran internet çeşitli bilgi dağıtım yollarına sahiptir. Geleneksel ve sabit metinlere gerek kalmadan görsel ve işitsel her türlü iletiyi barındıran ve hemen her alanda erişimi sağlayan internet sayesinde, fiziksel sınırlar da ortadan kalkmaktadır. İnternet teknolojisi, her türlü bilginin düşük maliyetle ve geniş kitlelere ulaşmasını sağlamaktadır.

Yaşadığımız bu yüzyıla damgasını vuran internet zaman ve mekân olgularını manipüle ettiği için yalanın medyatik türevlerinin de ortaya çıkmasını sağlayan bir mecra olarak karşımıza çıkmaktadır (Erol, 2012: 272). Dünya ile aynı anda haber, bilgi paylaşma olanağı sunan internet, yeni mesleklerin de doğmasına neden olmuştur. Bu mesleklerden biri de internet gazeteciliğidir (Toprak, 2015: 15). İnternet siteleri üzerinden haberleri takip eden kullanıcılar sadece ilgilendikleri alanlarla ilgili haberlerle alakalı alanları okumaktadırlar (Kılıç, 2013: 89). Bireyselliği sunan internet kolayca yalan habere erişimi de sağlamaktadır. Bu nedenle, birçok internet sitesi yalan haber yapmakla tanınmakta, birçoğu da bilerek veya ticari amaçlı yalan haber yapmaktadır.

Teyit.org haber sitesinin sosyal medyada veya bazı haber sitelerinde yayımlanan haberleri doğrulamakta ve gerekli kurumlardan açıklama alarak ihbar üzerine gelen haberleri sorgulamaktadır. Örneğin “veriliş tarihi 10 yılı geçen kimliklerle 24 Haziran’da oy kullanılamayacağı iddiası” üzerine harekete geçen teyit.org sitesi, bu iddianın yalan olduğunu Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü’nün yaptığı açıklama ile doğrulatmıştır. Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü’nün yaptığı açıklamaya göre, nüfus cüzdanlarının kullanım sürelerinin 10 yıl olduğu ile ilgili herhangi bir düzenlemenin olmadığı ve seçimlerde eski veya yeni kimlikli herkesin oy kullanabileceğini açıklamıştır (<https://teyit.org>, 22.05.2018).

Yine sosyal medyada yayımlanan haber ihbarları üzerine harekete geçen teyit.org sitesi; “Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın 6. Olağan İl Kongresi’nde Meral Akşener hakkında ‘Zilli Meral, Kemal’in eteklisi’ ifadelerini kullandığı” iddialarını araştırmıştır. Facebook’ta yayınlanan ve birçok kişi tarafından paylaşılan bu haberin

yalan olduğunu açıklayan teyit.org sitesinin haberine göre, haber montajlanarak yapılmıştır. Teyit.org sitesi; Erdoğan'ın AK Parti 6. Olağan İl Kongresi'nde yaptığı konuşmanın tamamını site üzerinde yayımlayarak yalan iddiaları ortaya çıkarmıştır.

Görsel 20. “Zilli Meral, Kemal’in Eteklisi” adlı yalan haber örneği.
(<https://teyit.org>, 14.05.2018)

İzmirserbestfirka.com sitesinin haberine göre, 2010 yılında Samsun’da bir vatandaş dolandırıldığını söyleyerek, üzerine benzin döküp kendini yakmıştır. “Korkusuz Kalem Yılmaz Özdi” adlı sosyal medya kullanıcısının haberini yalanlayan izmirserbestfirka.com sitesine göre, 2010 yılında dolandırıldığı için kendini yakan adamın fotoğrafını yeni olmuş gibi vermeleri tümüyle yalandır.

Görsel 21. İzmirsербestfirka.com haber sitesinin yalan haber örneği.
(<http://www.izmirserbestfirka.com>, 21.05.2018)

2017 yılında “Korkusuz Kalem Yılmaz Özdil” adlı sosyal medya kullanıcısı 2010 yılında yaşanan olayı sanki yeni yaşıyormuş gibi göstererek ve şehir ismini Samsun yerine Urfa şeklinde değiştirerek kullanmıştır. Sonrasında bu haber, izmirserbestfirka.com sitesinde yalanlanmıştır.

Uluk (2018: 67)’a göre internet haber sitelerinin yanlış bilgilendirmede bulunmalarının başlıca nedeni haberleri ilk olarak paylaşma hırsıdır. Uluk’a göre ilk olarak paylaşma hırsının sebebi ise haber ne kadar hızlı erişilir ve ne kadar çok tıklanırsa o kadar çok gelir getireceği inancıdır.

Diğer taraftan yalan haber üretim alanının kar getiren bir faaliyet alanı olduğu bilinmektedir. Ohlheiser’e göre yalan haber yazan bir kişi ayda 10.000 dolara yakın kazanç elde edebilmektedir. Allcott ve Gentzkow’a göre yalan haber üretmenin iki sebebi vardır; birincisi maddiyat, ikincisi ise ideolojik niyettir. Yalan haberin tıklanması ile haber sitesine gidilmesi önemli reklam geliri sağlarken, ideolojik durum ise temelde haber üreticilerinin destekledikleri siyasi parti ve kurumlar doğrultusunda haber içerikleri üretmeleridir (Uluk, 2018: 68).

2018 yılının ilk aylarında Hurriyet.com.tr sitesinin yaptığı bir habere göre askerlik süresi uzatılmıştır. Site haberi son dakika olarak geçerken, Genelkurmay Başkanlığı’nın yaptığı açıklama haberin kanıtı olarak gösterilmiştir. Hurriyet.com.tr sitesinden sonra diğer haber siteleri de bu haberi yayınlamışlardır. Ancak Hurriyet.com.tr sitesinin

sonradan yaptığı habere göre ise böyle bir şey yoktur. Haber doğruluk değeri taşımamaktadır.

Görsel 22. “Hurriyet.com.tr sitesinin askerlik uzatıldı” adlı yalan haber örneği.
(<http://gazetemanifesto.com>, 22.05.2018)

“Askerlik uzatıldı” şeklinde haberinden sonra hurriyet.com.tr sitesi bir açıklama yapmıştır. Site kendi yaptığı haberi yalanlayarak “askerlik süresinin uzatıldığı” ile ilgili iddiaların gerçek olmadığını açıklamıştır. Aynı zamanda TSK tarafından da Hurriyet.com.tr sitesinin askerlik süresinin uzatıldığına dair yaptıkları haberin yalan olduğu şeklinde açıklama gelmiştir.

Akgazete.com sitesi ve gazetemanifesto.com haber sitelerinin Hurriyet.com.tr sitesinin yaptığı haberi yalanlayan haberler yaptığını görmekteyiz. Akgazete.com.tr sitesinde ki örneğe bakarsak hurriyet.com.tr sitesinin haberi yalan çıkmıştır.

Görsel 23. Akgazete.com sitesinin “askerlik uzatıldı” adlı haberinin yalan olduğunu açıklayan fotoğraf.

(<http://www.ahkgazete.com.tr>, 22.05.2018)

Gazetemanifesto.com sitesinin haberine göre ise, hurriyet.com.tr haberi yaparken kaynak olarak Türk Silahlı Kuvvetleri’ni göstermiştir. Daha sonra Genelkurmay kaynaklarına dayanarak iddianın yalan olduğunu duyuran hurriyet.com.tr sitesi yaptığı haberde diğer yayın kuruluşlarının sahte açıklamayı yayında tutmayı sürdürdükleri iddiasında bulunmuştur. Gazetemanifesto.com sitesinin haberine göre hurriyet.com.tr sitesi yaptığı yalan haberle övünmüş, sanki yalan haberi ilk duyuran kendisi değilmiş gibi davranmıştır.

Yeni medya ortamında mesleği gazetecilik olmayan bireylerin haber sitesi kurmaları da olanaklı hale gelmiştir. Ayrıca sosyal medya hesapları üzerinden anlık bilgi paylaşımı yapılmaktadır (Uluk, 2018: 52). Bu nedenle yalan haber ile çok sık karşılaşilmektedir.

2.5.1. Siyaset Kurumuyla İlgili Yalan Haber Örnekleri

Bir aldatma alanı haline gelen siyaset kurumları, yalan söylemenin kuşatıcı alanını ifade etmektedir. Arendt (2018: 69-74)’e göre tarihin sürekli inkâr edildiği ve her alanı kuşatan yalan söyleme durumundan dolayı siyaset yapmanın mümkün olmadığı bir gerçektir. Ona göre yalan bizatihi “siyasi eylem alanının” içinden gelmektedir.

Gerçekleri söylemek yalan söylemekten daha az politik olduğu için siyaset alanında gerçekler savunmasızdır.

Modern yalanın bünyesinde çalışan siyaset yalana hizmet etmektedir. İlerleyen zamanlarda bu hizmet şekli değişmektedir. Siyaset, toplumdaki herkesi hedef alarak olgusal gerçeklik alanının tamamını hedef almakta ve böylece yalana hizmet etmekten çıkıp yalan üretimini çerçeve haline getirmektedir (Arendt, 2018: 75).

Çatışma halinde olan toplumun uzlaşma alanı olan siyaset kurumunun bazen uzlaşmayı sağlamak adına yalana başvurduğu bilinmektedir. Özellikle de özel hayata yönelik çatışmalar siyasetle ilgilenen kişilerin yoğun olarak karşılaştıkları bir durumdur. Siyaset kurumlarıyla ilgili uzlaşmayı sağlayanlar ise medya ve halkla ilişkiler uygulamalarıdır (Bayraktar ve Özgen, 2014: 2).

Chomsky'e göre siyaset kurum ve kadroları "kuyruklu yalan" söylüyor olsalar bile medyanın onlara yalancı demesi zor bir durumdur. Ünlüler'e göre medya ve siyaset ilişkileri iki yönlüdür. Medya ayakta kalmak için siyaset kadroları ise kendi amaçları için karşılıklı olarak birbirlerini kandırmaktadırlar (Ünlüler, 2006: 6).

Sosyal medya ve internet haber sitelerinde yayımlanan yalan haber örnekleri genellikle birbirleri ile bağlantılıdır. Çünkü haber sitelerinde yayınlanan yalan haber örnekleri anında sosyal medya kanallarında da yayınlanmaktadır.

Görsel 24. “Recep Tayyip Erdoğan, Bingöl’deki Kalabalığa Diyarbakır Diye Seslendi” başlıklı yalan haber örneği.
(<https://teyit.org>, 08.06.2018)

5 Haziran 2018 tarihinde Twitterda paylaşılan bir habere göre Recep Tayyip Erdoğan Bingöl’deki kalabalığa Diyarbakır diye seslenmiştir. Yalan haber ihbarı üzerine çalışan teyit.org sitesinin haberine göre bu paylaşım yalandır. Teyit.org sitesinin haberine göre Twitterda paylaşılan ve “Recep Tayyip Erdoğan, Bingöl’deki Kalabalığa Diyarbakır diye seslendi” şeklindeki videonun 8 Haziran 2011’deki Bingöl mitingi sırasında çekildiği ve Başbakan iken konuşan Erdoğan’ın konuşmasının bir bölümünde kendisini dinleyen kalabalığa “Diyarbakır, Diyarbakır Cevap Vermiyorsunuz Diyarbakır” şeklinde seslendiği belirtilmektedir.

2.5.2. Kamusal Meselelerle İlgili Yalan Haber Örnekleri

Kamu hizmeti vermesi gereken medya organları modern toplum sisteminin bir parçası olarak görülmektedir. Medyanın halkı eğlendirme, eğitime ve toplumu bilgilendirme görevi kamu hizmeti olarak görülmektedir (Eser, 2015: 27).

Görsel 25. “Kızılay üzerinden her ay 930 TL maaş ödendi” başlıklı yalan haber örneği (<https://twitter.com>, 15.05.2018)

Ruhat Mengi adlı Twitter kullanıcısı tarafından 11 Mayıs 2018 tarihinde paylaşılan Kızılay Kart ve bu kart ile birlikte her ay Kızılay üzerinden Suriyelilere yardım edildiği iddiasını yalanlayan “Günün Yalanları” adlı Twitter kullanıcısına göre, “Türkiye’nin Suriyeli sığınmacılara Kızılay üzerinden her ay 930 TL maaş ödediği iddiası” yalandır. Paylaşılan kart görseli montajdır ve bu proje Avrupa Birliği tarafından finanse edilmektedir.

Teknoloji aracılığıyla kurulan ve gerçek olmayan ortam olarak tanımlanan sanal alan, kullanıcılara sanal gerçeklik sağlamaktadır (Dedeoğlu, 2016: 64). Özellikle de kamusal meseleler söz konusu olduğunda büyük problemlere sebep olmaktadır.

27 Mayıs 2018 tarihinde Cumhuriyet.com.tr sitesinde yayınlanan habere göre, Türkiye’nin 2011-2012 yıllarında Polonya’dan ithal ettiği yaklaşık 3 bin sığır etinde

“deli dana” hastalığına rastlandığı iddiası ortaya atılmıştır. İthal edilen etlerde “deli dana” hastalığının olduğunun öğrenilmesi Polonya’nın Türkiye’den adli yardımlaşma talebinde bulunmasıyla öğrenildiği haberin içeriğini oluşturmaktadır. Yapılan haberler sonucunda olay sosyal medyada büyük yankı uyandırmıştır.

Görsel 26. “İthal edilen etlerde deli dana hastalığı olduğu” iddiası ile paylaşılan haber örneği. (https://gununyalanlari.com, 21.06.2018)

Diken.com.tr sitesinin haberine göre, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Türkiye’nin 2011-2012 yıllarında Polonya’dan ithal ettiği sığır etinde ‘deli dana’ hastalığına rastlanmadığını söylemiştir. Gununyalanlari.com sitesinde yapılan habere göre bakanlık, kamuoyunda dolaşan “Deli dana virüsü taşıyan et ithal edildi” iddialarının tamamen gerçek dışı olduğunu bildirmiştir. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı konuya ilişkin olarak yaptığı açıklamada, Türkiye’nin hayvan ve et ithalatının uluslararası düzenlemeler çerçevesinde yapılan ulusal mevzuat üzerinden yapıldığını belirtmiştir (http://www.diken.com.tr, 21.06.2018).

2.5.3. Özel Yaşamla İlgili Yalan Haber Örnekleri

Dedeoğlu'na göre, teknolojinin yoğun etkisine maruz kalan başlıca alan özel hayattır. Özel hayatın ihlali, isteyerek veya istenmeden, dolaylı yollarla, kişilerin rızası alınmadan kurumların veya diğer bireylerin bilgisine açılarak ihlal edilmesi olarak görülmektedir (Dedeoğlu, 2016: 66).

Yasalarla güvence altına alınan özel hayatın gizliliğinin medya tarafından ihlal edilmesi mahremiyet durumlarını ortaya çıkarmaktadır. Özel hayatın gizliliği, mahremiyet kavramıyla anlatılmaktadır. Yüksel'e göre mahremiyet; kişinin istediği kişi ile istediği zaman ve istediği yerde iletişimde ve ilişkide bulunmasıdır (akt. Toprak, 2015: 26).

Özel hayatın medya tarafından ihlal edilmesi ve kamuoyuna aktarılması mahremiyet durumlarını ortaya çıkarmaktadır. Mahrem alanın, kamusal değer kazandığını ve seksenli yıllarda insanlara özgürlükmüş gibi sunulduğunu söyleyen Gürbilek'e göre, 1980 darbesinin ikinci yarısından sonra özel ve kamusal alan arasındaki sınır erimiş ve bu yumuşama özgürlük vaadi olarak sunulmuştur. Yaşanan darbeden sonra basın üzerindeki baskılardan dolayı gazeteciler kurgusal haberlere yönelerek yeni haber bölgeleri yaratmışlardır. Gürbilek (2001: 53-56)'in *Vitrinde Yaşamak* adlı kitabında bahsettiğine göre özel hayat Türkiye'de ilk defa 1980 siyasi darbesinden sonra kamuoyunun gündemine gelmiş ve yine ilk defa darbeden sonra özel hayat kamuoyunda açıkça konuşulan bir alana dönüşmüştür. Dönemin dergi ve gazeteleri yaşadıkları baskıdan dolayı, yeni haber bölgelerine müdahale edebilecekleri haber alanları yaratmışlardır.

Özel yaşamla ilgili haberler genellikle siyasi atışmalara da konu olmaktadır. Siyasi aktörlerin özel yaşamları ve ortaya çıkan kasetler gündemi çokça işgal etmektedir. Özel yaşam alanı "kişinin belirli kimselerle ve belirli ölçüde paylaştığı" bir alandır (Bayraktutan ve Binark, 2013: 57). Özel yaşam alanı, tercihleri, aile yaşamını, konut ve haberleşme gibi birçok alanı kapsamaktadır. Özellikle cinsel ve dinsel konular söz konusu olduğunda bireyin özel yaşam alanını açığa çıkarmak etik açıdan uygun değildir. İnsanın insan olmasından doğan değerden dolayı özel yaşama saygı gösterilmelidir. Özel yaşamın gizliliği özellikle de yeni medya ortamında ihlal edilmektedir. Görsel ve işitsel paylaşımlar, etiketleme ya da e-postaların izinsiz

paylaşılması şekillerinde ortaya çıkan özel yaşam ihlali yeni medya kullanıcıları tarafından gerçekleştirilmektedir (Bayraktutan ve Binark, 2013: 58). Söz konusu kişiler ünlüler olduğunda özel yaşama ilgi gösterilmesi ve bu alanda haber yapılması oranı artmaktadır (Dedeoğlu, 2016: 97).

Örneğin, siyaset söz konusu olduğunda istifaya neden olan kasetlerin ortaya çıkarılması da özel hayatın ifşa edilmesidir. 2010 yılında CHP’li Deniz Baykal’ın istifa etmesine sebep olan olayda özel hayatın mahremiyetini ortaya çıkaran kaset skandalı yaşanmıştır.

Görsel 27. “Özel hayata müdahale” başlığını taşıyan haber örneği.
(<http://www.milliyet.com.tr>, 18.06.2018)

Milliyet.com.tr sitesinin haberine göre skandalın ortaya çıkmasından sonra gizlice çekilen görüntülerin medya tarafından kullanılmadığı ve hükümetin müdahalesi ile sitelerden toplanan kasetin istifaya sebep olduğu bilinmektedir. Odatv.com sitesinin haberine göre Baykal’a kompo kurulmuştur. Evine gizlice kamera yerleştirilerek bazı görüntüler ortaya çıkartılmıştır. Ancak bu görüntüler medya tarafından incelenmeden üzeri kapatılmıştır. Baykal’a göre yerleştirilen kameralar ve birleştirilen montaj görüntüler çarpıtılmaktadır.

Görsel veya işitsel paylaşımların özel hayatı ihlal ettiğini söylemiştik. Örneğin Cumhuriyet.com.tr sitesinin haberine göre bir hemşire ve bir hemşire adayının hastalarla selfie çekip paylaşması yüzünden özel hayatı ihlal nedeni ile haklarında suç duyurusunda bulunulmuştur.

Görsel 28. “Hasta haklarının ihlal” edildiğini iddia eden haber örneği
(<http://www.cumhuriyet.com.tr>, 18.06.2018)

Hemşirenin yaptığı paylaşıma baktığımızda arkasında ameliyat edilmek için hazırlanmış bir hasta bulunmaktadır. Hasta haklarını ihlal eden bu paylaşım için hemşirenin özür dilemesi ihlali ortadan kaldırmamıştır. Sağlık Bakanlığı tarafından yapılan açıklamaya göre, “hangi yöntem veya araçla olursa olsun, hasta mahremiyeti ilkesine aykırı her türlü davranış ve eylem Sağlık Bakanlığı’nca en ağır şekilde cezalandırılacağı” belirtilmiştir (www.cumhuriyet.com.tr, 18.06.2018).

“Mahremiyet hakkı”, bireylerin özel hayat alanında istediği gibi davranabilmesini ifade etmektedir. Modernleşme ile birlikte öne çıkan “Mahremiyet hakkı”, dış müdahalelere açık hale gelmiştir. Çünkü modernleşme öncesine özel alanlar daha korunaklıydı. Modernleşme ile birlikte gözetleme imkânları artmış ve özel hayat alanları korunaksız kalmıştır (Bildirici, 2018:200).

“Özel yaşamın gizliliği” kavramı yirminci yüzyıldan sonra temel haklardan biri olarak kabul edilmiştir. Gazetecilik alanına baktığımızda ise özel hayat alanına müdahale edilmemesi, evrensel gazetecilik ilkesi olarak kabul edilmiştir. Bildirici’ye göre özel hayatın gizliliği ilkesinden herkes eşit biçimde faydalanmamaktadır. Örneğin ünlü kişiler, devlet adamları ve politikacıların özel yaşamları farklıdır. Bildirici’ye göre bu kişilerin özel yaşam alanı daha dardır (2018: 201-209).

Uluk (2018: 43)'a göre yeni medya, mahremiyet ve özel hayatın gizliliğini sekteye uğratmaktadır. Örneğin bütün internet kullanıcılarının bilgilerinin toplandığı büyük veri havuzu bulunmaktadır.

Başka bir örnek vermek gerekir ise online alışverişler de özel hayatın gizliliğini ihlal etmektedir.

Görsel 29. Özel yaşamın gizliliğinin ihlaline ilişkin örnek. (<http://www.sonsayfa.com>, 22.01.209).

www.sonsayfa.com sitesinin haberine göre internet üzerinden yaptığımız alışverişlerde gelen ürünlerin üzerinde kimlik bilgileri ve kutunun içinde ne geldiğinin yazılmasından tüketicilerin rahatsız olduğundan bahsetmektedir. Alışveriş ile ilgili gelen faturanın kutunun dışında değil de içerisinde yer alması gerektiği haberde belirtilmektedir. Alışveriş sonrası gelen kutunun üzerinde yer alan faturada kimlik bilgileri, ev adresi ve iletişim numarası bulunması gizliliği ihlal eden bir durum olması sebebi ile bu durum özel hayatın gizliliğini ifşa eden bir örnek olarak incelenmiştir. Haberde dikkat çekilen nokta ise kişisel bilgilerin saklı kalması için gelen bilgilendirme faturalarının kutunun içerisinde yer alması gerektiğidir (<http://www.sonsayfa.com>, 22.01.209).

SONUÇ

Geçmişten günümüze kadar yalanla ilgili birçok tanım yapılmıştır. Farklı birçok anlamlara geldiğini bildiğimiz yalan terimi, neredeyse ilk insanla birlikte ortaya çıkmıştır. Doğrunun tam tersini, hakikatin veya gerçeğin zıddını anlatan yalan kavramı, medya alanıyla ilgili incelendiğinde bilgilerin saklanması veya yanlış şekilde anlatılması olarak tanımlanmaktadır. Birçok tanım yapılsa da bu çalışmada genel olarak medya alanıyla ilgili olması açısından yalan kavramını, iletişimsel bir olgu olarak değerlendirmeye çalıştık.

Birçok düşünür tarafından farklı tanımları yapılsa da yalanın herkes tarafından kabul edilen geçerli bir tanımı yoktur. Bazen yadsıyıcı bir tavır olan yalan kavramı, motivasyon kaynağı da olabilmektedir. Her ne kadar iki kişi arasında iletişim yoluyla gerçekleştiği söylene de kişinin kendi kendine söylediği yalanların da bulunduğunu bilmekteyiz. Sadece insanların değil doğadaki diğer canlıların da yalan söylediği söylenebilir. Örneğin hayvanlara baktığımızda avlanmak için aldatmacalara başvurduklarını veya bukalemunların korunmak amacıyla renk değiştirdiklerini görebiliriz. Örneğin bir futbol maçında futbolcunun yere yatarak insanları kandırması da bir yalan söyleme türüdür. Bu nedenle yalan söylemek için ille de iletişim kurulmasına gerek olmayabilir.

Yalanın söylenme amaçlarına baktığımızda; bireysel çıkar, avantaj elde etmek amacıyla söylenen, ülkeyi korumak, eğlendirme, iyi izlenim bırakmak ya da iyi görünme arzusu amacıyla söylenen yalanlar olmak üzere birçok amacı bulunmaktadır. Patolojik yalan türünü ise diğer yalanlardan ayıran farkın yalan söyleme amacının bulunmaması olduğu belirtilebilir.

Yalan kavramını medya ile ilişkilendirdiğimizde ise, genel bir tanım olarak şunu söyleyebiliriz; yalan, uydurma bir iletişim biçimidir. Yalanın iletişim yoluyla söylendiği ve iki kişi arasında gerçekleştiği söylenilmektedir. Medya alanına baktığımızda üretilen içeriklerde yalan söylenilmesinin amacı kurumun ayakta kalması çabasıdır. Dikkatleri çekerek ve gündemde kalarak etki yaratma amacı vardır. Taraf tutularak yapılan haberlerin çoğunda yalan içerikler barınmaktadır. Bu nedenle medya alanı söz konusu olduğunda yalanın birçok medyatik türevi karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle günümüzdeki en güçlü manipülasyon aracı medyadır.

Bir patolojik durum olarak incelendiğinde, yalan, yalanın hastalıklı bir ruh tarafından söylenmesidir. Eğer biri hastalıklı bir ruh halinin tezahürü olarak yalanlar söylüyor ve söylediği yalanlara kendisi de inanıp bu yalanlar ile yaşıyorsa bu tür yalan, patolojik bir yalan olarak tanımlanmaktadır. Yeniden medya alanına döndüğümüzde, eğer bilgiler bilerek yanlış veya eksik aktarılıyor ise bu dezenformasyon terimi ile ifade edilmektedir. Tam tersi biçimde olduğunda ise, yani kasıtlı olmaksızın bilgiler eksik veya hatalı aktarılıyor ise bu misenformasyon kavramı ile ifade edilmektedir. Yalanın türevlerinden patolojik yalancılık ile yalanın medyatik türevlerinden misenformasyon ve dezenformasyon olguları arasında bağlantı kurulabilmektedir. Hastalık kavramı bağlamında düşünüldüğünde patolojik yalancılık ile misenformasyon kavramı arasında bağlantı kurulurken, bir kasıt arandığında ise dezenformasyon kavramıyla bağlantı kurulabilmektedir.

Yalan gibi propaganda da bir düşüncüyü gerçeğinden saptırarak o gerçeği eğreti bir şekilde aktarmaktır. Bir inancı başkalarına benimsetmek ve yaymak için gerçekleştirilen eylem olarak bilinen propagandanın tarihi de yalanın tarihi kadar eskidir. İnsanlar konuşmayı öğrendiğinden itibaren yalan söylemeyi, bununla bağlantılı olarak da propagandalar yürütmeyi öğrenmektedir. Kitle iletişim araçlarının yayılması ile birlikte propagandacılığın da işlevi artmıştır. Medya organları çıkarları doğrultusunda yalan propagandalar yapmaktadırlar. Örneğin savaşlarda ve seçim dönemlerinde yaygın olarak kullanılan, günümüzde ise televizyon dizilerinde de sıkça kullanılan propaganda, teknolojik gelişmelerle birlikte değişim geçirmiştir. Örneğin Demokrat Parti döneminde propaganda aracı olarak kullanılan radyonun günümüzde kullanılması beklenilemez. Günümüzde daha ziyade bilgisayar oyunları üzerinden sosyal medya ve sinema üzerinden propaganda örnekleri şekillenmektedir. İncelenen haberler sonucunda en çok da sosyal medya üzerinden propaganda yapıldığı gözlemlenmiştir. Bunun nedeni ise açıktır; sosyal medya ortamı geleneksel medya biçimlerine oranla daha hızlı bir yayılıma sahiptir.

Ajitatör olarak adlandırılan bireylerin, gerçekliğin üzerini örtmek için örtmece sözcükleri kullanarak bireylerin hoşnut olmadıkları durumları kabullenmelerini sağladıkları bilinmektedir. Medyada gerçekliğin üzerinin örtülmesi durumu da yine kullandıkları bu tür sözcüklerle yapılır. Örneğin çöpçü demek yerine “temizlik işçisi” ya da şişman yerine “balıketli” denilmesi örtmece kullanımına örnektir. Özellikle de ölüm

ve hastalık söz konusu olduğunda örtmece kullanımı daha fazla olmaktadır. Medyada ise etnik kimliklerin, kadınların ve eşcinsellerin sunumuna baktığımızda örtmece durumuyla karşılaşmaktan çok farklı kimliklerin değersizleştiğini görmekteyiz. Eşcinseller söz konusu olduğunda bu konular medyada olumsuz şekillerde habere yansıtılmaktadır. Ya da kadınlar haberlerde önemsizleştirilmektedir. Etnik unsurlar, kadınların yer aldığı haberlerde toplumda kabul gören algılara göre şekillenmektedir.

Toplumda varlığını yerleşik biçimde sürdüren yalan, din söz konusu olduğunda daha sorunlu bir konudur. Ancak çoğu dinde yalan söylemenin kesin emirlerle yasaklanması söz konusu değildir. Yalan söylemekle ilgili dinlerde sadece şartlar belirtilerek yalan söyleme durumu yasaklanmıştır. Güven duygusunu tahrip eden yalan toplumların hayatlarını olumsuz yönde etkilemeye devam ederken özellikle de din alanında ortaya atılan kulaktan dolma bilgiler insanlığa büyük zararlar vermiştir.

Yalan, kişilerin zor durumlardan kaçmak ya da üstün olmak için söylediklerinde hastalık sayılmaz. Zira psikolojik açıdan yalan söyleme durumu çocukluk yaşlarında öğrenilmektedir. Çocuk yaştaki birey hayaller kurarken bu hayallere uygun yalanlar söyler. Ancak ilerleyen yaşlarda bu yalanlar devam ediyor ise o zaman bir hastalık olarak görülen “patolojik yalancı”, diğer adı ile pseudologia fantastica durumu ortaya çıkmaktadır. İletişimsel bir patoloji olarak incelenen yalana bir hastalık olarak bakıldığında yalan söylenilmesinin bir amacı yoktur. Ancak medya söz konusu olduğunda patolojik yalancılık türüne misenformasyon kavramı eşlik etmektedir ve bu nedenle de yıkıcı bir sorundur. Her ne kadar bilgiler istenilmeden ve kasıt aranmaksızın hatalı ve eksik paylaşılsa da ortada bir yalan söz konusudur. Bu nedenle misenformasyon söz konusu olduğunda söylenen çarpıtma bilgilerde de kasıt aranmamalıdır.

Araştırmacı gazetecilik alanında ortaya çıkan yalanın medyatik türevi ise araştırma sırasında ortaya çıkmaktadır. “Yalancılara yalan söylemek” şeklinde adlandırılan ve etiğin ihlal edildiği durum daha çok gizliliğin esas olduğu koşullarda ortaya çıkmaktadır. Araştırmacı gazeteci gizliliğin esas olduğu durumlarda gazeteci kimliğini gizleyerek saklanan haber ve olayları yalancılara yalan söyleyerek ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla bu tür bir yalancılık eğilimi, görece kamusal gerçekliğin ortaya çıkarılması amacına hizmet ettiği içindir ki, olumsuz olarak addedilemez.

Günümüzde sosyal medya kanalları, kullanıcıların talepleriyle şekillenmektedir. Sosyal medya kanalları denilince Türkiye’de yaşanan Gezi Olayları ve 15 Temmuz Darbe girişimi akıllara gelmektedir. Diğer taraftan Tunus’ta başlayan ve sonrasında Orta Doğu’ya ve Kuzey Afrika’ya yayılan Arap Baharı şeklinde adlandırılan olaylar sosyal medyanın etkilerini en iyi açıklayan tarihi olaylar olarak karşımıza çıkmaktadır. Son olarak Afrin Harekâtı da sosyal medya aracılığıyla yalan dürtülerle şekillenmiştir.

Sosyal medyada paylaşılan haberleri alarak yayınlayan birçok haber sitesi bulunmaktadır. Özellikle de Twitter ve Facebook gibi sosyal medya kanallarından yayınlanan haberleri sorgulamadan alıp haber yapan ve sosyal medyayı adeta bir kaynak olarak gören haber siteleri bu nedenle yalan haberlerin en çok yayıldığı alanlar haline gelmiştir. Çalışmada, yalan içerikli haberlerin en fazla sosyal medya ve haber siteleri tarafından yayınlandığı gözlemlenmiştir.

Her internet kullanıcısının haber kaynağı olabildiğini bilmekteyiz. Bu durum haber sitelerinde ve sosyal medya kanallarında yayınlanan haberlerin güvenilir olmadığını bu nedenle haberin nasıl okunması gerektiği konusunu gündeme getirmekte ve bu konuda daha hassas olunmasına yol açmaktadır. Bu nedenle her gün maruz kaldığımız yalan haberlerin gerçekliğini teyit etmek adına internet adresi kontrol edilmelidir. İnternet adresinde değişiklikler yapılarak yalan haberler oluşturulması nedeni ile internet adresi ve siteler incelenmelidir. Diğer taraftan haberin okunduğu sitenin karışık ve düzensiz olmamasına dikkat edilmelidir. Yalan habere karşı alınabilecek bir başka önlem ise, haberin imla hatalarına bakılarak yalan olup olmadığının anlaşılabileceğidir. Haberin yayınlanma zamanı ve yerine, sonrasında ise ilk olarak nerde yayınlandığına bakılmalıdır. Bir başka önlem ise şu olabilir; yalan haberler genellikle sosyal medyada güvenilir dostlar aracılığıyla gönderilmekte, böylece içeriğin güvenilirliği daha da desteklenmektedir. Bu hususa da azami ölçüde dikkat edilmelidir. Son olarak, sosyal medya ve internet haber siteleri görece editoryal denetimin çok sıkı olmadığı mecralardır ve buralarda yayımlanan haber içeriklerini bir başka yerden de teyit etmek gerekir. Kendisi de sosyal medya ortamında faaliyet gösteren teyit.org, bu konuda müracaat edilecek güvenilir bilgi kaynaklarından biridir.

Medyada güvenilecek ve doğru bilgi sunan haber kaynağı bulunmadığı kadar birçok da alternatif medya örgütleri yalan haberciliğe karşı etkili bir panzehir

olmaktadır. Başta teyit.org olmak üzere birçok doğrulama platformu bulunmaktadır. Örneğin; malumatfurus.org, dogrulukpayi.com, yalansavar.org, gununyalanlari.com gibi doğrulama amaçlı faaliyet gösteren bu platformlar, çıkan yalan haberleri inceleyerek doğru olup olmadığını araştırırlar. Ve bu haberleri kamuoyu ile paylaşırlar.

Bireyler hızlı yayılan yalan haberler karşısında artık çaresiz ve güçsüz değillerdir. Örneğin teyit.org sitesi kişilerden gelen yalan haber ihbarlarından yola çıkarak bu haberleri araştırarak doğru şekliyle paylaşmaktadır.

KAYNAKÇA

ARAŞTIRMA VE İNCELEME ESERLERİ

- Adorno, T.W. (2005). *Minima Moralia*. çev. Orhan Koçak, Ahmet Doğukan, İstanbul: Metis Yayınları.
- Ajanda 2018(2017).*Fili Yuttu Bir Yılan*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Alankuş, Sevda (2016). *Barış Gazeteciliği Elkitabı*, İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları.
- Almagor, Raphel Cohen (2002). İfade medya ve Etik, çev. S.Nihat Şad, Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Alpay, Yalın (2017). *Yalanın Siyaseti*, İstanbul: Destek Yayınları.
- Arendt, Hannah (2018). *Siyasette Yalan*, çev. İmge Oranlı, Berfu Şeker, İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Arsan, Esra ve Çoban, Savaş (2014) *Medya ve İktidar*, İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Aşkın, Ahmet Cevdet (2015). *Dezenformasyon*, İstanbul: Epos Yayınları.
- Başkaya, Fikret (2015). *Yalan*, Ankara: Öteki Yayınevi.
- Baudrillard, Jean (2017). *Sessiz Yığınların Gölgesinde Toplumsalın Sonu*, çev.Oğuz Adanır, Ankara:Doğu-Batı Yayınları.
- Bauman, Zygmunt (2013). *Azınlığın Zenginliği Hepimizin Çıkarına mıdır?* çev. , Hakan Keser, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Behramoğlu, Ataol (2014).*Yalancının Ampülü*, İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Behrengi, Samed (2017). *Küçük Kara Balık*, çev., Milena Ayseli, Ankara: Çocuk Gezegeni.
- Benlioğlu, Oğuz (2017). *Yalan Radarı*, İstanbul: Mona Yayınevi.
- Bildirici, Faruk (2018). *Günahlarımızda Yıkandık/ Örneklerle Gazetecilik Meslek Etiği*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Binark, Mutlu ve Bayraktutan, Günseli (2013). *Ayin Karanlık Yüzü: Yeni Medya ve Etik*, İstanbul: Kalkedon Yayınları.

- Bolt, Roelf (2017). *Yalancılar ve Sahtekarlar Ansiklopedisi*, çev., Tefik Uyar, İstanbul: Domingo Yayıncılık.
- Bourdieu, Pierre (2006). *Karşı Ateşler*, çev., Halime Yücel, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Cangöz, İncilay (2008). *Uygun Adım Medya*, Ankara: Ayraç Kitapevi Yayınları.
- Canöz, Kadir (2007). *Halkla İlişkiler Uygulaması Olarak Lobicilik*, İstanbul: Nüve Kültür Merkezi Yayınları.
- Charles V. Ford (1997). *Yalan! Yalan!! Yalan!!! Yalancılığın Psikolojisi*, çev. Şerife Küçük, Ankara: HYB Yayıncılık.
- Chomsky, Noam (2008). *Medya Denetimi*, İstanbul: Everest Yayınları.
- Chomsky, Noam (2016). *Geleceği Kurgulamak*, İstanbul: İnkılap Yayıncılık.
- Chomsky, Noam, Edward S. Herman (2017). *Rızanın İmalatı/Kitle Medyasının Ekonomi Politikası*, İstanbul: Bgst Yayınları.
- Cohen, Raphael (2005). *İfade, Medya, Etik*, çev. S. Nihad Şad, İstanbul: Phoenix Yayınları.
- Collon, Michel (2007). “Nato: Medyanın Anlatamayacağı Bir Hikâye”, *Medya ve Savaş Yalanları/Gerçekler Nasıl Karartılıyor*, çev. Ahmet Antmen, İstanbul: Yordam Kitap.
- Çoban, S., İşlek, S.T., Çavuş, G., Arar, Y.B., Karaca, H.S. ve Paktin, S., Kepenek, E., Yiğit, H., Arslantepe, M., Kurt, H., Öztürk, A. ve Parlak, İ. (2018). *Medya ve Yalanlar*, İstanbul: Siyah Beyaz Yayınları.
- Çoban, Barış (2010). *Medya, Barış ve Savaş*, İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Dağabakan, Fatma Öztürk (2012). *Yalanın Dildeki Gerçeği*, Konya: Çizgi Kitapevi Yayınları.
- Dedeoğlu, Gözde (2016). *Teknoloji, İletişim, Yeni Medya ve Etik*, İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Değirmencioğlu, Gürsoy (2014). *Yöntem ve Örneklerle Araştırmacı Gazetecilik* Kocaeli: Volga Yayıncılık.

- Devran, Yusuf (2010). *Haber, Söylem, İdeoloji*, İstanbul: Başlık Yayın Grubu.
- Eagleton, Terry (2015). *İdeoloji*, çev. Muttalip Özcan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Ekman, Paul (2017). *Yalan Söylediğimi Nasıl Anladın?* İstanbul: Okyanus Yayınları.
- Ercan, C.A ve Sarı, Ahmet (2008). *Masalların Psikanalizi*, Erzurum: Salkım Söğüt Yayınları.
- Erol, Gülbuğ (2012). *İletişim ve Etik*, İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- Fawcett, Bill (2011). *Tarih Boyunca Yalan ve Propaganda*, İstanbul: Hitkitap Yayıncılık.
- Finkel, Caroline (2017). *Resmi Tarih Yalanları, Büyük Adamların Tarihi*, İstanbul: Profil Yayıncılık.
- Foerstel, Lenora (2007). *Medya ve Savaş Yalanları/Gerçekler Nasıl Karartılıyor*, çev. Ahmet Antmen, İstanbul: Yordam Kitap.
- Geçer, Ekmel (2018). *Gerçekliğin Paradoksal Yenilgisi*, İstanbul: Metamorfoz Yayıncılık.
- Gillies, Andrea (2013). *Beyaz Yalan*, çev. Berrak Göçer, İstanbul: Domingo Yayıncılık.
- Göksu, Vahap (2016). *Kamusal Alan ve Siyasal Katılma Mecrası Olarak Sosyal Medya*, Konya: Çizgi Kitapevi.
- Gültekin, Mücahit (2017). *Algı Yönetimi ve Manipülasyon*, İstanbul: Pınar Yayınları.
- Günter, Wallraff (1986). *En Alttakiler*, çev. Osman Okkan, Köln: Milliyet Yayınları.
- Gürbilek, Nurdan (2001). *Vitrinde Yaşamak*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Harari, Yuval Noah (2018). *21 Yüzyıl İçin 21 Ders*, İstanbul: Kolektif Kitap.
- Harris, Sam (2014). *Yalan: %100 Dürüst Yaşamak Mümkün mü?*, çev. Kemal Atakay, İstanbul: Okyanus Yayınları.
- Hogan, Kevin (2010). *Yalanın Ardındaki Gerçek “Çekim Yasası”*, çev. Selim Yeniçeri, İstanbul: Yakamoz Yayınları.
- Holiday, Ryan (2012). *İnan Bana Yalan Söylüyorum*, çev. Nadir Özata, İstanbul: Mediacat Yayınevi.

- İçözü, Nur (2015). *Yalancı Yıldız*, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Karadağ, Çerkes (2016). *Görüntü Büyücüsü/Görme Kültürü Dizisi 2*, İstanbul: Öteki Yayınevi.
- Kejanlıoğlu, D.Beybin (2005). *Frankfurt Okulu'nun Eleştirel Bir Uğrağı: İletişim ve Medya*, İstanbul: Bilim ve Sanat Yayınevi.
- Keyes, Ralph (2017). *Hakikat Sonrası Çağ: Günümüz Dünyasına Yalancılık ve Aldatma*, çev. Deniz Özçetin, İzmir: Tüdem Yayın Grubu.
- Kocabaş, Süleyman (2012). *Tarihimizin En Büyük Yalan Fırtınası Ve 27 Mayıs 1960 Darbesi Ve Rejimin Çöküş Belgeleri*, İstanbul: Bayrak Matbaacılık ve Yayıncılık.
- Keane, John (1993). *Medya ve Demokrasi*, çev. Haluk Şahin, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Kovach, Bill ve Rosenstiel, Tom (2007). *Gazeteciliğin Esasları*, Ankara: ODTÜ Yayıncılık.
- Kozanoğlu, Can (2015). *Yalan Yılları*, İstanbul: Can Yayınları.
- Köse, Hüseyin (2006). *İletişim Sosyolojisi/ Temel Kavramlar Antolojisi Fragmanlar*, İstanbul: Yirmidört Yayınevi.
- Köse, Hüseyin (2007). *Alternatif Medya*, İstanbul: Yirmidört Yayınevi.
- Köse, Hüseyin (2015). *Skolastik Fantazya*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Kuran, Timur (2013). *Yalanla Yaşamak*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Mayer, Claudia (2008). *Yalana Övgü*, çev., Nihal Ünver, Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Meyer, Pamela (2012). *Yalanı Anında Yakalayın/ Yalan Dedektifliği*, İstanbul: Butik Yayıncılık.
- Montaigne, Michel de (2011). *Denemeler*, İstanbul: Parıltı Yayıncılık.
- Orwell, George (2016). *1984*, çev. Celal Üster, İstanbul: Can Sanat Yayınları.
- Öncel, Gülen Kurt (2013). *Türkiye'de Soruşturmacı Gazetecilik*, İstanbul: Evrensel Basım Yayın.

- Parenti, Michael (2007). “*Medya Kaytarıyor*” *Medya ve Savaş Yalanları/Gerçekler Nasıl Karartılıyor*, çev. Ahmet Antmen, İstanbul: Yordam Kitap.
- Petterson, Andrew M. (2005). *Dezenformasyon Çağı*, İstanbul: Nüansarma Yayınları.
- Pilger, John (2010). *Bana Yalan Söyleme! Araştırmacı Gazeteciliğin Şahikaları*, çev. Mehmet Harmancı, İstanbul: Agora Yayınevi.
- Platon (2005). *Devlet*, çev. C. Saraçoğlu, Veysel Atayman. İstanbul: Bordo-Siyah Yayınları.
- Sartre, Jean-Paul (2011). *Varlık ve Hiçlik/Fenomenolojik Ontoloji Denemesi*, İstanbul: İthaki Yayınları.
- Sartwell, Crispin (2015).*Edepsizlik, Anarşi ve Gerçekler*, çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Scott, J.C. (1995). *Tahakküm ve Direniş Sanatları Gizli Senaryolar*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sezer, Melek Özlem (2010). *Masallar ve Toplumsal Cinsiyet*, İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Şahin, H. ,Örs, F. ,Bulunmaz, B. ,Dedeoğlu, S.G., Çambay, S. , Özdemir,E. , Öcal,S.B., Demirel, S.D. (2016). *Medya Etik*, İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Tamer, Mehmet Ali (2016). *Yalanlar ve Kananlar Biz Buyuz İşte*, Bursa: Kuzgun Kitap.
- Tokgöz, Oya (2008). *Temel Gazetecilik*, Ankara: İmge Yayınevi.
- Turhan, Seyfettin (1997). *Araştırmacı Gazetecilik*, Ankara: Umag Vakfı Yayınları.
- Uluk, Murat (2018). *Hakikat Sonrası Çağda Yeni Medya ve Yalan Haber*, Eskişehir: Dorlion Yayınları.
- Uzun, Ruhdan (2016). *İletişim Etiği/Sorunlar ve Sorumluluklar*, Ankara: Dipnot Yayınevi.
- Yazgan, Teoman (2000). *Kendilerine Yalan Söylenen İnsanlara Mektuplar*, İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Yıldırım, Besim (2015). *İletişim Araştırmalarında Yöntemler Uygulama ve Örneklerle*, Konya: Literatürk Akademia Yayınları.

MAKALELER

- Acar, Zeliha Burcu (2017). “Yakov Petroviç Golyadkin ve Modern Yalan”, *ViraVerita E-Dergi*, Sayı 5, 15-34 (ISSN: 2149-3081).
- Alan, Ümit (2017). “Medya Gerçeği Haykıracak De, Yalan da Olsa Hoşuma Gidiyor Söyle”, *Ayrıntı Dergisi*, S. 19, 76-82.
- Alemdar, Korkmaz (2017). “Yalana (S)övgü,” *Varlık Dergisi*, (Mart 2017), 73-76.
- Alemdar, Korkmaz (2018). “Yalanın Hası: Okuryazarlara Masallar” , *Varlık Dergisi*, (Ekim 2018), 19.
- Alpay, Yalın (2018). “Siyasetçilerin ve Kitlelerin Birlikte Ürettiği Yalan: Sahte Haber”. *Varlık Dergisi*, (Ekim 2018), 7.
- Arslan, Halime ve Evlice, Y.E. . (1995).”Psödologia Fantastika (Düşlemsel Yalan)”, *Kriz Dergisi*, 3 (1-2) 57-60.
- Augustinus, Saint (1998). “Yalan Üzerine”, çev. Özden Arıkan, *Cogito Dergisi*, S. 16 (Güz 1998), 39-43.
- Bacon, Francis (1998). “Hakikat Üzerine”, çev. Özden Arıkan, *Cogito Dergisi*, S. 16 (Güz 1998), 44-46.
- Başat, İsmail Mert (2017). “Maddi Bir Güç Olarak Yalan”, *Yenie Dergisi*, S.4, s.61-64.
- Candansayar, Selçuk (2017). “Pseudologia Fantastica Günümüzün Yalanları ve Yalancıları”, *Ayrıntı Dergisi*, S. 19, 43-51.
- Carmola, K. (2003). Noble lying: Justice and intergenerational tension in Plato’s “Republic”. *Political Theory*, 31(1), 40.
- Çakın, Melodi (2017). “Yalanın Değeri / Yorumun Önemi”, *ViraVerita E-Dergi*, Sayı 5, 1-14 (ISSN: 2149-3081).
- Demir, Sedem (2017). “Çocuklar Neden Yalan Söyler”, *Bütün Dünya Dergisi*, Yıl 19, Sayı 230, Başkent Üniversitesi Kültür Yayınları.
- Demirkent, Dinçer (2017). “Hakikatin Kendinden Menkul Bir Enerjisi Yoktur, Hakikati Savunmak Gerekir”, Ahmet Murat AYTAÇ ile Söyleşi, *Ayrıntı Dergisi*, S. 19, 61-76.

- Demirkent, Dinçer (2017). “Siyasal Toplumun Kurucu Yalanlarıyla Ne Yapacağız?”, *Ayrıntı Dergisi*, S. 19, 39-44.
- Duman, Abdullah, *İbn Haldun'a Göre Haberlere Yalan Karışma Sebepleri ve Bunları Ortaya çıkarma Metotları*, *Ekev Akademi Dergisi* Yıl: 14 Sayı: 42 (Kış 2010), 163-188.
- Erdoğan, İrfan (2006). “Medya ve Etik: Eleştirel Bir Giriş”, *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, Sayı 23, 1-26.
- Gezgin, Ulaş Başar (2017). “İlkesizlik, Omurgasızlık, Kişiliksizlik”, *Yenie Dergisi*, S.4, 65.
- Kant, Immanuel (1998). “İnsanseverlikten Ötürü Yalan Söylemek Konusunda Bir Sözümona Hak Üzerine”, çev. Oruç Aruoba, *Cogito Dergisi*, S. 16 (Güz '98), 47-51.
- Karaköse, Saadet (2014). “Yalancı Şairin Gözüyle Yalana Bakış: Klasik Edebiyatımız da Yalan”, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* [TAED] 51, Erzurum, 127-169.
- Karsan, Kaan (2017).”Yalanın İcadı”, *Yenie Dergisi*, S.4, 60.
- Koç, Bozkurt. “Çatışma Bağlamında Yalan ve Din İlişkisi”, *Dini Araştırmalar*, Eylül-Aralık 2007, 10(30), 215-242.
- Köse, Hüseyin (2017). “Alice Tavşan Çukuru Oteli Hasetsiz Dinginlikler Diler...”, *Yeni-e Dergisi*, S.4, 56.57.
- Kulak, Önder (2017). Platon’dan Strauss’a: Düzenin Kurulmasında ve Korunmasında Soylu Yalanın Rolü, *ViraVerita E-Dergi*, Sayı 5, 35-48.
- Küçükparlak, İlker (2017). Muhafazakârlığın Hakikatle İmtihani, *Ayrıntı Dergisi*, S. 19, 81-86.
- Laçiner, Sinan (2018). “Sistematik yalan Siyaseti, Komploculuk ve Sol Politika”, *Altüst Dergisi*, S:27, 23-27.
- National Geographic Türkiye Dergisi*, “Neden Yalan Söylüyoruz”, Haziran, 2017, 56-70.

- Nietzsche, Friedrich (1998). “Ahlak Dışı Anlamda Doğruluk ve Yalan Üzerine”, çev., Oruç Aruoba, *Cogito Dergisi*, S. 16 (Güz 1998), 56-57.
- Özçürümez B. , Gamze (2017). “Yalan Söyleme Sanatı Üstüne”, *Ayrıntı Dergisi*, S. 19, 86-89.
- Soysaldı, Mehmet (2005). Kalbin Manevi Hastalıklarından Yalan Ve Korunma Yolları, *İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, yıl: 6, sayı: 15, 89-105.
- Şüküran, Mehmet Özkan (2018). “Gerçeğin Hafiyesi: Yalan”, *Varlık Dergisi*, (Ekim 2018), 25.
- Tunç, Ayfer (1995). “Çetin Altan'la Söyleşi, Aşk İyidir Bak / Duyumunu Artırır İnsanın”, *Cogito Dergisi*, S. 4 (Bahar), 20-24.
- Total, Nilgün (2017). “Yalandan Nefret Etmek”, *Varlık Dergisi*, (Mart 2017), 69-74.
- Ünver, H.Akın (2018). Dijital Siyasal Dezenformasyon ve Algoritmik Propaganda, *Birikim Dergisi*, (Kasım 2018), 5-15.
- Vassaf, Gündüz (1998). “Yalanın Kısa Tarihi”, *Cogito Dergisi*, S. 16 (Güz), 182.
- Zafer, Yılmaz (2017). “Bir “Kanaat Toplumu” Olarak Türkiye ve İşlevsel Entelektüelleri”, *Ayrıntı Dergisi*, S. 19, 51.

LİSANSÜSTÜ TEZLER

- Cecan, Mustafa Halil (2013). *Propagandanın Yeni Uygulama Alanı: Bilgisayar ve Konsol Oyunlar*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çelik, Cengiz (2011). *Türkiye Türkçesinde Örtmece ve Tabu Kelimeler*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Kuzey Kıbrıs: Doğu Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erman, Süleyman (2016). *Bir Propaganda Aracı Olarak Tarihi Diziler: “Diriliş Ertuğrul” ve “Filinta” Örneği*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eser, Oğuz Ömer (2015). *Bilim Gazeteciliğinde Gerçekliğin Bozumu*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Küçüköğlu, Bayram (2005). *Milli Mücadele Sürecinde Uygulanan Propaganda Yöntemleri ve Atatürk'ün Propagandacı Kişiliği*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Toprak, Necla(2015). *İnternet Gazeteciliğinde Haber Etiği, Misenformasyon ve Dezenformasyon*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Afyon: Kocatepe Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Ünlü, Nurhayat (2013). *Lobicilik Kavramı ve ABD'deki Türk Lobisi*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Üretmen, Seçil (2008). *Cinsiyet, Yalan Söyleme Ve Çıkar Elde Etmenin Yalana İlişkin Yüklemelere Etkisi*. (Yayımlanmış Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

- Algül, And ve Sütçü, Cem (2015). “Değişen Haber Algısı: Kullanıcılar Sosyal Medyada Haberleri Nasıl Değerlendiriyorlar?”, *Global Media Journal TR Edition*, 6 (11), <http://globalmediajournaltr.yeditepe.edu.tr>. Erişim Tarihi: 02.02.2018.
- Armağan, Ahsen, (ty). “Siyasal Bir İletişim Türü Olarak Propaganda”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi | Istanbul University Faculty of Communication Journal*, [S.l.], n. 9, feb. 2012. ISSN 1302-633X, <[http:// www.journals.istanbul.edu.tr/iuifd/article/view/1019013755](http://www.journals.istanbul.edu.tr/iuifd/article/view/1019013755)>. Erişim Tarihi: 07 Feb. 2018.
- Atabek, Necdet ve Uztuğ, Ferruh(1998). “Haberlerde Çerçeveleme ve Öne Çıkarma”, *Kurgu Dergisi*, Sayı:15, 96-105, <https://docplayer.biz.tr/35015971-Haberlerde-erceveleme-ve-one-cikarma-6zet.html>. Erişim Tarihi: 25.12.2018.
- Aydoğan, Aylin ve Geray Haluk (ty). *Yeni İletişim Teknolojileri ve Etik*, <http://ilefarsiv.com/etik/yeni-iletisim-teknolojileri-ve-etik/>, Erişim Tarihi: 03.04.2018.
- Bayraktar, Nurdan ve Özgen, Ebru(2014). “Spin Doctor Kavramının Tehdidi Altında Halkla İlişkiler”, *Marmara İletişim Dergisi* Yıl: 2014, Sayı: 21, 1-18, ISSN: 1300-4050, DOI: 10.17829/midr.20142110296.

- Bildirici, Faruk (2003). *Araştırmacı Gazetecilik Semineri*, <http://www.farukbildirici.com>, Erişim Tarihi: 14.03.2018.
- Bilgiç, Alper (2012). *Uygulamalı Bilgiye Bilişsel Yaklaşım*, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/208820>. Erişim Tarihi: 24.02.2018.
- Çınarlı, İnci. *Döngü Uzmanları (Spin Doctors), Medyatik Yalan ve Kamu Manipülasyonu*. <http://iletisimdergisi.gsu.edu.tr/download/article-file/82861>, Erişim Tarihi: 03.03.2018.
- Çıldan, C., Ertemiz, M., Küçük, E., Temuçin, H.Kaan ve Albayrak, D. (2012) “Sosyal Medyanın Politik Katılım ve Hareketlerdeki Rolü”, *Akademik Bilişim 2012 Konferansı*, Uşak, <https://ab.org.tr/ab12/bildiri/205.doc>, Erişim Tarihi: 14.12.2018
- Demirel, G. (2015). “The power of the photograph in terms of manipulation and agenda setting”. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 1 (2), 625-636, <http://dergipark.gov.tr/ijsser/issue/8576/106463>, Erişim Tarihi: 24.12.2018
- Deniz, Şadiye Ay (2007). “İnternet Teknolojisi ile Gazeteciliğin Değişen Anlamı ve ‘Kamu Gözcüsü’ Olarak Araştırmacı Gazetecilik”, *Mevzuat Dergisi*, Yıl 9, Sayı:110, Şubat 2007. <https://www.mevzuatdergisi.com/2007/02a/03.htm>. Erişim Tarihi: 23.10.2018.
- Gadimov, Javanshir (2015). “Kitap Eleştirisi” *İLEF Dergisi*, S.2 Sonbahar: 215-226, http://ilef.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/id_2_2_11.pdf, Erişim Tarihi: 12.11.2018
- Gambetti, Zeynep (2014). “Yalan ve Siyaset”, *Başlangıç Dergisi*, Şubat 2014. Erişim Tarihi: 12.02.2018, <https://baslangicdergi.org/siyaset-ve-yalan-zeynep-gambetti/>
- Görgün, Ayten (2006). “Türkiye’de Yeni Bir İletişim Eğilimi: Spin Doctor”, 2. *Ulusal Halkla İlişkiler Sempozyumu*. 27- 28 Nisan 2006, <http://baskanlikreferandumu.siyasaliletisim.org/wp-content/uploads/2009/06/spindocor.pdf>, Erişim Tarihi: 05.11.2018,

- Güngör, Ahmet (2006). “Tabu-Örtmece (Euphemism) Sözcük Üzerine”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* (Sayı 29), Erzurum, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/32959>, Erişim Tarihi: 23.12.2018
- Güran, M.S. ve Özarslan, H. (2005). Çerçeveleme Teorisi ve Toplumsal Hareketler, *Erciyes İletişim Dergisi “Akademia”*, Cilt:4, Sayı:1, 36-50, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/66370>, Erişim Tarihi: 30.11.2018.
- Halıcı, Ceyhan Yaşar (2016). *Toplumsal Hareketlere Etkisi Bakımından Sosyal Medya*, <http://www.umut.org.tr>. Erişim Tarihi: 07.02.2018.
- Howard, Philip (1985). *The State of the Language*, New York: Oxford University Press.
- Kılıç, Deniz (2013). *Habercilik ve Medya Etiği*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, <https://docplayer.biz.tr/2373033-Haber-toplama-teknikleri.html>, Erişim Tarihi: 11.11.2018.
- Kılıç,Selim(2013).*ÖrneklemeYöntemleri*, https://www.researchgate.net/publication/266736936_Ornekleme_Yontemleri_Turkish, Erişim Tarihi: 01.10.2018.
- Korkmaz, A. (2014). “Etik Bağlamda Haber Fotoğrafçılığının Manipülasyon ve Propaganda Aracı Olarak Kullanılmasının Değerlendirilmesi”, *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fak. Elektronik Dergisi*, Cilt:2, Sayı:4, Gümüşhane, <http://dergipark.gov.tr/e-gifder/issue/7476/98470>, Erişim Tarihi: 03.01.2019.
- MEB (2013). *İnceleme ve Araştırma Haberciliği*, Ankara. [http:// megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/%C4%B0nceleme-ara % C5%9Ft % C4 %B1rma%20habercili%C4%9Fi.pdf](http://megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/%C4%B0nceleme-ara%C5%9Ft%C4%B1rma%20habercili%C4%9Fi.pdf), Erişim Tarihi: 23.10.2018.
- Pierre Caville, Jean (2009). *Sessizleşmek, Yalan Söylemek, Taklit etmek, Gizlemek / Uzun Bir Miras*. 87-94. Erişim Tarihi: 07.02.2018[https :// www. Cairn. info/ revue-lettre-de-l-enfance-et-de-l-adolescence-2009-1-page-81.htm](https://www.cairn.info/revue-lettre-de-l-enfance-et-de-l-adolescence-2009-1-page-81.htm).
- Savaş, Sezgin (2015). Bütünleşik Kuramsal İletişimin Bir Unsuru Olarak Çerçeveleme, *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Sayı:24, 148-168, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/495282>, Erişim Tarihi: 20.11.2018
- Sezgin, Meltem, (2012). “Lobicilik Kavramı ve Yöntemleri”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, Istanbul University Faculty of Communication*

- Journal*, [S.l.], v.2,n.12, ISSN1302633X, <http://www.journals.istanbul.edu.tr/iuifd/article/view/1019013107>>, Erişim Tarihi: 07Feb.2018, doi:[http://dx. doi.org/ 10.17064/iuifhd.50662](http://dx.doi.org/10.17064/iuifhd.50662).
- Şen, Yavuz (2017). “Türkülerde Felek Kavramı”, *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı: 61 Mayıs – Haziran. <http://www.akademikbakis.org>, Erişim Tarihi: 23.12.2018.
- T.C Basın Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü (2018). *Zeytin Dalı Harekâtı'na Karşı Yürütülen Dezenformasyon Faaliyetleri*, [http://www.bik.gov. tr/wp-content/uploads/2018/01/Zeytin-Dal%C4%B1-Harekat%C4%B1naKars%CC%A7%C4%B1-Dezenformasyon-Faaliyetleri.pdf](http://www.bik.gov.tr/wp-content/uploads/2018/01/Zeytin-Dal%C4%B1-Harekat%C4%B1naKars%CC%A7%C4%B1-Dezenformasyon-Faaliyetleri.pdf). Erişim Tarihi: 05.03.2018.
- Turan, Cem (2014). *Açıklığın Yanılsaması: Dezenformasyon Çağımızın Kitle İmha Silahı mı?*, [https://docplayer.biz.tr/52066467-Acikligin-yanilsamasi-dezenformasyon- cagimizin-kitle-imha-silahi-mi.html](https://docplayer.biz.tr/52066467-Acikligin-yanilsamasi-dezenformasyon-cagimizin-kitle-imha-silahi-mi.html)., Erişim Tarihi: 30.04.2018.
- Türkmen, Seyfullah (2009). “Türkçedeki Örtmece Sözcükler”, *Karadeniz Araştırmaları*, 6(23), Güz 2009, 131-140, <http://dergipark.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 10.10.2018
- Ünlüler, Ayhan Oğuz (2006). “Medyada Etik Söylem ve Medya Etiğini Biçimleyen Temel Belirleyiciler Üzerine Bir Değerlendirme”, *Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi, Küresel İletişim Dergisi*, Sayı 2, Güz-2006.
- Yapıcı, Jülide (2017). “Patolojik Yalancılık: Bir Belirti mi Yoksa Bir Hastalık mı? ”, <http://www.libidodergisi.com/patolojik-yalancilik-bir-belirti-mi-yoksa-bir-hastalik-mi/>, Erişim Tarihi: 13.03.2018.
- <http://barisgurkas.com/yalan-soyleme-hastaligi/>. Erişim Tarihi: 17.07.2018.
- <http://fotogaleri0.haberler.com/hava-degisimine-gelen-asker-sokakta-kaldi/>.ErişimTarihi:24.05. 2018).
- <http://gazetemanifesto.com/2018/02/02/hurriyetten-tuhaf-aciklama-genelkurmay-whatsaptan-yazdi/>. Erişim Tarihi: 22.05.2018.
- <http://www.ahgazete.com.tr/gundem/askerlik-suresi-uzatildi-haberi-yan-cikti/8631>. Erişim Tarihi: 22.05.2018.

- <http://www.aktuelpsikoloji.com/patolojik-yalancilik-belirti-mi-hastalik-mi-10440h.htm>
Erişim Tarihi: 26.04.2018.
- <http://www.bik.gov.tr/wp-content/uploads/2018/01/Zeytin-Dal%C4%B1-Harekat%C4%B1na-Kars%C7%CC%A7%C4%B1-Dezenformasyon-Faaliyetleri.pdf>. Erişim Tarihi: 24.03.2018.
- http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/619529/Hasta_mahremiyetini_ihlal eden_hemsire_ve_hemsire_adayi_hakkinda_suc_ duyurusu.html.ErişimTarihi: 18.06.2018.
- <http://www.diken.com.tr/bakanlik-deli-danayi-yalanladi-turkiyeye-hastalikli-et-gelmedi> /.Erişim Tarihi: 21.06.2018
- <http://www.filozof.net/Turkce/57-edebiyat/42916-ronald-reagan-kimdir-hayat-doenemi-hakk-nda-bilgi.html?showall=&start=2>. Erişim Tarihi: 11.01.2019.
- <http://www.haberyuzdeyuz.com/politika/ince-ye-asagilik-iftira-h22849.html>. Erişim Tarihi: 19.06.2018.
- <http://www.izmirserbestfirka.com/gundem/kaos-medyasi-yalan-haber-uretmeye-devam-ediyor-h20900.html>. Erişim Tarihi: 21.05.2018.
- <http://www.kritikanalitik.global/misenformasyon-kasit-olmaksizin-yanlis-bilgilendirme/>. Erişim Tarihi: 24.07.2018.
- <http://www.milliyet.com.tr/etik kodlar/ombudsman/haberdetay/17.05.2010/1238875/default.htm>. Erişim Tarihi: 18.06.2018.
- <http://www.nedirnedemek.com/takiye-nedir-takiye-ne-demek>,ErişimTarihi:09.12.2018.
- <http://www.nedirnedemek.com/takiye-nedir-takiye-ne-demek>. Erişim Tarihi: 27.09.2018.
- <http://www.sonsayfa.com/Haberler/Teknoloji/Online-alisverislerde-ozel-hayat-gizlilik-ihlali-215772.html>. Erişim Tarihi:22.01.2019.
- <http://www.tarihiolaylar.com/tarihi-olaylar/watergate-skandali-1417>.ErişimTarihi: 22.06.2018.
- <http://www.tarihiolaylar.com/tarihi-olaylar/watergate-skandali-1417>. Erişim Tarihi: 22.03.2018.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori1=veritbn&kelime=91396. Erişim Tarihi:21.10.2018.

<https://9gag.com/gag/aGxeYK5/> picture-of-the-crowd-at-metallicas-1991-concert-in-moscow-it-is-estimated-somewhere-around-15-million-were-in-attendance. Erişim Tarihi: 07.06.2018.

<https://bisorubicevap.com/hikayeler/asparagas-kelimesinin-cikis-hikayesi-nasildir>. Erişim Tarihi:01.09.2018.

<https://gununyalanlari.com/yalan/1419-polonyadan-ithal-edilen-etlerde-deli-dana-hastaligi-cikti-yalani>. Erişim Tarihi: 21.06.2018.

<https://teyit.org/erdoganin-bingol-mitingindeki-kalabaliga-diyarbakir-diye-seslendigi-iddiasi/>. Erişim Adresi: 08.06.2018.

<https://teyit.org/erdoganin-meral-aksener-hakkinda-zilli-meral-kemalin-eteklisi-dedigi-iddiasi/>. Erişim Tarihi: 14.05.2018.

<https://teyit.org/verilis-tarihi-10-yili-gecen-kimliklerle-24-haziranda-oy-kullanilamayacagi-iddiasi/>. Erişim Tarihi: 22.05.2018.

<https://teyit.org/videonun-kayak-yapan-bir-kadini-ayi-kovaladigini-gosterdigi-iddiasi/>. Erişim Tarihi:22.01.2019.

<https://teyit.org/videonun-sapancada-bacaklari-kesilen-kopegin-suriyeli-cocuklar-tarafından-iskenceye-ugradigini-gosterdigi-iddiasi/>. Erişim Tarihi: 22.06.2018.

<https://twitter.com/gununyalanlari>. Erişim Tarihi: 19.06.2018.

<https://twitter.com/gununyalanlari?lang=tr>. Bu erişim adresine şu tarihlerde erişildi: 15.05.2018., 06.06.2018., 07.06.2018., 08.06.2018.

<https://www.ahaber.com.tr/galeri/turkiye/iste-darbe-girisimi-sonrasi-ortaya-cikan-yanan-haberler/7>. Erişim Tarihi: 19.05.2018.

<https://www.bilgiustam.com/patolojik-yanan-nedir/>. Erişim Tarihi: 22.04.2018.

<https://www.cnnturk.com/dunya/ingilterede-kopek-saldirisina-ugrayan-bebek-fotografiyla-afrin-manipulasyonu>. Erişim Tarihi: 18.05.2018.

<https://www.dw.com/tr/sosyal-medyada-yalan-haber-daha-%C3%A7ok-tutuluyor/a-42902833>. Erişim tarihi: 28.04.2018.

<https://www.evrensel.net/haber/344833/reuters-raporu-yalan-haberi-okuyan-yok-paylasan-cok>. Erişim Tarihi: 25.06.2018.

<https://www.facebook.com/OnEstLesKetursDuSsled/photos/a.185888768242831.1073741830.155471737951201/663940877104282/?type=3&theater>. Erişim Tarihi: 15.05.2018.

<https://www.gettyimages.com/license/95667438>. Erişim Tarihi: 08.06.2018.

https://www.grimmstories.com/tr/grimm_masallari/rapunzel. Erişim Tarihi: 11.01.2019.

<https://www.haberturk.com/ekonomi/enerji/haber/1303332-nukleerde-yerli-sanayiciye-8-milyar-dolarlik-firsat>. Erişim Tarihi:20.01.2019.

<https://www.mynet.com/bu-saldiri-dunyayi-degistirdi-peki-gercek-miydi-11-eylul-hakkinda-akla-yatan-teoriler-110102552686>. Erişim Tarihi:22.02.2019.

https://www.ntv.com.tr/galeri/teknoloji/2030dan-geldigini-iddia-eden-zaman-yolcusu-yalan-makinesi-testinden-gecti,Vaoj-QK3-0CK4gduRifeMQ?_ref=infinite, Erişim Tarihi: 11.01.2019.

<https://www.sabah.com.tr/galeri/yasam/gezinin-efsanelesmis-yananlari-1464700543/2>. Erişim Tarihi: 25.05. 2018.

<https://www.sabah.com.tr/egeli/2018/03/09/izmirde-lise-ogrencileri-kavga-etti-2-yarali>. Erişim Tarihi: 06.06.2018.

<https://www.tarsushaber.com/haber-kalacak-yeri-olmayan-asker-hava-degisimine-gonderilince-sokakta-kaldi-haberi-asparagas-cikti/193435>.Erişim Tarihi:24.05.2018.

<https://www.tarsushaber.com/haber-kalacak-yeri-olmayan-asker-hava-degisimine-gonderilince-sokakta-kaldi-haberi-asparagas-cikti/193435>.Erişim Tarihi: 24.05.2018.

<https://www.teakolik.com/dijital-yanan-siteleri/>. Erişim Tarihi: 21.05.2014.

<https://www.ulusalpost.com/nbcnin-erdogan-iftirasi-49403h.htm>. Erişim Tarihi:19.05. 2018.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Özgül KILIÇ
Doğum Yeri ve Tarihi	Kangal, 18.03.1992
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	2011-2015- Cumhuriyet Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü Kazandı ve Mezun Oldu. SİVAS
Y. Lisans Öğrenimi	2016-Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	
İletişim	
E-Posta Adresi	znkl_@hotmail.com
Tarih	25.02.2019